

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

ÇİN'İN AFRIKA'DAKİ ENERJİ POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BERK ÇETİNTAŞ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. CELALETTİN SENCER İMER

ANKARA
2020

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

ÇİN'İN AFRİKA'DAKİ ENERJİ POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BERK ÇETİNTAŞ

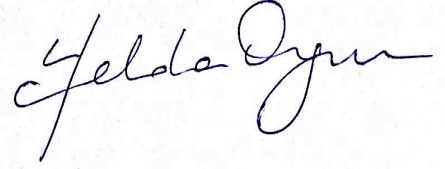
TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. CELAETTİN SENCER İMER

ANKARA
2020

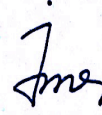
KABUL VE ONAY

Berk Çetintaş tarafından hazırlanan Çin'in Afrika'daki Enerji Politikaları başlıklı bu çalışma, 06/01/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

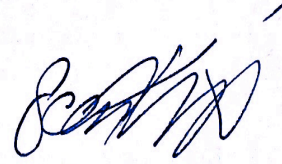
Prof. Dr. Yelda DEMİRAG (Başkan)

Prof. Dr. Celalettin Sencer İMER (Danışman)

Prof. Dr. Cem KARADELİ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

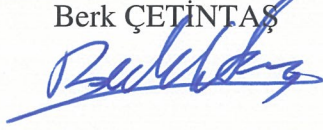
BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

06 Ocak 2020

Berk ÇETİNTAŞ

TEŞEKKÜR

Bu tez çalıőmasının yűrűtűlmesi sırasında desteęini esirgemeyen danıőmanım sayın Prof. Dr. Sencer İMER'e, yoęun çalıőmalarım sırasında sabır gűsteren ve desteklerini her zaman hissettięim sevgili babam, annem ve kardeőime sonsuz teőekkűrlerimi sunarım.

Berk ÇETİNTAŞ

ÖZET

Çetintaş, Berk. Çin'in Afrika'daki Enerji Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2019.

Çin uygarlığı milattan önceki döneme kadar uzanan tarihi ile tarihin her döneminden dünyayı etkileyen bir devlet olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1 Ekim 1949 yılından komünist anlayışla kurulmasıyla beraber 1978 yılındaki ekonomik reformlarla beraber yaşadığı ekonomik büyümesi sonucu artan enerji talebinin nasıl karşıladığına bu çalışmada yanıt aranacaktır. Afrika'nın kaynaklarının tarih boyunca sömürülmesi sonucu dünyanın geneline göre geri kalmışlığı tarihsel olarak açıklanacaktır. Çin-Afrika ilişkilerinin tarihsel olarak gelişimi, Çin'in Afrika'da uyguladığı stratejiler analiz edilecek ve Çin'in artan enerji talebini karşılamasında Afrika'nın konumu ele alınacaktır. Çin'in Afrika'daki yatırımlarının Afrika halklarına etkisi ve Çin-Afrika ilişkilerinin dünya kamuoyundaki yansımaları değerlendirilecek ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin-Afrika İlişkileri, Enerji Politikaları, Ekonomik Büyüme, Enerji Kaynakları, Enerji Güvenliği.

ABSTRACT

Çetintaş, Berk. Chinese Energy Policy in Africa, Master's Thesis, Ankara, 2019

Chinese civilization has been a state that affected the world from all periods of history with its history dating back to pre-Christ period. In this study, it will be sought to answer the increasing demand for energy as a result of the economic growth of the Republic of China that was established since October 1, 1949 with the communist understanding and the economic reforms of 1978. The exploitation of Africa's resources throughout its history will historically be explained the backwardness of the world entirely. The historical development of Sino-African relations, China's strategies in Africa will be analyzed and Africa's position in meeting China's growing energy demand will be discussed. The impact of China's investments in Africa on African people and the reflections of China-Africa relations on the world public opinion will be evaluated and solutions will be presented.

Key Words: Sino-African relations, Energy Policies, Economic Growth, Energy Sources, Energy Security.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1
1. ENERJİ VE ENERJİ POLİTİKALARI	2
1.1. ENERJİ NEDİR?	2
1.2. ENERJİ KAYNAKLARI.....	2
1.2.1. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI.....	3
1.2.1.1. GÜNEŞ ENERJİSİ.....	4
1.2.1.2. RÜZGÂR ENERJİSİ.....	5
1.2.1.3. JEOTERMAL ENERJİ	5
1.2.1.4. HİDROLİK (SU) ENERJİ.....	5
1.2.2. YENİLENEMEZ ENERJİ KAYNAKLARI	6
1.2.2.1. PETROL	6
1.2.2.2. DOĞALGAZ.....	8
1.2.2.3. NÜKLEER ENERJİ	9
1.2.2.4. KÖMÜR	10
1.3. ENERJİ POLİTİKALARI	11
1.3.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ	12
2. AFRİKA.....	14
2.1. AFRİKA’NIN KISA TARİHİ VE SİYASAL DURUMU	15
2.1.1. DARFUR SORUNU	18
2.2. AFRİKA’NIN EKONOMİK DURUMU	23
2.2.1. AFRİKA’DAKİ EKONOMİK ÖRGÜTLENMELER.....	25
2.2.1.1. Afrika Birliği (AU).....	25
2.2.1.2. BM AFRİKA EKONOMİK KOMİSYONU (UNECA)	26

2.2.1.3. AFRİKA EKONOMİK TOPLULUĞU (AEC) ve BÖLGESEL TOPLULUKLAR	27
2.3. AFRİKA KITASINDAKİ DOĞAL KAYNAKLAR.....	30
2.4. AFRİKA’NIN ENERJİ POLİTİKALARI VE YATIRIMLARI	32
2.4.1. DOĞU AFRİKA ve GÜNEY AFRİKA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ VE YATIRIMLAR.....	37
2.4.1.1. Rönesans Barajı.....	39
2.4.2. SAHRA-ALTI AFRİKA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ VE YATIRIMLAR.....	41
2.5. AFRİKA ÜLKELERİNİN ÇİN’E BAKIŞ AÇISI.....	42
3. ÇİN	46
3.1. ÇİN’İN TARİHSEL GELİŞİMİ	47
3.1.1. ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞU VE YÖNETİM YAPISI.....	50
3.1.2. TAYVAN VE TEK ÇİN POLİTİKASI	53
3.2. ÇİN’İN EKONOMİSİ VE EKONOMİK REFORMLARI	54
3.2.1. MAO ZEDONG DÖNEMİ ÇİN EKONOMİSİ.....	54
3.2.2. EKONOMİK REFORM DÖNEMİ.....	56
3.2.3. ÇİN’İN EKONOMİK BÜYÜMESİ.....	58
3.3. ÇİN’İN ENERJİ İHTİYACI	61
3.4. ÇİN – AFRİKA İLİŞKİLERİ.....	66
3.4.1. YUMUŞAK GÜÇ STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE ÇİN-AFRİKA İLİŞKİLERİ.....	69
3.4.2. BİR KUŞAK, BİR YOL PROJESİ VE AFRİKA’NIN KONUMU... ..	71
3.4.3. ÇİN’İN AFRİKA’DAKİ YATIRIMLARI	73
SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	84

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

CEN-SAD: Sahel- Sahra Devletleri Topluluğu

COMESA: Doğu ve Güneydoğu Afrika Ortak Pazarı

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

ÇKP: Çin Komünist Partisi

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım

EAC: Doğu Afrika Topluluğu

ECCAS: Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

ECOWAS: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

FAO: Gıda ve Tarım Örgütü

FOCAC: Çin-Afrika İş Birliği Formu

ICC: Uluslararası Ceza Mahkemesi

IEA: Uluslararası Enerji Ajansı

IGAD: Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi

İMF: Uluslararası Para Fonu

NEPAD: Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık

NPC: Ulusal Halk Kongresi

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler

SADC: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1 Yakıt Olarak Kullanılan Birincil Enerji Kaynaklarının Yüzde Oranı ve 1971-2016 Yılları Arasındaki Değişimi	6
Tablo 2 Afrika Kıtasındaki Bölgesel Topluluklara Üye Devletler.....	28
Tablo 3 Doğu Afrika Topluluğu Ülkelerinin Elektrik Enerjisi Üretimi 2017 (GWh).....	38
Tablo 4 Afrika Ülkelerinin Çin Algısı.....	43
Tablo 5 Çin Dış Yatırımlarının Seyri (2002-2017, Milyar USD)	58
Tablo 6 1992-2018 Yılları Arası Sermaye Artışı, İhracat ve Nihai Tüketim Oranlarındaki Büyüme.....	59
Tablo 7 Yıllara Göre Çin'in Enerji Tüketimi (MTOE).....	61
Tablo 8 Çin'in Yıllara Göre Kömür Üretim ve Tüketimi (2006-2017)	62
Tablo 9 Çin Yıllara Göre Günlük Petrol Üretimi ve Tüketimi (2007-2017)....	63
Tablo 10 Çin'in Yıllara Göre Doğalgaz Tüketimi ve Üretimi	64
Tablo 11 Çin'in Petrol İthal Ettiği Kaynak Ülkeler	65
Tablo 12 Çin'in Afrika Kıtasındaki Bazı Yatırımları.....	75
Tablo 13 Çin'in Enerji Üretiminde Enerji Kaynaklarının Gelecek Projeksiyonu (2025-2040)	80

GİRİŞ

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 1 Ekim 1949 tarihinde Mao Zedong tarafından kurulmuştur. Zedong sosyalist bir Çin kurmak istemiştir nitekim bunu başarmıştır. Kuruluşundan 1970’li yıllara kadar olan süreçte sosyalist düzenin kurulması ve sağlam temellere oturtulması sağlanmış ve 1970’li yıllardan itibaren yabancı sermaye ve yatırımlara kapılarını açmaya başlamıştır. Bu dönüm noktası ile beraber ‘küresel olana yönel’ siyasetine başlamış ve 2000’li yıllar itibariyle bu sürece hız vermiştir. Bu politika itibariyle ÇHC büyük stratejisinde de bulunan ‘Çok Kutuplu Sistemde Siyasi Nüfuzun Artırılması’ hedefine bağlı olarak Ortadoğu ülkeleri, Rusya, Afrika kıtasındaki ülkelerle ve komşu ülkeler ile iş birliğine gitmiştir.

Afrika’da ki bu iş birliğinin temel hedeflerinden biride enerji arz güvenliği ve enerjiye olan ihtiyacını karşılamak ve bu sayede ekonomik büyümesini istikrarlı bir şekilde devam etmesine yardımcı olmasıdır. Bununla birlikte uluslararası alanda müttefikler kazanmasını, nüfusunun artırması ve dünyada egemen güçlü bir devlet olmayı amaçlamaktadır. Afrika tarihinin bütününe baktığımız zaman sömürünün tarihini görürüz ve Afrika’daki devletler artık büyük güçlere bu tarihsel geçmişi de göz önüne alarak temkinli yaklaşmaktadırlar. Çin ise tarihsel geçmişten ders alarak ve geçmişte de bu kıtada sömürgeci olarak bulunmadığı için Afrika’daki ülkelere hoşgörülle karşılanmıştır. Bu hoşgörünün sebepleri de Çin’in bu ülkelere yaklaşımı sömürü odaklı değil “Kazan-Kazan” odaklı yatırım projeleri, hibeler, finansal krediler ile istihdam yaratacak bir politika gütmesidir.

Bu çalışmada inceleyeceğimiz konu enerji politikalarını genel olarak açıklamak, uluslararası ilişkilerde enerjinin devletlerin dış politikasını ne ölçüde etkili olduğunu açıklamak. Çin Halk Cumhuriyeti’nin ekonomisinin durumu, başarılı ve büyüyen bir ekonomi sonucu küresel kapitalist bir aktör olmaya başlamasını bunun uluslararası etkisini Afrika kıtasında temelinde inceleyeceğiz. Afrika’nın durumunu inceleyeceğimiz çalışmamızda ele alacağımız noktalar Afrika’nın ekonomik gelişimi, Çin’e olan bakış açısı, Çin’in Afrika ülkelerine yaptığı yatırımların etkisini incelemek ve Afrika’nın gelecekteki önemini kavramaya çalışmaktır.

1. ENERJİ VE ENERJİ POLİTİKALARI

1.1. ENERJİ NEDİR?

Her maddenin yapısında gizli bir potansiyel (durağan) enerjisi bulunmaktadır. Potansiyel enerjiyi kinetik enerjiye dönüştürmek bir başka deyişle iş yapan bir yapısal duruma getirmek için yanma, düşme, sürtme, sürtünme gibi fiziksel veya kimyasal bir reaksiyona girmesi gerekir. Bu sayede ortaya çıkan enerjiyi kullanabiliriz (Doğanay ve Coşkun, 2017).

Enerji kelimesi yunanca ‘energia’ kelimesinden gelir. Fizik alanındaki tanımlanması ise maddede var olan ve ısı, ışık biçiminde ortaya çıkan güç olarak açıklanmıştır (TDK, 2019). Günümüzde enerji dünyada yaşamın devam edebilmesi, gelişen teknoloji, hayatın günlük işleyişi açısından vazgeçilmesi imkânsız bir kavramdır (Sevim, 2012). Dünya'da yaşayan neredeyse her organizma Güneş'ten gelen dışsal bir enerji ışınımına (radyasyonuna) bağımlıdır. Yeşil bitkiler bu şekilde gelen enerjiyi farklı biçimlerde kimyasal bileşiklere çevirirler. Bitkiler dışındaki canlıların neredeyse tamamı bu kimyasal enerjiyi büyüyebilmek ve yenilenebilmek için kullanır.

Enerjinin insan yaşamındaki önemine de bakacak olursak her alanda enerjiye ihtiyacımızın olduğunu görürüz. Modern sanayi sektöründe en önemli güç elbette insan gücüdür (iş gücü) ve bu gücü harekete geçirmek için enerji gerekmektedir. Bizde bu enerjiyi doğal kaynaklardan elde etmekteyiz. Genel anlamda bu alanlar nelerdir değinecek olursak en başta güneş enerjisi, fosil yakıtlardan elde ettiğimiz enerji ve su kaynaklarından elde ettiğimiz enerji olduğunu görürüz. Her türlü mal ve hizmetin üretilmesinde enerji ve enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktayız (Doğanay ve Coşkun, 2017).

1.2. ENERJİ KAYNAKLARI

Enerji kaynaklarını sınıflandırdığımızda yenilenebilir enerji kaynakları ve yenilenemez (fosil) enerji kaynakları olarak iki gruba ayrıldığını görürüz. Diğer bir sınıflandırma şekli ise enerji sağlanacak maddenin yapısı ile ilgilidir. Enerjinin dönüştürülmemiş, saf durumuna birincil enerji denilmektedir. Birincil enerji kaynakları petrol, kömür, doğalgaz, nükleer yakıt, rüzgâr, güneş, jeotermal ve biyokütle gibi enerji kaynaklarıdır. Birincil enerji kaynaklarının dönüştürülmesiyle oluşan enerji biçimine ikincil enerji denir. İkincil enerjiler ise şunlardır; elektrik enerjisi, petrol ürünleri ve ısı enerjisidir (Erdoğan, 2016).

Dünyada tüketilen enerjinin hangi enerji kaynaklarından üretildiğine baktığımız zaman dağılım yüzdesel olarak şu şekildedir; petrol %33, doğalgaz %24, kömür%30, hidrolik enerji %7, nükleer enerji %4 ve yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerji %2'dir (BP, 2019). Yenilenebilir enerji kaynaklarının günümüzdeki verimliliği bütün enerjiyi bu kaynaklardan almamızı mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle temel enerji kaynaklarımız fosil yakıtlardan ürettiğimiz enerjiye dayanmaktadır.

Fosil yakıtların tükenbilir enerji kaynakları olması ve bu hızla tüketilmeye devam etmesi sonucunda önümüzdeki 50 yıl içerisinde petrol ve doğalgazın tükenebileceği tahmini yapılmaktadır. Enerji ihtiyacımızın karşılanması adına ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmaktadırlar. Almanya, Çin, ABD, Hindistan gibi ülkeler giderek artan enerji ihtiyaçlarını karşılamak ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmek adına yeşil enerji olarak da adlandırılan yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımlarını arttırmaktadırlar (OECD/IEA, 2018a).

1.2.1. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI

1970'li yıllardaki enerji krizi, enerji ithal eden gelişmiş ülkeleri büyük bir enerji güvenliği sorunuyla baş başa bırakmıştır. İlk başlarda "Alternatif Enerji" diye adlandırılan yeni enerji seçenekleri yaratmaya başlanmıştır. Gelişen çevre bilinciyle beraber bu enerji isimlendirmesi değişmiş ve "yenilenebilir enerji" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu enerji kaynakları ne fosil yakıt ne de nükleer enerjiye dayanmaktadır (Yergin, 2011).

Yenilenebilir enerji kaynakları, doğada sürekli tekrarlanan enerjinin nitelik ve nicelik özelliklerini bozmadan kullanımı ya da doğanın kendi döngü içerisinde, sürekli var olan ve sonraki günde aynen var olmaya devam eden enerji kaynağı olarak tanımlanabilir (YEKSEM, 2009).

Yenilenebilir enerji kaynakları; güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, biyokütle enerjisi, dalga enerjisi ve hidrolik enerjidir. Bu enerji kaynakları güneşten gelen enerjinin doğrudan veya dolaylı olarak kullanımı sonucu oluşmaktadır. Yenilenebilir enerjinin sınırsız olması, çevreye minimum zararının olması ve güvenli olması açısından fosil yakıtlara göre avantajlıdır. En çok yatırım yapılan ve verimli olan yenilenebilir enerji kaynakları güneş ve rüzgar enerjisidir (Çukurçayır ve Sağır, 2007).

Yenilenebilir enerji kaynakları, dünyamız ve insanlık adına hayati önem taşımaktadır. Küresel ısınma tanımını kısa bir şekilde yapacak olursak karbondioksit gazının atmosferde birikmesi sıcaklıkların artmasına, buzulların erimesi sonucu deniz seviyesinde artışa yol açarak verim tarım arazilerinin sular altında kalması sebep olacaktır. Küresel ısınmayı önlemeye çalışmak için ilk olarak fosil yakıtların kullanımını azaltıp, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmamız için yeterli alt yapıyı kurmamız gerekmektedir (Çukurçayır ve Sağır, 2007).

1.2.1.1. GÜNEŞ ENERJİSİ

Güneş enerjisi, güneşin çekirdeğinde bulunan hidrojen gazının helyuma dönüşmesi ile ortaya çıkan ışın enerjisidir. Dünyamızın dışına yani atmosferin dışına ulaşan güneş enerjisinin şiddeti yaklaşık 1370 W/m^2 değerindedir, güneş ışınları atmosferden içeri girdiğinde bu değer düşerek $0-1100 \text{ W/m}^2$ değerine düşmektedir. Dünyaya ulaşan bu güneş ışınları, dünyada tükettiğimiz enerji miktarından kat be kat fazla bir enerji ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre, dünyaya 90 dakikada gelen güneş ışığı, tüm dünyanın bir yıllık enerji ihtiyacını karşılayacak miktardadır. Güneşten gelen bu yüksek miktardaki enerjinin tamamından yararlanamıyoruz. 1970'li yıllardan itibaren güneş enerjisinden faydalanma düşüncesi hız kazanmış ve teknolojik olarak ilerleme kaydedilmiştir. Teknolojinin ilerlemesiyle beraber ilk kurulum maliyetleri düşmeye başlamış ve güneş enerjisi temiz bir enerji kaynağı olarak kabul edilmiştir ("Güneş Enerjisi ve Teknolojileri", 2019).

Güneş enerjisinden güneş pilleri ile faydalanmaktayız. Güneş pillerinin önündeki en büyük engellerden bir tanesi maliyetidir. Son teknolojik gelişmelerle beraber güneş pillerinin maliyeti 50 sente düşmüştür. Güneş pillerinin geldiği teknolojik seviye elektrik üretimine imkân sağlamaktadır. Güneş enerjisinin kullanımındaki bir diğer engelde güneş panellerinin toprak üzerinde çok yer kaplamasıdır bunun çözümü olarak binaların çatılarının üzerine yerleştirmekle aşılabilmektedir (Çukurçayır ve Sağır, 2007).

Yenilenebilir enerji kaynaklarının sürekli var olması yeterli değildir bunun sürdürülebilir olması gerekir. Yeni teknolojilerin gelişmesiyle beraber güneşten gelen ışınların direkt elektrik enerjisine dönüşmesini sağlayan fotovoltaik (PV) sistemler güneş enerjisinden aldığımız verimi artıracak ve bu enerjinin depolanmasıyla güneş enerjisini sürdürülebilir duruma getirebiliriz (YEKSEM, 2009).

1.2.1.2. RÜZGÂR ENERJİSİ

Rüzgâr enerjisi; yenilenebilir, temiz ve sonsuz bir doğal enerji kaynağıdır. Rüzgâr enerjisinin kaynağı güneştir. Güneşin dünyaya gönderdiği enerjinin %1-2 gibi bir kısmı rüzgâr enerjisine dönüşmektedir. Güneş ışınları dünyaya farklı açılarla gelmektedir. Bu durumun yeryüzünün ve atmosferin eşit bir şekilde ısınmaması sonucu oluşan sıcaklık ve basınç farkıyla hava akımı oluşur. Bir hava kütlesi mevcut durumundan daha fazla ısınrsa atmosferin yukarısına doğru yükselir ve bu hava kütesinin yükselmesiyle boşalan yere, aynı hacimdeki soğuk hava kütlesi yerleşir. Bu hava kütlelerinin yer değiştirmelerine rüzgâr adı ile isimlendirilir. Rüzgarlar yüksek basınç alanlarından alçak basınç alanlarına doğru yer değiştirirken; dünyanın kendi eksenini etrafında dönmesi, yüzey sürtünmeleri, yerel ısı yayılımı, rüzgar önündeki farklı atmosferik olaylar ve arazinin topoğrafik yapısı gibi nedenlerden dolayı hızı değişiklik gösterir (“Rüzgar Enerjisi”, 2019).

Rüzgâr enerjisinden rüzgâr türbinleri vasıtasıyla elektrik üretilir bu türbinler yatay ve düşey düzlemde hareket ederek mekanik enerjiye dönüştürmekte ve elektrik üretimi sağlanmaktadır. Kurulacak alanın çok rüzgâr alması ve hızının yüksek olması gibi faktörler göz önünden bulunur. Bu türbinlerin kurulduğu alanda tarıma devam edilebilir. Çevreye minimum zararı olan bu enerji kaynağı sürekli artan kapasitesiyle beraber devletlerin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi ve enerji güvenliğini sağlaması açısından önemlidir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki dünyadaki rüzgar potansiyelinin %10'luk kısmı kullanabildiğimiz zaman şu anki elektrik ihtiyacımızın tamamını karşılayabilecektir (Topcu, 2012).

1.2.1.3. JEOTERMAL ENERJİ

Jeotermal enerji sözlük anlamı; yer kabuğunun iç kısımlarında ısınan sıcak su veya bunlardan elde edilen enerji olarak tanımlanmıştır (“Büyük Türkçe Sözlük”, 2019). Jeotermal enerji, sıcaklığın değişimine bağlı olarak konutların ısıtılmasında, tedavi amaçlı sağlık endüstrisinde ve elektrik üretiminde kullanılmaktadır (Uluşahin, 2009).

1.2.1.4. HİDROLİK (SU) ENERJİ

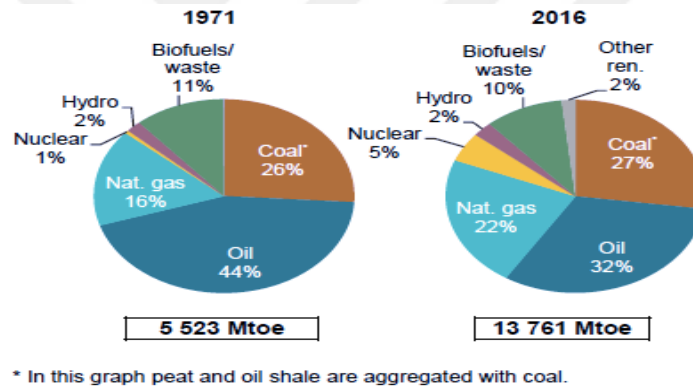
Hidrolik enerji en çok kullanılan yenilenebilir enerji kaynaklarından biridir. Akarsular üzerine baraj inşa etme yoluyla suyun biriktirme havuzunda biriktirilerek suyun belli bir eğimle akıtılarak türbinleri çalıştırması sonucu suyun potansiyel enerjisini elektrik enerjisine çevirerek kullanılmaktadır. Ülkelerin sınırları içerisinde bulunan su kaynaklarının tamamını hidrolik enerjide kullanılması varsayımı üzerinden ülkenin brüt

hidrolik (su) enerji potansiyeli hesaplanır. Elbette bu enerji potansiyelinin kullanılması mümkün değildir. Hidrolik enerji maliyet açısından ucuz ve çevreye zararı minimum bir enerji kaynağıdır (K. Kaya ve Koç, 2015).

1.2.2. YENİLENEMEYEN ENERJİ KAYNAKLARI

Yenilenemeyen enerji kaynakları petrol, doğalgaz, kömür ve nükleer enerjidir. Bu enerji kaynaklarına birincil enerji kaynağı denmesi enerjinin dönüştürülmemiş hali ile bulunmalarıdır. Bu kaynaklardan üretilen enerji kaynakları olan elektrik ve petrol ürünleri ikincil kaynak olarak sınıflandırılırlar. Bu kaynaklar sınırlıdır ve sınırlı kaynağın tüketimi gelecekte bu kaynakları kullanamayacağımız anlamına gelecektir ya da tüketimi oldukça azalacaktır (Korkmaz ve Develi, 2012).

Tablo 1 Yakıt Olarak Kullanılan Birincil Enerji Kaynaklarının Yüzde Oranı ve 1971-2016 Yılları Arasındaki Değişimi

Kaynak: (OECD/IEA, 2018b)

Yukarıdaki Tablo 1 gördüğümüz gibi artan nüfus, büyüyen ekonomiler ile enerji ihtiyacımız gün geçtikçe artmaktadır. Bu sınırlı kaynaklar bir gün tükenecekleri için enerji elde ettiğimiz enerji kaynaklarını çeşitlendiriyoruz. Bu nedenle yenilebilir enerji kaynaklarını kullanmaya başladık. Ancak hala yenilenemez enerji kaynaklarını yüksek oranda kullanmaktayız. En çok enerji tüketen sektörler olan üretim ve ulaşım sektöründe petrol, doğalgaz, kömür, nükleer enerji ve bunlardan üretilen elektrik kullanmaktayız ve bu durumun önümüzdeki on yıl içerisinde de bunun değişmeyeceğini öngörmekteyiz.

1.2.2.1. PETROL

Petrol, insanlık tarihini bildiğimiz zamanın ilk başlarına kadar yaşamın içinde olan bir maddedir ancak ticari bir değeri o dönemlerde bulunmamaktadır. Petrol tabakalar

halinde yeraltını örten kayaların arasından çıkmıştır ya da gaz sızıntısı şeklinde yeryüzüne çıkmıştır. Bina yapımında harç ve kaplama içine karıştırılarak kullanılırdı. Tıbbi amaçla ve savaş alanlarında çeşitli kullanımları bulunmaktadır. İleriki zamanda gelişen teknolojiyle birlikte ısınma ve aydınlatma için kullanılır. 1859 senesinde ABD’de kurulan Pennsylvania Rock Oil Company adlı şirketin Titsuville, Pennsylvania’da Albay Drake’nin açtığı kuyuyla beraber sınırlı kullanım alanının dışına çıkmış ve endüstri devrimi ile birlikte değeri katlanmıştır. 1905 yılında Alman Diesel firmasının icat ettiği içten yanmalı motorlar birlikte petrol ikamesi bulunmayan bir enerji kaynağına dönüşmüştür (Emeklier ve Ergül, 2010), (Yergin, 1991).

1973 yılına kadar ham petrolün üretimi ve fiyatı çoğunlukla petrol ticaretinde “Yedi Kız Kardeş” olarak bilinen yedi büyük uluslararası şirket tarafından kontrol edildi. Bu şirketler sırasıyla; Exxon (ABD), Royal Dutch / Shell (Hollanda / İngiltere), Texaco (ABD), Gulf Oil (ABD), Mobil (ABD), British Petroleum (BP) (İngiltere) ve Socal (şimdi Chevron) (ABD). Exxon ve Mobil son zamanlarda dünyanın en büyük petrol şirketi olmak için güçlerini birleştirdi. Orta Doğu petrolünden Yedi Kız kardeşin yaptığı devasa petrol arama çıkarma yatırımları, 1950’lerde diğer Amerikan şirketlerini Orta Doğu pazarına çekmiştir. Standard Oil of Indiana (Amoco), Standard Oil of Ohio (Sohio), Continental (Conoco) ve Atlantic Richeld (Arco) gibi şirketler de büyük, güçlü ve varlıklı hale geldi. John P. Getty ve Harold L. Hunt gibi çeşitli bireysel iş girişimcileri, bağımsız olarak Orta Doğu’da faaliyet gösterdi. Bağımsızlar ve Yedi Kız kardeşler arasındaki ilişkiler sık sık rekabet açısından gerildi ve batı petrol tekelinin çöküşüne neden oldu. Tekelin çöküşüyle beraber Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) ’in etkin bir kuruluş olmasına yol açmıştır (Shepherd ve Shepherd, 2003).

Petrol sanayisinin giderek gelişmesi ve kullanım alanlarının artmasıyla beraber giderek büyüyen uluslararası bir pazar haline gelmiştir. Modern hayatın vazgeçilmezi haline gelen petrol ürünleri ve bunları çıkaran, arayan devasa çok uluslu şirketler giderek zenginleşmiş ve uluslararası ilişkilerde ve ülkelerin enerji politikalarında söz sahibi olmuşlardır.

Dünyada ispatlanmış ulaşılabilen petrol rezervleri 1729,7 milyar varildir. Dünyadaki rezervlerin bölgesel dağılımına baktığımız zaman Ortadoğu bölgesinde petrolün %48,3’ü miktar olarak ise 836,1 milyar varil petrol bulunur. Venezuela ise petrol rezervi 303,3 milyar varille dünyanın en yüksek rezerve sahip ülkesidir. İkinci en yüksek

rezerve sahip ülke ise Suudi Arabistan'dır, rezerv miktarı ise 297,7 milyar varildir. Rusya petrolün %6,1'ne yani 106,2 milyar varil petrole sahiptir. Enerji ihtiyacı artan Çin'in sahip olduğu petrol rezervinin dünya rezervlerine oranı ise %1,5'dir, bu 25,9 milyar varil petrole denk gelmektedir. Afrika kıtasına baktığımız zaman enerji kaynakları ve maden yatakları olarak zengin bir kıtadır. Petrol rezervleri 125.3 milyar varildir (BP, 2019),(OECD/IEA, 2018a).

Uzmanların görüşüne ve araştırmalarına göre petrol üretiminin tepe noktasına ulaştığı söylenmektedir. Petrol rezervlerinin 50 ila 70 yıl arasında tükeneceği tahmini yapılmaktadır. Bu nedenle petrol aranması ve çıkarılması gün geçtikçe maliyeti artan bir enerji kaynağı olacaktır. Yeni bulunan rezervlerinde toprağın çok derininde ve az miktarda bulunması bu maliyet artışının bir diğer sebebidir. Ancak petrolün enerji kaynakları arasında yerine baktığımız zaman (Tablo 1) %32 ile en çok tüketilen enerji kaynağı olarak ilk sırada olması ulaşım sektöründe alternatiflerinin gelişmemesi ve yayımlanmaması petrolün önemini koruduğu göstermektedir (Pamir, 2005), (Sevim, 2010).

1.2.2.2. DOĞALGAZ

Doğalgaz, hidrokarbon kökenli fosil yakıtlardandır. Milyonlarca yıl önce yaşamış hayvan ve bitki atıklarının yerin altında sıcaklık ve basınç sonucunda kimyasal reaksiyona uğramış organik kökenli bir enerji kaynağıdır. Doğalgaz; renksiz, kokusuz ve hafif bir gazdır. Doğalgazda yenilenemeyen bir kere kullanıldığında tükenen ve çevreye atık bırakan canlı yaşamını olumsuz etkileyen bir kaynaktır. Sera etkisine de katkıda bulunan bu enerji kaynağı elbette ki küresel ısınma soruna kaynak oluşturur (Akpınar ve Başibüyük, 2011).

Doğalgaz, kömür ve petrol gibi fosil yakıtlara göre verimlilik ve çevreye görece daha az zarar vermesi yönünden üstün özelliklere sahiptir. Bu özellikler ise; tam yanmaya bağlı olarak maksimum verim alınabilen bir enerji kaynağıdır, ikinci özelliği ise doğalgaz çevrim santrallerinin kuruluş ve işletme aşamalarında çevreye az zarar vermesidir. Ancak olumsuz tarafları da bulunmaktadır o da doğalgaz enerjisini saklama maliyetlerin fazla olmasıdır. Stoklama maliyetini doğalgazın direkt tüketici arzı ile aşılmaktadır. Boru hatları ve tankerler yoluyla kolay bir şekilde aktarılan doğalgaz bu sayede tüm dünyada yaygın olarak kullanılan birincil enerji kaynaklarından biridir (Akpınar ve Başibüyük, 2011).

Dünyada ispatlanmış ulaşılabilen doğal gaz rezervleri ise 196,9 trilyon metreküptür. Dünyadaki rezervlerin bölgesel dağılımına baktığımız zaman Ortadoğu bölgesinde doğalgazın %38,4'ü, miktar olarak ise 75,5 trilyon metreküp doğalgaz bulunur. İran ise Ortadoğu bölgesinin en çok rezerve sahip ülkesidir ve dünyada 31,9 trilyon metreküp doğalgaz rezerv ile 2. sıradadır. Rusya ise doğalgazın %19,8'ine 38,9 trilyon metreküp doğalgaza sahiptir ve rezerv açısından 1. sıradadır. Enerji ihtiyacı artan Çin'in sahip olduğu doğalgaz rezervi dünya rezervlerine oranı ise %3,1'dir miktar olarak 6,1 trilyon metreküp doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Afrika kıtasına baktığımız zaman enerji kaynakları ve maden yatakları olarak zengin bir kıtadır. Doğalgaz rezervi ise 14.4 trilyon metreküp kaynağa sahiptir (BP, 2019), (OECD/IEA, 2018a).

Dünya genelindeki enerji tüketimi son 10 yıllık ortalamalardan daha fazla artış göstermiştir. Enerji tüketimindeki artış doğalgazdan kaynaklanıyor, bu artışın %40'ından fazlasını doğalgaz sağlamıştır (BP, 2019).

1.2.2.3. NÜKLEER ENERJİ

Nükleer kelimesi, İngilizceden dilimize geçmiş, nucleus adının sıfatlaşmış halidir. Atom, nükleer enerjinin temelini oluşturmaktadır ve Yunancada parçalanamaz anlamına gelmektedir. Nükleer enerji, nükleer santrallerde atom çekirdeğinin parçalanması (fizyon), atom çekirdeğinin birleştirilmesi (füzyon) ya da atom çekirdeğinin parçalanarak kararlı hale getirilmesi (yarılanma) denilen üç tepkimeyle ortaya çıkan enerjidir (Temurçi ve Aliğaoğlu, 2003), (S. İ. Kaya, 2012).

Atomun parçalanabilmesi sonucu nükleer enerji adını ilk olarak ABD'nin New Mexico eyaletinde atom bombası olarak denenmiştir. Literatüre resmi olarak ilk defa 2. Dünya Savaşında Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine ABD tarafından atom bombası ile girmiştir. İlk nükleer reaktör ise deneysel amaçlarla 1942 yılında Enrico Fermi tarafından Chicago Üniversitesinin tesislerinde kurulmuştur. İlk nükleer santralleri kurmuş olan devletler ABD ve eski Sovyetler Birliği'dir (Temurçi ve Aliğaoğlu, 2003).

Nükleer teknolojinin giderek gelişmesiyle beraber günümüz aktif nükleer santral sayısı 435'tir. Şu anda 35 ülkede nükleer santral bulunmaktadır. İnşaat halinde 72 nükleer santral ve 2030 yılına kadar inşa edilmesi planlanan nükleer santral sayısı ise 164 adettir. En çok nükleer santrali bulunan ülke (100) ABD'dir. 5 adette inşaat halinde nükleer santrali bulunmaktadır. Rusya'nın 33 tane ve 10 tanesi yapım aşamasında olan nükleer

santrali bulunmaktadır. Enerji talebi sürekli artan Çin 21 tanesi faaliyette olan ve 28 tanesi yapım aşamasında olan nükleer santralleri bulunmaktadır (“Nükleer Enerji Bilgilendirme Kıtıpçığı”, 2017).

Nükleer enerji dünya enerji üretiminde (Tablo 1) %5’lik bir paya sahiptir. Nükleer enerjinin en büyük sorunu atık problemi ve bir kaza sonucu çevreye verdiği radyoaktif zarardır. Atık sorunu ve güvenlik önemleri adına yeni Ar-Ge çalışmaları yapılmaktadır. Bu sorunlar çözülmeyen yeni teknolojiler geliştirmeden bazı ülkeler (Almanya, Belçika) nükleer enerji olan bağımlılıklarını azaltmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır (Bayraç, 2009).

Japonya’da 2011 yılında gerçekleşen deprem ve tsunami sonrası meydana gelen Fukushima reaktörü kazası sonrasında, güvenlik önemleri artırılmış ve deprem testleri birçok ülkede yapılmıştır; yeni tasarımlar artık pasif özellikler de dahil olmak üzere gelişmiş güvenlik özellikleri içerir; ancak nükleer enerjinin kamuoyu tarafından kabul edilmesi bazı ülkelerde ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Almanya, Belçika ve Tayvan’da nükleer enerjinin kademeli olarak kaldırılması planlanıyor (OECD/IEA, 2018a).

1.2.2.4. KÖMÜR

Kömür yanabilen sedimanter organik kayadır. Kömür, organik ve inorganik birleşenlerden oluşan ısı basınç ve diğer dış etmenlerin etkisinde kalarak milyonlarca yıl sonucunda meydana gelen tortul bir kayadır (Vinet ve Zhedanov, 2011).

Kömür rezervleri diğer fosil yakıtlara göre eşit bir şekilde yayılmıştır. Hemen hemen her ülkede bulunan kömür dünyanın en eski enerji kaynaklarından bir tanesidir. Çıkarılması ve saklanması kolay, maliyet açısından ucuz bir fosil yakıttır. Ancak çevre için zararlı bir enerji kaynağıdır. Yüksek seviyelerde hava kirliliğine neden olmaktadır. Bunun yanında sera etkisi yaratarak küresel ısınmaya neden olmaktadır (Bayraç, 2009).

Kömür diğer fosil yakıtlara göre rezerv bakımından daha iyi durumdadır 200-250 yıl yetecek kadar kömür rezervinin bulunduğu söylenmektedir. Bu durum istatistiklere yansımış ve enerji talebimizin %27’sini kömürden karşılamaktayız (Tablo 1) (Pala, 2003).

Kömür tüketimi %1,4 oranında artarak 10 yıllık ortalama büyümesini iki katına çıkardı. Tüketim büyümesi Hindistan (36 mtoe) ve Çin (16 mtoe) tarafından gerçekleştirildi. OECD talebi 1975'ten bu yana en düşük seviyesine geriledi. Kömürün birincil enerjideki payı on beş yılın en düşük seviyesi olan %27,2'ye geriledi. Küresel kömür üretimi 162 mtoe veya %4,3 arttı. Çin (82 mtoe) ve Endonezya (51 mtoe) en büyük artışları sağlamıştır (BP, 2019), (OECD/IEA, 2018a).

Kömür tüketimindeki bu artışın nedeni Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ekonomilerinin büyümesiyle artan enerji talebi, nüfusun fazla oluşu, petrol piyasasındaki dalgalanmalardır. Bu ülkeler enerji güvenliklerini sağlamak adına ülke sınırları içerisinde bulunan kömür rezervlerine yönelmişlerdir.

1.3. ENERJİ POLİTİKALARI

Enerji, devletlerin milli ve uluslararası siyasetini belirlemede önemli etkenlerden arasında yer alır. Enerji, birçok konuyu etkilemektedir. Bunlar ise; ekoloji, ekonomi, jeopolitik, siyasi ve uluslararası ilişkiler konularıdır. Devletlerin ekonomik durumları, enerji ihtiyaçları, enerji kaynaklarının varlığı ve üretim ve tüketim oranları sürekli değişmektedir bu da enerji politikalarının dinamik yapısını ve devamlı değerlendirilmesi ve var olan konjonktüre göre hazırlanması gerekmektedir (Erdoğan, 2016).

Yukarıdaki enerji nedir adlı başlıkta saydığımız nedenler sebebiyle devletlerin en önemli işlevlerinden biriside vatandaşlarına enerjiyi kesintisiz, temiz, en kolay ve ucuz şekilde ulaşmasını sağlamaktır. Bunun için politikalar üretmeli ve uygulamak zorundadır. Enerji politikalarını belirlerken birçok kavram ortaya çıkmaktadır. Bu kavramlar “Enerji arz güvenliği, enerji ihtiyacının nasıl karşılanacağı, ülke içindeki enerji kaynaklarının potansiyeli ve kullanımının verimi, en çok hangi sektörün katkısına ihtiyacı” olduğu konusunda stratejiler geliştirerek politikalarını belirlerler.

Enerji güvenliği, kesinlikle önemli bir uluslararası ilişkiler kavramıdır, enerji politikaları üretirken ciddi olarak üzerinde durulması gerekir. Enerji güvenliğinin bozulması ve enerji tedarikinin sağlanamaması durumunda yaşanacaklar, enerji ihtiyacının yoksunluğu bariz şekilde modern yaşam için ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Elektrik olmadan hemen hemen hiç hareketlilik olmaz ve elektriği üretmek için enerji kaynakları gerekmektedir ve elektrik enerjisi olmadan bilgi çağına giremezdik (Yergin, 2011).

Gelişmiş toplumlarda enerji politikalarını belirlerken “sürdürülebilir kalkınma” modeli ön plana çıkmıştır. Bu modelle birlikte sadece enerji ihtiyacının karşılanması ve enerji üretimini planlamanın yerine enerji – ekonomi – ekoloji dengesini gözetten planlama anlayışı ile kaynakların çeşitliliği ve jeopolitik konumun gerekleri göz önünde bulundurarak politikalar belirlenmeye çalışılmaktadır (Pamir, 2005).

1.3.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ

Enerji güvenliği kavramını tanımlarken bütün çevrelerin uzlaştığı genel geçer bir tanımlama mevcut değildir. Bunun sebebi devletlerin kendi enerji politikaları açısından enerji güvenliğini tanımlamasıdır. Yergin’in tanımına baktığımızda devletlerin gelişmişlik durumuna göre bir tanım yapar; “gelişmiş ülkeler için enerji bağımlılığının oluşturduğu riskler, gelişmekte olan ülkeler için enerji fiyatlamasında yaşanan değişimlerin ödemeler dengesinde yaratmış olduğu etki, enerji zengini ülkeler için ise enerji talep güvenliğidir” (Yılmaz ve Kalkan, 2017) (Yergin, 1988). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) tanımı ise enerjinin uygun bir fiyatla kesintisiz bir şekilde sağlanması olarak tanımlamaktadır. Enerji güvenliğinin birçok yönü vardır: uzun vadeli enerji güvenliği, temel olarak ekonomik gelişmelere ve çevresel ihtiyaçlara paralel olarak enerji tedarik etmek için zamanında yapılan yatırımlarla ilgilidir. Öte yandan, kısa vadeli enerji güvenliği, enerji sisteminin arz-talep dengesindeki ani değişikliklere derhal tepki verebilmesine odaklanmaktadır” (IEA, 2019).

Enerji kavramı, mal ve hizmetlerin üretim aşamasının en önemli ögesidir, bununla birlikte enerji ekonomik gelişmişliğinde bir göstergesidir. Enerji arz güvenliği, enerjiye ulaşılması ve sürdürülebilirliği ifade eder. Ülkelerin ekonomik büyümelerini ve hatta ulusal güvenliklerini sağlamaları için temel olgulardan birisidir (Ediger, 2017).

Enerji arz güvenliği kavramı, enerji üretim, iletim ve dağıtım sistemlerinin alt yapısına yönelik olası terörist saldırılarından, yatırım eksikliklerinin yaratacağı kesintilere, kasırgaların oluşturacağı engellerden ambargolara, grevlerden lokavtlara, iç savaştan işgale kadar birçok olasılığın birlikte değerlendirilmesini gerektiren bir kavramdır. Bu nedenle enerji politikaları ve arz güvenliği konularında yapılan değerlendirmelerde enerji kaynaklarının coğrafi dağılımlarından, maliyetlerine, ulaşımdan, talep artış eğilimlerine, büyük tüketicilerin ithalat bağımlılıklarından bu kaynakları temin edebilmek için geliştirilen askeri doktrinlere kadar birçok konunun birlikte ele alınabilmesi gerekmektedir (Pamir, 2005).

Enerji arz güvenliğinin son dönemde bu kadar önemli olmasının birtakım sebepleri bulunmaktadır. Bunlar;

- En yoğun kullanılan enerji kaynakları olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin azalması ve bulunan yeni rezervlerin çıkarılmasının yüksek olması bununla birlikte bu rezervlerin miktarlarının az olması,
- Fosil kaynakların siyasi olarak istikrarsız bölgelerde bulunması,
- Enerji nakil hatlarının kurulmasının uzun yıllar alması ve çoğunlukla bitirilememesi,
- OPEC ülkelerinin ekonomik nedenlerden dolayı korumacı politikalar uygulaması (Ediger, 2017).

Jeopolitik terimi ilk olarak askeri terminolojide kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonradan uluslararası ilişkilerde ve analizlerde çeşitli teorilerde ve kuramlarda kullanılmaya başlanmıştır. Jeopolitik analizlerde kullanılan temel teori ve kuramlardan bazıları şunlardır; klasik teorilerden Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi, Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisi, Spkyman'ın Kenar-Kuşak Teorisi ve modern teorilerden Brzezinski'in Büyük Satranç Tahtası teorisidir (Sevim, 2012).

Jeopolitik kavramı 1945'ten günümüze kadar inişli – çıkışlı bir önem grafiği sergilemiştir. Jeopolitik kavramına yüksek önem verilmeye başlanıldığı dönem 1970'li yıllardır. Bu yıllarda ki önemli tarihi gelişmeler (1973 Petrol Krizi, İran Devrimi, Vietnam Savaşı) jeopolitik yaklaşımları gerekli hale getirmiştir.

Enerji jeopolitiği, sadece enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler için geçerli değildir. Enerji arz – talep ilişkisinin bulunduğu tüm coğrafik bölgeleri kapsamaktadır. Bu sebeptendir ki enerji jeopolitiği, küresel jeopolitiğin tüm gelişmelerini içermektedir (Demir, 2010).

Enerji jeopolitiğin birinci aşaması rezervlerin bulunduğu coğrafyadır. Dünyadaki enerji kaynaklarının rezervlerine baktığımız zaman dağınık bir şekilde bulunduğunu görmekteyiz. Bu durumda yeni rezervlerin ortaya çıkmasıyla beraber enerji jeopolitiği değişmektedir. Bu enerji kaynakları da petrol, doğalgaz ve kömür rezervleridir. Enerji jeopolitiğinin ilgilendiği bir diğer konu ise enerji talep eden ülkelere enerjinin lojistiğidir. Enerji politikaları kapsamında enerji jeopolitiğinin en temel sorunlarından bir tanesi de “küresel veya bölgesel güç olabilmek için enerji kaynaklarına sahip olmak mı yoksa

enerji yollarını kontrol etmek mi?” sorusudur. Bu soruna genel – geçer bir cevap vermek mümkün değildir (Sevim, 2012).

Çin’in son yıllarda artan enerji tüketimine baktığımızda sahip olduğu enerji kaynakları yetmemektedir bu nedenle enerji güvenliği Çin hükümetinin öncelikli konularından bir tanesidir. Bu tezinde konusu olarak ele aldığımız konu Çin’in Afrika’da ne yaptığıdır. Çin, Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde enerji konusu ön plandadır. Var olan bu üretim-tüketim açığını kapatmak için Afrika ülkeleriyle de enerji anlaşmaları yaparak dünyanın farklı bölgelerinden enerji arzını çeşitlendirmektedir. Bu sayede enerji arz güvenliğini sağlamaya yönelik enerji politikaları uygulamaktadır.

2. AFRİKA

Afrika kıtası Asya’dan sonra yüz ölçüm olarak en büyük ikinci kıtadır. Afrika kıtasının kuzeyinde Akdeniz, batısında Atlas okyanusu, doğusunda Kızıldeniz ve Hint okyanusunun sularıyla çevrilidir. Asya ve Afrika, Süveyş kanalı açılmadan önce birleşik durumdaydı, kanalın açılmasıyla insan eliyle iki kıta ayrılmış yapay bir sınır oluşmuştur. Mısır’ın bu sayede iki kıtada da toprağı bulunmaktadır. Ekvator çizgisi tam olarak olmasa da Afrika’yı ikiye böler ve kıtanın hem yengeç dönencesin de hem de oğlak dönencesinde toprağı bulunmaktadır. Bu da farklı iklim koşullarına (Çöl iklimi, Akdeniz iklimi, Tropikal iklim, Savan iklimi) neden olmaktadır. İklim koşulları insanların yaşam biçimini ve tarihini doğrudan etkilemektedir. Çöl iklimi Afrika’nın insanlarını küçük kabileler halinde yaşamaya mecbur bırakmıştır. Düz alanlarda ve savanlarda büyük topluluklar halinde yaşayıp büyük devletler kurmuşlardır (Abdi, 2017).

Afrika nüfus olarak da Asya’dan sonra en kalabalık kıtadır. 1990 yılında 670 milyon, 2000 yılında 795 milyon, 2018 yılında 1.2 milyar, 2060 yılında ise 2 milyar olması tahmin edilmektedir (“Sub-Saharan Africa, Middle East & North Africa Population,” 2019). Afrika’da Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınan 54 ülke vardır. BM tarafından tanınmayan 2 ülke (Somaliland Cumhuriyeti, Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti) bulunmaktadır (Nations, 2019). 100 milyon nüfusu aşan tek ülke Nijerya’dır. 2050’de Mısır, Etiyopya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin de 100 milyon nüfusu geçmesi beklenmektedir. Dünyada en genç nüfusa oranına sahip kıta Afrika’dır. Afrika yaşam süresinin en kısa olduğu kıtadır ve bu nedenle en düşük yaşlı nüfus oranına da sahiptir. Afrika, farklı etnik, dini gruplara ve 1000’den fazla farklı dil konuşan insanlardan oluşan demografik bir yapısı bulunmaktadır. Çoğunluk ise siyahi

insanlardan oluşmaktadır, kıtanın her yerine yaygın olarak yerleşmişlerdir. Beyaz azınlıklar ise kuzey ve doğu kıyılarındaki Araplar ve Güney Afrika'da Hollanda kökenli Boerler oluşturmaktadır. Kıtada 3 semavi din olan İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik takipçileri bulunmaktadır. İslamiyet çoğunluktadır ancak kendi yerel inançlara sahip halklarda bulunmaktadır. Afrika sağlık, beslenme, açlık sorunlarının en yüksek olduğu kıtadır. Doğum ve çocuk ölümlerinin sayısının da en yüksek olduğu kıtadır (Abdi, 2017).

2.1. AFRİKA'NIN KISA TARİHİ VE SİYASAL DURUMU

Afrika, son yapılan araştırmalara ve birçok uzmanın görüşüne göre insanlık tarihinin başladığı yer olarak kabul edilir. Afrika'da 6 milyon yıl önce yaşamış ilk insanların fosillerine ulaşılmıştır. Bu tarihlerde yazının bulunmaması insanların sosyal yaşamlarını anlama konusunda araştırmacıları zorlamıştır. Biyolojik yönden baktığımızda bütün insanlığın Afrika'dan tüm dünya yayıldığı konusu üzerinde genel geçer bir kanıya varılmıştır (Beybur ve Albayrak, 2018).

Araplar İlk Çağ'da, Afrika'nın doğu kısımları keşfetmişler ve buraya İfrikiye adını vermişlerdir. Büyük Sahra'nın kuzeyinde bulunan şimdiki Libya ve Tunus'un bulunduğu bölgelerde kervanlarla ticaret yapıldığı bilinmektedir. MÖ 146 yılında Kuzey Afrika, Roma İmparatorluğunun bir parçası haline gelmiştir. O dönemlerde bu bölgenin tamamı için Libya adı ile anılmaktaydı. MÖ 70'li yıllarda Sezar tarafından kurulmuş Numidya kentine Afrika adı ile anılmaya başlandıktan sonra MÖ 100 yılından sonra bütün kıta için Afrika adı ile anılmaya başlanmıştır (Abdi, 2017).

Avrupalı emperyalist güçlerin, kendi medeniyetleri dışındaki toplumları aşağı görmesi, teknolojik gelişmeleri sonucu var olan gücü ve zenginleşme hırsıyla bir araya gelmesi, kendisine rakip olamayacak Afrika halklarının sömürülmesi ile sonuçlanmıştır. Batı'nın Afrika'yı kolonileştirmek istemesinin altında yatan en önemli etken doğal kaynakları ve insan gücüyü. Afrika 3 asır boyunca İspanya, Fransa, İngiltere, Portekiz, Belçika, İtalya ve Almanya tarafından sömürülmüş ve insanları köleleştirilmiştir (Altuner, 2017).

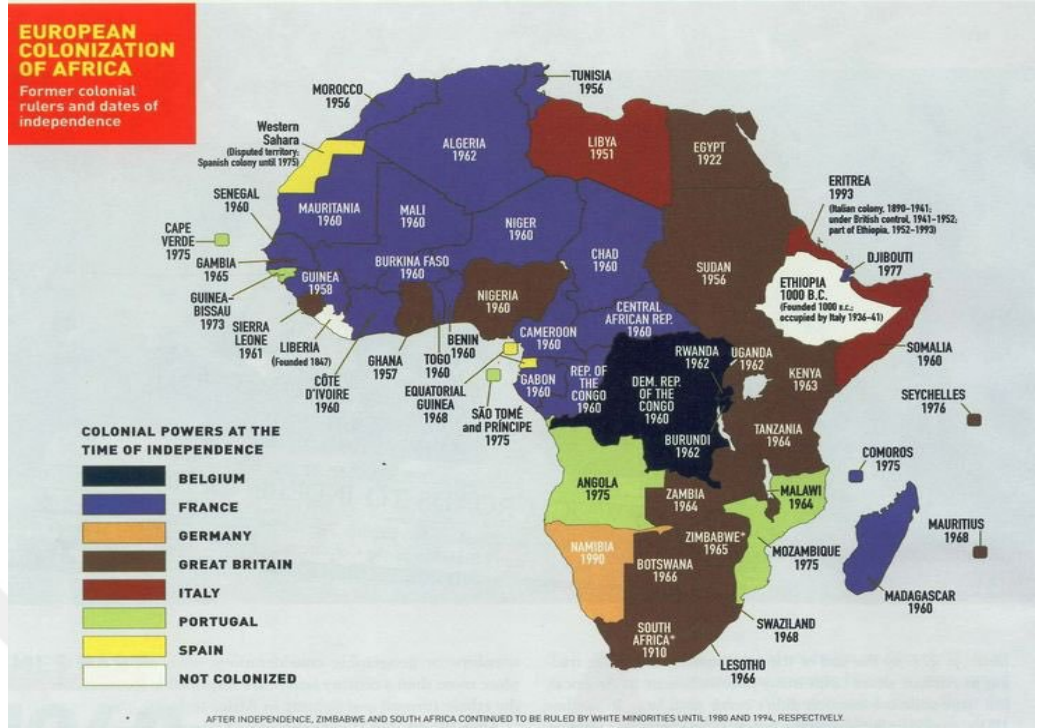
MS 4.-5. yüzyıllarda ilk defa Hıristiyan misyonerler Afrika kıtasına gelmişlerdir. Ortodoks Hıristiyanlar tarafından ilk misyonerlik çalışmaları Etiyopya'da gerçekleştirilmiştir. 15. Yüzyılda artan coğrafi keşiflerle beraber Hindistan yolunu arayan Portekizli gemiciler Afrika'nın batı kıyıları keşfetmişlerdir. 1487'de Bartolomeu Dias

tarafından Ümit Burnunu keşfetmiş ve 1497-1498'de Vasco de Gama kıtanın çevresini dolanmıştır. Bu tarihlerden sonra batılılar Afrika'nın zenginliklerini keşfetmişlerdir. Emperyalist nedenlerle kıtada var olmaya başlamışlardır (Abdi, 2017).

Afrika için bir dönüm noktası olan olay Portekizlilerin Cebelitarık'taki Ceuta Burnunu ele geçirmesiyle dönemin Portekiz Kralı Joao bu işgali bir Haçlı Seferine dönüştürmüştür. O dönemde birçok aşiret ve tarikat savaş içerisinde olması. Bunun yanında Arap-Berberi, Şii-Sünni gibi dinsel ve etnik birçok içsel bölünme Portekizlilerin işine yaramıştır ve hazırlıksız yakalanan Afrika toplumları kılıçtan geçirilmiştir. Portekizlilerin yağmaya başlamasıyla görülmüştür ki Afrika toplumları o dönemde Avrupa'nın hiçbir kentinde bulunmayan bir zenginlik içerisindeydi. Portekizliler bir gece de zengin olmuşlardır. Bu olaydan sonra birçok Avrupalı devlet (İngiltere, İspanya, Fransa, Hollanda) Afrika'yı sömürmek için seferler düzenlemiş ve Afrika'nın talanı başlamıştır (Abdi, 2017).

Avrupa'nın Rönesans ile başlayan Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi ile artan sömürgecilik faaliyetleri Afrika tarihinin bu dönemini sömürgecilik tarihi olarak anılmasına yol açmıştır. Avrupa'da ki değişim süreci ile beraber artan hammadde ihtiyacı ve tarım işçisine olan ihtiyaç Afrika'dan köle ticaretine yol açmış. Adeta emtia gibi alınıp satılmaya bundan kazanç sağlamaya başlanmıştır. Bu köleler 17. yüzyılda Karayipler de ve Kuzey Amerika'da götürülerek şeker kamışı ve tütün tarlalarında çalıştırıldılar. 17. YY ile 19. YY kadar olan süreçte Amerika kıtasına 12-13 milyon arası Afrikalı getirilmiştir. Gemilerle yapılan köle ticareti binlerce Afikalının ölümüne de sebep olmuştur. Köle ticaretinin Büyük Britanya'da 1833 yılında yasaklanmıştır. Afrika'da ki bu köle ticaretini kısaca özetlemek gerekirse Avrupalı emperyalist güçler kıtanın medeniyetini ve insan gücü en vahşi şekilde sömürmüşlerdir (Tamçelik, 2014).

Harita 1 Afrika Kıtasındaki Ülkelerin Bağımsızlık Tarihleri

Harita 1 gördüğümüz üzere birçok Afrika ülkesi bağımsızlıkları 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde elde etmişlerdir. Bağımsızlıklarını ilan eden Afrikalı toplumların siyasi yapısına baktığımız zaman, geleneksel Afrika kültürlerini, Avrupa kolonyalizmini ve modernizmin izlerini görmekteyiz. Kolonyalizmin etkisi halen Afrikalı halklar üzerinde devam etmesi birçok olumsuz durumu da beraberinde getirmiştir. Sömürge düzenin getirdiği etnik, dini ve kültürel farklılaşma Afrika uluslarını iç savaş, terör, istikrarsızlık ve yolsuzluk gibi sorunlarla mücadele etmelerine neden olmaktadır. Bu tür toplumsal sorunların temelinde devlet yönetimindeki tecrübesizlik, demokrasinin tabana yayılamaması, bürokratik bilgi ve tecrübeye sahip olmamasıdır (Tamçelik, 2014) (Köseoğlu ve Djamanca, 2016).

Afrikalı ülkelerin çoğunluğunda Batılı hukuk sistemleri sürdürülmektedir. Ancak geleneksel hukuk, merkezi hukuk sisteminin erişiminin mümkün olmadığı kırsal kesimlerde halen varlığını sürdürmektedir. Bu noktada görmekteyiz ki Afrika’da batılı ve geleneksel hukuk sistemlerinin bir arada kullanıldığı melez bir hukuk sistemi bulunmaktadır (Tamçelik ve Sözbilir, 2017).

2.1.1. DARFUR SORUNU

“Fur’ların yurdu” manasına gelen Darfur Sudan’ın batı kesiminde kalan bir bölgedir, 493 bin kilometre karelik yüzölçümüne sahiptir ve Almanya’dan büyük bir bölgedir. Darfur Nil Nehri ve Çad Gölü arasında kalan, kuzeyde Sahra Çölü’nden Doğu Afrika bölgesine, Akdeniz ve Kızıldeniz’den Afrika’nın iç bölgelerine doğru geçişi sağlayan önemli bir jeopolitik bir noktada yer almaktadır. Bölgede yaşayan insanların etnik kökeni Arap ve Afrikalı kabilelerden oluşan 6 milyona yakın insan yaşamaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu Sünni Müslümandır. Bölgede konuşulan dil Arapça’dır. Bölgedeki çatışmaların temelinde sorunlar; Ulus-devlet anlayışının yerleştirilmesi sürecinde uygulanan politikalar, ekonomik problemler, komşu devletlerin Darfur’da ki nüfus mücadelesidir (Bayram, 2017).

Darfur bölgesine tarihsel olarak geçirdiği siyasal duruma baktığımız zaman, 16. yüzyılın ortalarında Musa Süleyman Solong önderliğinde birçok etnik kökenden oluşan bir sultanlık oluşturmuştur. 18. yüzyıl da Osmanlı Devleti ile ilişkilere başlayan Darfur sultanları, Osmanlı padişahlarını üzerlerinde bir otorite olarak kabul etmişler ve İstanbul’a devamlı olarak elçiler gönderilmesiyle ilişkiler geliştirilmiştir. Sembolik olarak Osmanlı Devleti’ne bağlı olan Mısır, 1874’te Darfur’u işgal etmiştir. Darfur fiilen Mısır’a bağlanmış ve bu nedenle de Osmanlı idaresine bağlanmıştır. 1881’de Mısır üzerindeki İngiltere etkisine isyan eden Muhammed Ahmet Abdullah liderliğinde Mehdi Devleti kurulmuş ve Darfur bu devletin hakimiyeti altına girmiştir. 1899’da Mehdi Devleti, Mısır ve İngiltere tarafından ortadan kaldırılmış ve Darfur Sultanlığı tekrar kurulmuştur. Darfur Sultanlığı’nın başına Ali Dinar Zekeriya Muhammed el-Fadl geçmiştir, İngiliz-Mısır Kondonminyumu tarafından 1900 yılında tanınmıştır. 1909 yılında Fransa, Çad üzerinden Darfur’a girmeye çalışmıştır ve İngiltere bu durumu engelleme ve Darfur’u işgal etmenin yolunu bulmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Darfur Sultanı Ali Dinar Osmanlı Devleti’nden yardım istemiştir ancak bu istek yerine getirilmemiştir. Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti cihad ilan etmiş ve Darfur Sultanı Ali Dinar bu çağrıya destek vermiştir ve İngilizlerle savaşmıştır. 6 Kasım 1916’da İngiliz kuvvetleri tarafından Kulme kasabasına yapılan baskınla Ali Dinar öldürülmüştür. Darfur Sultanlığı yıkılmış ve Darfur, Sudan’a bağlanmıştır (Bayram, 2014).

1956 yılında İngiltere’den bağımsızlığını kazanan Sudan farklı etnik kimlikleri bünyesinden bulunduran bir devlettir ancak Arap-Müslüman kimliği altında bu etnik kimlikleri buluşturmayı amaçlayarak modern bir ulus-devlet inşa etmek istemektedir.

Ancak bu konuda başarı sağlanamamıştır. Sudan Hükümetinin Arap milliyetçiliğini ön plana çıkaran politikaları ve Darfur halkının milli gelirden eşit pay alma istekleri bağımsızlık sonrası dönemde birçok hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1957’de Kızıl Alev, 1963’te Sooney (Sunî) Hareketi, 1964’te Darfur Kalkınma Cephesi, 1977’te Batı Sudan Halk Teşkilatı’dır (Bayram, 2017).

1969 yılında askeri darbe ile başa gelen Cafer Numeyri 1971’den itibaren bölgeci politikalar ile Darfur’a siyasi ve ekonomik refah getirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bununla beraber Libya lideri Muammer Kaddafi, Darfur’u Libya bir parçası haline getirmek istemektedir bu saikle sınır bölgelerine İslam Lejyonu adını verdiği Libya askerlerini yerleştirmiştir. Bu durumu kendi ülkesine tehdit olarak gören Çad lideri Hüseyin Habre karşılık olarak Libya askerlerine saldırmıştır. İki komşu devletin nüfus mücadele alanı haline gelen Darfur, Sudan hükümetine de karşı muhalefet hareketlerinin örgütlenme alanı haline gelmiştir. Bölgede oluşan bu durum Darfur’un militer bir bölge haline gelmesine zemin oluşturmuştur (Bayram, 2014).

Ekonomik açıdan fakir olan Darfur bölgesi, geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılıktır. Darfur sorunun ortaya çıkması tarımsal alanların bölüşümü, mera ve su kullanımındaki gibi ekonomik nedenlere dayanmaktadır. 1984 yılından itibaren başlayan kuraklıkla beraber bölgenin güney kısmına inen çoban Arap kabileleri ile güneyde yaşayan çiftçilik ile geçinen Fur kabileleri arasında bu tarımsal alanların ve su kaynaklarının paylaşımında sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu gerginlikler çatışmalara dönüşmüş ve karşılıklı olarak köyler basılıp katliamlar yapılmıştır. Uzlaşımın sağlanamaması ile bu ekonomik gerginlikler ideolojik bir çatışma halini almıştır (Öztürk, 2011). 1987-1989 yılları arasında Arap ve Fur kabilelerinin çatışması durmaksızın devam etmiştir. 1989 yılında merkezi ve bölgesel hükümetlerin uzlaşısı için düzenlediği konferansta taraflar birbirlerinin Darfur’u parçalayarak oluşturdukları kendi alanları genişleterek Darfur’da egemen olamaya çalışmakla suçlamışlardır. Fur’lar Arapları ata topraklarını işgal etmekle ve merkezi hükümetin Arap milliyetçiliğinin ve ırkçı politikaların kurbanı olmakla suçlamaktadır. Araplar ise “Darfur Furlarıdır” sloganı ile çatışmaların Fur’lar tarafından tahrik edildiği ve bölgenin mera ve su kaynaklarından eşit bir şekilde faydalanmak istemektedir (Bayram, 2014).

1984 yılından itibaren ortaya çıkan kuraklık ve ekonomik sıkıntıların üstünden gelemeyen Numeyri hükümeti ordu tarafından görevinden alınmış ve yerine uzun yıllar

Başbakanlık yapan Sadık el-Mehdi başkanlığa getirilmiştir. İç savaş ve kuraklığa çözüm getiremeyen Mehdi, 30 Haziran 1989 tarihinde Müslüman Kardeşlerin Sudan kolu tarafından darbe yapılmış ve üst rütbeli askerlerden destek alamaması sonucu alt rütbeli askerlerden destek alarak yapılmıştır. O dönemde tuğgeneral olan Ömer el-Beşir tarafından yeni hükümet kurulmuştur. Sudan var olan şer'î düzeni sürdürmekte kararlı olan el-Beşir komşuları olan Uganda, Eritre, Etiyopya ve uluslararası destek almadan göreve başlamıştır. O dönemde uzun süre iktidarda kalamayacağı düşünülen Ömer el-Beşir, 30 yıl iktidar kalmış ve Ağustos 2019 tarihi itibarıyla askeri müdahaleyle görevinden alınmıştır.

1990 yılından itibaren Sudan'ın tamamında artan muhalefet tarafları güç birliği yapmak ve örgütlenmek adına bir araya getirmiştir. Bu süreçte etkin rol üstlenenlerden bir tanesi de Fur kökenli avukat Abdulvahid Muhammed Nur'dur. Fur kabilesinin gençlerini örgütlemeye başlayan Nur milis güçlerin üyelerini gün geçtikçe çoğaltmıştır. İlk başlarda adı Darfur Kurtuluş Cephesi olan milis güçler hükümet otoritesine karşı eylemlere başlamıştır. Hükümet karşıtı olan Fur ve Zagava kabileleri adı Sudan Kurtuluş hareketi ve askeri kanadı Sudan Kurtuluş Ordusu olan liderliğinde Abdulvahid Muhammed Nur ve genel sekreterliğine de Zagava kökenli Minni Arko Minnawi getirilmiştir. Zagava kabilesi tarafından bir başka hareket olan Adalet ve Eşitlik Hareketi kurulmuş ve liderliğine daha önce iktidarda olan Ulusal Kongre Partisinde Aktif rol oynayan Halil İbrahim getirilmiştir. El-Beşir hükümetine karşı oluşan bu muhalefet 21 Temmuz 2001'de silahlı isyan başlatma yönünde karar almıştır ve gizli kamplarda militan yetiştirilmeye başlanmıştır. 25 Şubat 2002 tarihinde Nyala ile Tur arasında kalan bölgede bulunan bir garnizona yapılan saldırı sonucunda 200 kadar asker ölmüştür. 25 Mart 2003 tarihinde Çad sınırına yakın bir bölge olan Tine garnizonu birçok silah ve mühimmatla ele geçirilmiş ve bu elde edilen askeri teçhizat örgütün teknik yeterliliği artırmasına neden olmuştur. Bu saldırıdan iki ay sonra El-Faşir garnizonuna saldırılmış 70'den fazla asker öldürülmüş, savaş uçakları ve helikopterleri tahrip edilmiştir (Bayram, 2014). Sudan'ın bir başka sorunu olan ülkenin güneyin çıkan iç savaş sonucu referandum hakkı verilen ve Sudan'dan ayrılmayı tercih eden Güney Sudan devletinin o dönem "milis güçleri" (Sudan Halk Kurtuluş Ordusu) tarafından bu kadar ses getiren ve büyük çaplı eylem gerçekleştirmediği ifade edilmektedir.

Sudan hükümeti bu saldırılar sürerken Güney Sudan'da yaşanan isyan uğraşmaktaydı ve ordunun büyük bir bölümü ülkenin güneyinde konuşlanmıştı.

Darfur'da sorunla baş etmek adına "Cancavid" adlı paramilter grupla iş birliğine gitmiştir. Cancavid adlı örgüt, cezaevlerinden bırakılan adi suçlular, işsiz gençler, düzenli ordudan atılmış eski askerler ve Darfur'da ki Afrikalı kabilelerle çatışma halinde olan Arap kabilesine mensup gençlerden oluşmaktadır. "Atlı cinler" manasına gelen Cancavid milis güçleri Darfur'da Arap olmayan Afrika kabilelerinin yaşadığı bölgelere saldırmış ve işkence, tecavüz, adam kaçırma ve öldürme gibi bir çok etnik temizlik ile ilişkilendirilebilecek suç işlendiği tespit edilmiştir (Bayram, 2017).

Darfur'da silahlı çatışmaların başladığı 2003 tarihinden itibaren 1078 köy tahrip edilmiş ve 12.248 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu çatışmalar sonucu 1.290.000 kişi bulunduğu yerden göç etmek zorunda kalmıştır. Bu veriler Sudanlı yetkililer tarafından tahmini olarak hesaplanmıştır. Verilerin tahmini olarak yapılmasının sebebi bölgenin geri kalması, göçebe hayatı, toplumsal örgütlenme olarak kabile şeklinde yaşanması verilerin sağlıklı bir şekilde elde edilmesine engel oluşturmaktadır. Bu veriler üzerinden manipülasyon yapılması önüne geçilememektedir. Batılı aktörler tarafından Sudan hükümetine baskı uygulanmak için bu sayılar abartılı bir şekilde lanse edilmesi mümkündür (Arpa, 2011).

Darfur sorunun uluslararası bir krize dönüşmesi BM İnsan Hakları Sudan Koordinatörü Mukesh Kapila'nın "dünyanın en büyük insani krizinin" Darfur'da yaşandığını açıklaması tüm gözlerin Darfur'a çevrilmesine yol açmıştır. ABD'nin Irak'a müdahalesiyle aynı döneme denk gelen sorun uluslararası medyanın dikkatini geçmiş ve Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 2004 yılında ABD Senatosu'na yaptığı konuşmada Darfur'da ki durumu "soykırım" olarak nitelendirmiş ve sorumluların Sudan Hükümetinin ve Cancavid milisleri olduğunu belirtmiştir (Bayram, 2017).

BM Güvenlik Konseyi tarafından 2007 senesinde 1769 sayılı karar ile Darfur'a BM ve Afrika Birliği Ortak Görev Gücü (UNAMID) gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu görev gücünde 19.555 askeri personel, 6432 polis gücü ve sivil personel bulunması öngörülmüştür ancak bu konuda başarı sağlanamamıştır. Görev gücüne aktarılan kaynakların iyi kullanılamaması, personel yetersizliği, mali ve idari sorunlar sebebiyle Darfur'da ki sorunların çözümünde başarılı olamamıştır. Görev gücünün başarısız olmasının nedenlerinden biri de Sudan hükümetinin ülkesine BM birliklerin konuşlanmasını kabul etmemesidir. ABD hükümeti ikna çabaları da yetersiz kalmıştır.

Bu süreç sonun ABD Ticaret Bakanlığı tarafından Sudan hükümetinin petrol gelirlerine ambargo uygulamış ve ABD bankalarındaki işlemlerini bloke etmiştir (Arpa, 2011).

Dönemin İngiliz hükümeti Darfur ile ilgili politikasını ABD ile paralel politika izlemiştir. Ancak 2004 yılında İngiliz Dışişleri Bakanı Jack Straw tarafından gerçekleştirilen Darfur ziyareti sonucunda “Sudan hükümetine zaman tanınması gerektiği” yönünden açıklaması ve bunun ardından İngiliz şirketlerinin Sudan petrol endüstrisinde kullandığı yedek parçaların teminine devam etmesi İngiltere’nin bölgedeki çıkarlarına göre hareket ettiğinin bir göstergesidir.

Darfur krizinin, Uluslararası Ceza Mahkemesine (ICC) intikal etmesiyle Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir hakkında iddianame hazırlanmış ve yargılanması istenmiştir. ICC Hazırlık Dairesi 4 Mart 2009 tarihinde el-Beşir hakkında tutuklama kararı çıkartmıştır. El-Beşir hakkındaki suçlamalar şunlardır; sivil halka karşı kasıtlı ve doğrudan işlenen insanlık ve savaş suçlarını oluşturan saldırılar düzenleme suçlamaları yöneltilmiştir. Sudan hükümeti ICC’nin yargılamasını tanımadığı ve uluslararası örf-adet hukukundaki “görev başında olan ülke başkanlarının dokunulmazlığı” ilkesi ile çeliştiği belirtilmiştir ve Sudan hükümeti tarafından el-Beşir teslim edilmemiştir (Öztürk, 2011).

Çin’in Darfur krizine yaklaşımı, Batılı devletler gibi olmamıştır. Dış politikada devletlerin egemenlik haklarına saygı duyan ve içişlerine karışmama prensibini benimseyen Çin, Darfur krizinde siyaseti ticaretten ayırmak gerektiğini belirtmiştir. Sudan hükümetinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından cezalandırılmasını karşı çıkmış ve Eylül 2004 BMGK kararı ile ekonomik ambargonun hafifletilmesini sağlamıştır. Batılı güçlerin BM bünyesinde Sudan’a yönelik ambargo ve müdahale gibi kararlarına karşı çıkmış ya da çekimser bir politika izlemiştir. Bu durumun sebeplerinde bir tanesi de Sudan’a yapılan yatırımlar ve ticari ilişkilerdir. Amerika gibi Afrika’da Çin rakibi olan Batılı devletlerin bıraktığı boşlukları Çin doldurmuştur. 1999 yılında Sudan’dan 266 bin ton petrol ihraç eden için 2005-2006 yıllarında Sudan’ın ürettiği petrolün %47’sini ithal etmeye başlamıştır. Çin Milli Petrol Şirketi (CNPC) tarafından Sudan enerji sektörüne 4 milyar dolardan fazla yatırım yapmıştır. Çin’in bu tutumu ABD’de tarafından eleştirilmiş ve 2009 Pekin Olimpiyatlarını “soykırım olimpiyatları” olarak nitelemiş ve boykot çağrılarında bulunmuştur. ABD’nin bu tutumu Çin’in yumuşamasına ve Sudan hükümetini aktif şekilde ikna etme politikasına geçmiştir. Bununla birlikte Çin Sudan’a yönelik ekonomik ambargoların olumsuz etkilerini

azaltmak adına yatırımlarını artırmıştır. İnsanî müdahale konusunda ise Sudan Hükümeti'nin rızasının alınmasını şart koşan Çin, böylelikle en temel ilke olan devletlerin egemenlik hakkına saygı duyulması hususunu güçlü biçimde vurgulama fırsatı bulmuştur. Çin'in insanî müdahale anlayışı, insan hakkı ihlalleri ile gündeme gelen rejimlerin elini güçlendirse de, Arap Ligi ve Afrika Birliğine üye devletlerce olumlu karşılanan bir yaklaşımdır (Bayram, 2017).

2.2. AFRİKA'NIN EKONOMİK DURUMU

Küresel ekonomi-politik güç döngüsünde Afrika'nın konumu göz ardı edilmektedir. Tarihsel sürece baktığımız zaman Antik Mısır önemli bir güç merkezlerinden birisiydi. Ancak Afrika tarihin hiçbir döneminde dünya siyaseti ve ekonomisinde başat bir rol üstlenememiştir. Afrika'da 1000 yılında kişi başına düşen gelir Batı Avrupa'dan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Dünyadaki güç dengelerinin değişmesi, refah düzeyinde dengesizlikler, Sanayi Devrimi ve sömürgecilik faaliyetleri kıtanın Dünya'nın gerisinde kalmasına yol açmıştır (Gül ve Bayram, 2018).

Dünyada sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi için Afrika devletlerinin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze BM'in birçok kurumu, birçok konuda proje ve finansman kaynakları ile amaca yönelik uygulamaları sürdürmektedir. Kalkınma konusunda Birleşmiş Milletler ve Kalkınma Programı (UNDP), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kuruluşlar faaliyette bulunmaktadır. Ekonomi alanında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ön plandadır. IMF ve Dünya Bankası'nın Afrika ülkelerine yönelik oluşturduğu Yapısal Uyum Programlarının (SAP), G-8 zirvelerinde alınan kararların ve UNDP'ni yürüttüğü yardım paketlerinin gündeminde her zaman ekonomik ve insani kalkınma olmuştur. 2003 yılında, Birleşmiş Milletler bünyesinde Kalkınma için Finansman Ofisi kurulmuştur. Geçmişten günümüze gelen bu çalışmalar maalesef Afrika ülkelerinin yaşam standartlarını düzeltmekte, yoksulluğu ve yolsuzluğu önlemekte, dış borç yükünü hafifletmekte başarısız olmuştur (Yılmaz, 2017).

Afrika kıtasında bölgesel kalkınmayı sağlamak adına Afrika ülkelerinin birtakım örgütler kurarak tek çatı altında ekonomik kalkınmayı sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bunlardan bir tanesi, kıtadaki ülkeleri bir araya getiren Afrika Birliği, üyeler arasında dayanışma ve iş birliğini amaçlamaktadır. Afrika Birliği tarafından 2002 yılında

oluşturulan Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık (NEPAD)'ın amacı yoksulluğu önlemek, sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için kararlar almak ve geliştirilen projeleri desteklemektir. Diğer yandan bölgesel ticaretin gelişmesi ve Afrika ekonomik birliği sağlamak adına; serbest ticaretin geliştirilmesini ve para birliğinin kurulmasını amaçlayan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS) gibi bölgesel örgütler kurulmuştur (İpek, 2014).

Sömürge olmaktan kurtulan Afrika devletleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınma yatırımlarında, soğuk savaşın ekonomik etkilerinin hafifletilmesinde, 1970'lerdeki enerji krizi, dış borçlarındaki artış sebebiyle Afrika ülkelerinin ekonomik sorunlarına çözüm aradığı her dönemde uluslararası finansman politikaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kıta ülkelerinde yürütülen zayıf maliye politikaları nedeniyle artan borçlanma gereksinimi, bir süre sonra borçların ödenmesini imkânsız duruma getirmiştir. Yüksek borç yüküne sahip ekonomik sorunlar ile mücadele etmek zorunda kalan Afrika ülkeleri, şiddetle ihtiyaç duyulan insani kalkınma politikaları ve kamu reformlarını gerçekleştirememiştir. Oluşan bu kısır döngü, yoksulluk ve yoksunluğu bölge ülkelerinin kaderi haline getirmiştir. Dünyanın en yoksul 77 ülkesinin 39'u, insani kalkınma endeksi en düşük 42 ülkesinin 35'i Afrika kıtasındadır (Yılmaz, 2017), (İMF, 2018).

2000'lerin başında, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması, gümrük tarifelerinin azaltılması, kredi olanaklarının artırılarak faizlerin düşürülmesi ve gelişen piyasa ekonomilerindeki hızlı büyümeyle dış talebin yükselmesi Afrika ülkelerinin lehine olmuştur. 1990'lı yılların başında, daha önce dışa kapalı politika izlemiş olan ülkelerin önemli bir kısmı serbest piyasa sistemine geçmiştir. 2001 yılından itibaren ise ABD'nin genişletici para politikaları sonucu finansal olanakları artırmıştır. Bu noktada, dış ticaretten ve borçlanma olanaklarından yararlanabilen ülkeler hızla büyümüştür. Dünya piyasalarındaki olumlu durum 2007 senesine kadar devam edilmiştir. 2008 yılında, kontrolsüzce artan finansal olanakların yarattığı balon ekonomisinin patlaması küresel finans krizine yol açmış ve kriz önce gelişmiş ülkeleri, 2014-2016 yıllarında da gelişmekte olan devletleri etkilemiştir (Yılmaz, 2017).

2000'li yıllarda ABD'nin parasal genişleme politikası, Çin ve gelişen piyasa ekonomileri ile Afrika ülkeleri arasında yükselen yabancı sermaye, dış ticaret ilişkisi, emtia fiyatlarının artması Afrika ülkelerinde ılımlı rüzgarlar esmesine yol açmıştır.

Özellikle Güney Afrika, Kenya ve Nijerya bu olumlu havadan yararlanmasını bilen ülkelerdir. Bununla birlikte kamu borçlarının GSYİH'ya oranının artması (2008 yılında %29'dan 2013 yılında %34'e yükselmiş), emtia fiyatlarındaki uzun dönemli düşüş, Çin'in büyüme oranındaki düşüş, Afrika ülkelerinde iç talepteki yükseliş ve benzeri tehditler Afrika'nın gelecek planlarını yeniden oluşturması gerektiğini göstermektedir (Yılmaz, 2017).

2.2.1. AFRİKA'DAKİ EKONOMİK ÖRGÜTLENMELER

Afrika geçmişten günümüze çok farklı etnik, kültür, din ve dile sahip insanların yaşadığı bir kıtadır. Bu nedenle siyasi veya ekonomik bir bütünlük, birliktelik sağlanamamıştır. Avrupa ve Asya'da siyasi ve ekonomik iş birliği örgütlerinin çoğalması sonucu 20.yüzyılda bağımsızlıklarını kazanan Afrikalı devletlerinin bu tür iş birliği örgütleri oluşturmasına öncü olmuştur. Günümüzde halen sınır anlaşmazlıkları, otoriter rejimler, etnik-dinsel anlaşmazlıklar sürmektedir. Bu yüzden farklı birçok bölgesel örgüt kurulmuştur. Ancak bütün kıtayı kapsayan bir örgütlenme mevcuttur. Afrikalı ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmeden önceki dönemde de bölgesel entegrasyon için 1910'da Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) ve 1919'da Doğu Afrika Topluluğu (EAC) adı altında girişimleri mevcuttur.

2.2.1.1. AFRİKA BİRLİĞİ (AU)

Afrikalı devlet başkanları ve düşünürleri Afrika'yı tek çatı altında toplama düşüncelerini hayata geçirerek "Afrika Birliği Örgütü" kurucu antlaşmasını 23 Mayıs 1963 tarihinde Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da o dönem bağımsızlığını ilan eden 32 Afrikalı devlete imzaya açmıştır ve 30 Afrika ülkesi imzalamıştır. Sonradan imzalamayan iki devlet Fas ve Togo'da ikna edilerek Afrika Birliği Örgütü kurulmuş oldu ("About the African Union", 2019).

Afrika birliği örgütünün temel hedefleri şunlardır: sömürgecilik faaliyetlerinden kurtulmak ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin uyguladığı ırk ayrımcılığı politikalarının önüne geçmek. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan Afrika devletlerine bu temel hedefleri gerçekleştirmede Afrika Birliği Örgütü önemli katkılar sağlamıştır. Sömürgecilik faaliyetlerin önüne geçilmesinde başarı olunmuştur ancak üyeler arası rekabet, üye devletlerin katkı paylarını düzenli bir şekilde ödenmemesi, kurucu anlaşmanın dünyada değişen konjonktüre uygun yapıda revize edilememesi sonucu bu örgüt işlevsiz hale gelmiştir (İpek, 2014).

Afrika ülkeleri arasında yeni yapılanmanın gerekliliğinin ortaya çıkması sonucu Afrika Birliği Örgütü Liderler Zirvesinde dönemin Libya lideri Muammer Kaddafi tarafından dile getirilmiş ve çoğunluk tarafından bu teklife olumlu bakılmıştır. Yeni adı “Afrika Birliği” olan örgüt için kurucu antlaşma 26 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten sonra Afrika Birliği Örgütünün kurucu anlaşması 1 yıl daha yürürlükte kalmıştır. 8 Temmuz 2002 tarihinde Güney Afrika'nın Durban şehrinde düzenlenen zirveyle birlikte Afrika Birliği Örgütü fiilen sonlandırılmış ve 9 Temmuz 2002 tarihinde Afrika Birliği (AU) fiilen yürürlüğe girmiştir. AU'ya 54 Afrika ülkesinin tamamı üyedir (Tablo 2) (“About the African Union”, 2019).

Afrika Birliğinin temel organları şunlardır; Birlik Konferansı, Yürütme Konseyi, Pan Afrika Parlamentosu, Adalet Divanı, Komisyon, Daimî Temsilciler Komitesi, Uzmanlaşmış Teknik Komiteler, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey, Finansal Kuruluşlardır.

AU'nun temel hedefleri, sömürge ve ırk ayrımcılığının (apartheid) kalıntılarının Afrika'dan tamamen silmek. Kurucu antlaşmada AU'nun amacı şu maddelerle anlatılmıştır:

- Afrika Devletlerinin birliğini ve dayanışmasını teşvik etmek,
- Afrika halkları için daha iyi bir yaşam sağlamak için iş birliklerini ve çabalarını koordine etmek ve yoğunlaştırmak,
- Egemenliklerini, toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını savunmak,
- Tüm sömürgecilik türlerini Afrika'dan yok etmek,
- Birleşmiş Milletler Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne bağlı olarak uluslararası işbirliğini teşvik etmek.(“About the African Union”, 2019)

Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah Sisi, Afrika Birliği'nin 2019 yılı dönem başkanlığını Ruanda Devlet Başkanı Paul Kagame'den 2020 yılına kadar devralmıştır.

2.2.1.2. BM AFRIKA EKONOMİK KOMİSYONU (UNECA)

Afrika'nın bir diğer önemli örgütlenmesi Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde 1958 yılında kurulan BM Afrika Ekonomik Komisyonu (UNECA)'dur. 54 Afrika ülkesinin tamamı bu komisyona üyedir. Komisyonun temel hedefi üye ülkelerin

ekonomik ve sosyal kalkınmasını teşvik etmek, bölge içi entegrasyonu teşvik etmek ve Afrika'nın kalkınması için uluslararası iş birliğini teşvik etmek.

54 üye devletten oluşan ve Birleşmiş Milletler'in bölgesel bir kolu ve Afrika kurumsal ortamının kilit bir bileşeni olarak ikili bir rol oynayan UNECA, Kıtanın gelişim zorluklarını ele almak için benzersiz katkılar sağlayacak şekilde konumlandırılmıştır. UNECA'nın önemi, kaynakları kullanmak ve onları Afrika'nın önceliklerini üstlenmek için bölgesel ve alt bölgesel düzeylerde faaliyet göstermekle görevlendirilen tek BM ajansı rolünden alıyor. UNECA, iki genel sekreter yardımcısı tarafından desteklenen bir genel sekreter tarafından yönetilmektedir.

UNECA'nın Temel İşlevleri: 2030 Misyonu ve 2063 Misyonunu gündeme getirme görevine katkısı, Komisyon'un üç temel işlevi, yani toplanma işlevi, düşünce kuruluşu olarak işlevi ve aşağıda açıklandığı şekilde işlevsel işlevi üzerine odaklanmıştır:

- Toplanma fonksiyonu: Bölgesel ve alt bölgesel düzeylerde çok taraflılığı güçlendiren kabul edilmiş kalkınma politika çerçeveleri, standartları ve eylem planları ile sonuçlanan üye devletler, bölgesel organlar ve kalkınma bankaları tarafından güçlü mülkiyetli özel bölgesel yönetimler arası ve çok taraflı platformlar sağlamak;
- Düşünce işlevi: Sektörler arası bağlantıları ve projeleri geliştirmek, sürdürülebilir kalkınmanın üç ayağının entegrasyonunu besleyen çok sektörlü araştırma ve analizler yapmak, yenilikçi düşünceyi ve kamu politikalarının desteklenmesini teşvik etmek;
- Operasyonel işlev: Normatif ve analitik çalışmaları ile ilgili alanlarda ve ülke düzeyinde Birleşmiş Milletler sistemi ile iş birliği yaparak üye devletlere doğrudan talebe dayalı destek yoluyla ülke düzeyinde politika desteğinin sağlanması (“UNECA Overview”, 2019).

2.2.1.3. AFRİKA EKONOMİK TOPLULUĞU (AEC) VE BÖLGESEL TOPLULUKLAR

Afrika Ekonomik Topluluğunu (AEC) kuran 12 Mayıs 1994 tarihli Abuja Antlaşmasıdır. O dönem bağımsızlığını kazanmış 51 ülkeden 49'u bu anlaşmayı imzalamıştır. Anlaşmanın 7. maddesinde AEC'nin ekonomik hedefleri belirlenmiştir bunlar; ortak pazarı kurmak, yaşam standartını yükseltmek, ekonomide istikrarı

sağlamak, Afrika ülkeleri arasındaki koordinasyonu sağlamak, insan ve maddi kaynakların geliştirilmesiyle ilgili politikalar üretmektir. Abuja Anlaşması'nın temelleri Monrovia konferansı da atılmıştır. Bu topluluk Afrika Birliği ile ilişkili bir kuruluştur (Develi ve Ademi, 2018).

Abuja Anlaşmasının maddelerini incelediğimizde bir kalkınma planı öngörmektedir. Bunlar;

- Bölgesel Toplulukların güçlendirilmesi ve iş birliğinin sağlanması,
- Gümrük tarifelerinin kaldırılması,
- 4 yıl içerisinde Ortak Pazarın kurulması,
- 10 içerisinde serbest dolaşım sisteminin kurulması,
- Sanayi, tarım, enerji ve bilimsel çalışmalar için ortak politikalar üretilmesi ve hayata geçirilmesi, sürdürülebilir kaynaklar yaratılması (İpek, 2014).

AEC Afrika Birliğinin temel organlarından bir tanesidir. Birliğin amaçlarını, stratejilerini ve faaliyetlerini gerçekleştiren icracı bir yapı kurulmuş. Bu sebeple AU'nun önem verdiği bir yapılanmadır. AEC'nin merkez organı Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) ilk toplantısını Kasım 1996 yılında Fildişi Sahilleri'nin Abidjan kentinde düzenlenmiştir. Bu toplantı da AEC'nin bölgesel ekonomik örgütlerin kurulması iş birliğine çalışma planı ve protokol imzalanmıştır.

AEC'nin Afrika Ortak Pazarını kurma çabalarındaki önemli aşamalardan birisi bölgesel topluluklardır. AEC'nin eylem planı içerisinde; mevcut olmayan Bölgesel Ekonomik Toplulukların (BET) tespiti ve kurulması, BET'ler içerisinde serbest ticaret bölgeleri oluşturulması, BET'ler arasında gümrük birliğinin oluşturulması ve koordineli işleyişin sağlanması, BET'ler arasında ortak mali, finansal ve para politikaları uygulanmasını sağlamak vardır. Söz konusu Bölgesel Ekonomik Topluluklar ve üye devletler Tablo 2 'de gösterilmektedir (Sarr, 2009).

Tablo 2 Afrika Kıtadaki Bölgesel Topluluklara Üye Devletler

Topluluklar	Üye Ülkeler	Amaç
Afrika Birliği (AU)	Angora, Benin, Botswana, Burkina, Faso, Burundi,	Afrika'nın Birliği

	<p>Cabo Verde, Cezayir, Cibuti, Çad, Ekvator Ginesi, Eitre, Eswatini, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Gabon, Gine, Gine-Bissasu, Güney Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Komorlar, Kongo, Lesotho, Liberya, Libya, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauritius, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nambiya, Nijer, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Sahra Cumhuriyeti, Sao Tome, Senegal, Seyşeller, Sierra Leone, Somali, Sudan, Tanzanya, Togo, Tunus, Uganda, Zambiya, Zimbabve</p>	
<p>Doğu ve Güney Afrika Ekonomik Topluluğu (COMESA)</p>	<p>Burundi, D. Kongo, Cibuti, Mısır, Eritre, Etiyopya, Kenya, Komorlar, Libya, Madagaskar, Malawi, Maritus, Ruanda, Seyşeller, Sudan, Svaziland, Uganda, Zambiya, Zimbabve.</p>	<p>Ekonomik Topluluk ve Ortak Pazar</p>
<p>Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)</p>	<p>Angola, Botsawana, D. Kongo, Lesotho, Malawi,</p>	<p>Ekonomik Topluluk</p>

	Mozambik, Ruanda, Somali, Svaziland, Tanzanya, Uganda, Zambiya, Zimbabwe, Güney Afrika Cum.	
Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)	Benin, Burkina Faso, Cabo Verde, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Liberya, Mali, Nijer, Senegal, Sierra Leone, Togo	Ekonomik Topluluk ve Ortak Pazar
Orta Afrika Ekonomik Topluluğu (ECCAS)	Angola, Burundi, Çad, D. Kongo, Ekvator Ginesi, Gabon, Kamerun, Kongo, Sao Tome, Orta Afrika.	Ortak Pazar
Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD)	Cibuti, Etiyopya, Eritre, Kenya, Somali, Güney Sudan, Sudan Uganda.	Ekonomik Topluluk
Arap Mağrip Birliği (UMA)	Cezayir, Libya, Moritanya, Fas, Tunus.	Sosyo – Ekonomik ve Kültürel İş birliği
Doğu Afrika Topluluğu (EAC)	Burundi, Kenya, Ruanda, Tanzanya, Uganda, Güney Sudan.	Ortak Pazar ve Ekonomik Topluluk

Kaynaklar: (COMESA, 2019), (AU, 2019), (SADC, 2019), (ECOWAS, 2019), (UNECA, 2019a), (UNECA, 2019b).

2.3. AFRİKA KITASINDAKİ DOĞAL KAYNAKLAR

Afrika, doğal kaynaklar ve enerji kaynakları bakımından dünyada önemli bir bölgedir. Petrol ve doğal kaynaklar bakımından zengin olan kıta stratejik bir konuma sahiptir. Doğrudan yabancı yatırım için dünyanın en hızlı büyüyen bölgesidir. Dünyanın

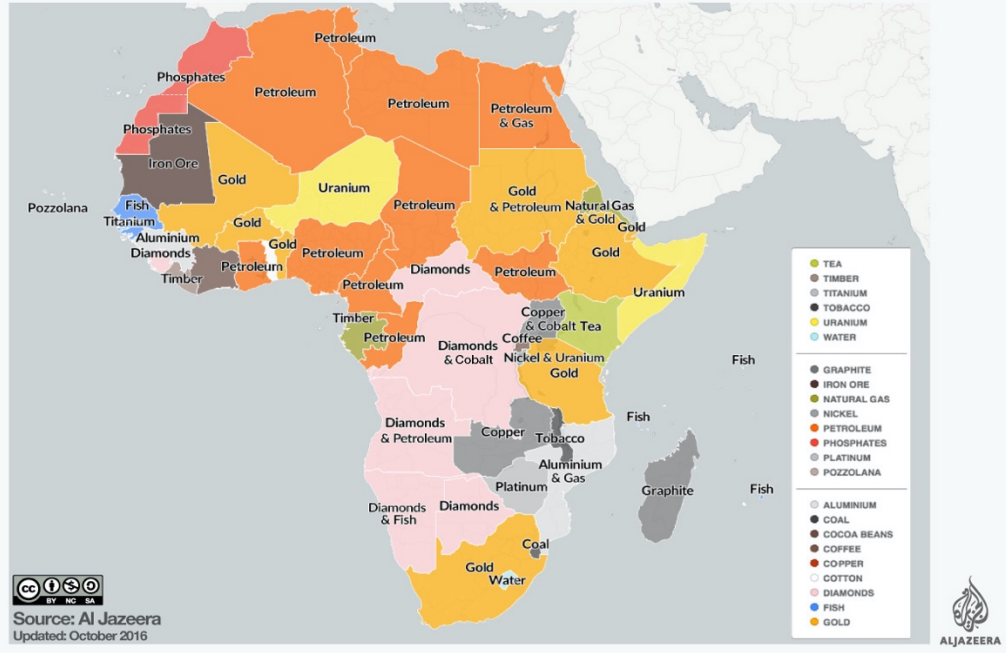
kalan mineral kaynaklarının yaklaşık yüzde 30'una sahiptir. Kuzey Afrika'nın zengin petrol ve doğal gaz yatakları var, Sahra-altı ülkelerde en stratejik nükleer cevherine sahip (Dünyadaki Uranyumun 3/2'si) ve koltan (dünyadaki rezervin %70'i), altın (dünyadaki rezervin %50'si), krom (dünyadaki rezervin %98'i) ve elmas (dünyadaki rezervin %30'u) gibi kaynaklar bol miktarda bulunmaktadır. Bu kaynaklara ve dışındaki doğal kaynaklara ülkeler açısından baktığımızda; Elmas: Angola, Botswana, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti. Altın: Benin, Burkina Faso, Cibuti, Mali, Güney Afrika, Tanzania. Nikel ve Uranyum: Burundi, Pozzolana, Yeşil Burun Adaları. Balık: Komorlar, Gine-Bissau, Mauritius, Sao Tome ve Principe, Senegal, Seyşeller. Kereste: Liberya. Titanyum: Gambiya. Grafit: Madagaskar. Tütün: Malavi. Demir Cevheri: Moritanya. Fosfat: Batı Sahra, Fas. Alüminyum: Gine, Mozambik (Beybur ve Albayrak, 2018).

Afrika kıtası, petrol, doğal gaz ve mineraller bakımından keşfedilmemiş zenginliklerle doludur. Afrikalılar sömürge zamanlarından bu yana potansiyellerini gerçekleştirme mücadelesi vermektedir. Afrika'da keşfedilmiş doğalgaz rezervi 14,4 trilyon metreküp'tür. Kanıtlanmış petrol rezervleri, 1980'den bu yana 53,4 milyar varilden, 2012 sonunda 130,3 milyar varile yükselen, neredeyse yüzde 150 arttı. Kıta genelinde doğalgaz üretimi 2018 yılında 236,6 milyar metreküp'tür. 2007-2017 yılları arasındaki doğalgaz üretimindeki artış ortalama %1,4'tür. Doğalgaz tüketimine baktığımız zaman 150 milyar metreküp, 2007-2017 yılları arasında ortalama tüketim artışı ise %4,5'tir. 2018 yılı itibariyle dünyadaki petrol rezervinin %7,2'si Afrika kıtasında bulunmaktadır. Petrol üretimi günlük 8 milyon varil petrol üretilmekte, 4 milyon varil tüketilmektedir. 2007-2017 yılları arasındaki petrol üretimi %2,3 azalmış, tüketim ise %2,7 artış göstermiştir (BP, 2019).

Kıta, dünyanın en büyük 30 petrol üreten ülkesinden beşine ev sahipliği yapıyor ve 2036 yılına kadar yaklaşık 2 milyon dolarlık bir yatırım bekleniyor. Afrika, ihracat gelirinin tahminen yüzde 57'si petrol ve doğalgaz elde etmektedir. Afrika'da dünyanın büyük petrol üreticisi ülkelerini bulunmaktadır bunlar; Cezayir, Angola, Kamerun, Çad, Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Eritre, Gabon, Gana, Kenya, Libya, Nijerya, Güney Sudan, Sudan, Tunus ve Mozambik (BP, 2019), ("Mapping Africa's Natural Resources", 2018).

Harita 2 Afrika'nın Doğal Kaynak Haritası

Mapping Africa's natural resources

Kaynak: ("Mapping Africa's Natural Resources", 2018)

Afrika 2018 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarından 31,9 terawatt/saat enerji üretmektedir. Bu enerjinin 14,7 terawatt/saat enerjisi rüzgârdan, 9,0 terawatt/saat enerji güneş enerjisinden ve 8,2 terawatt/saat enerjisi de diğer yenilenebilir kaynaklarından elde etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından tükettiği enerji miktarı ise 7,2 milyon ton petrol eşdeğeri enerjidir (BP, 2019).

2.4. AFRİKA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI VE YATIRIMLARI

Ekonomi ile siyaset arasındaki neden sonuç ilişkisi incelendiğinde, ekonomik şartların siyaseti kolaylıkla etkileyebileceği ve şekillendirebileceği anlaşılmaktadır. Afrika tuzelinde bu önermenin doğruluğunu daha fazla görmekteyiz. Afrika kıtası hem sömürgecilik döneminde hem sömürgeciliğin ardından sahip olduğu ekonomik özellikler, yeraltı kaynakları ve insan gücü potansiyeli nedeniyle dünya siyasetinde önemli bir rol üstlenmiş ve dünya siyasi tarihinin her döneminde başat güç olma iddiasındaki devletlerin ilgisini çekmiştir. Sömürgeciliğin başladığı 15. yüzyıldan, sömürden kurtulmaya başladığı 19. yüzyıla kadar Afrika, başta Avrupa olmak üzere tüm dünyanın ekonomik

zenginliklerinden faydalandığı, bu devletlerin kalkınmasında önemli katkıları olan bir kıtadır (Aydın, 2018).

Jeopolitik açıdan Afrika kıtasını incelediğimizde tarihin en başından günümüze kadar olan dönemde öneminin sürekli arttığı görülecektir. Özellikle “Coğrafi Keşifler” ile birlikte önemi daha fazla anlaşılmıştır. Afrika’nın keşfi 15. yüzyılda o dönemde hakkına bilgi bulunmayan kıtanın Batı Afrika kısmında Portekiz Prensi Henry önderliğinde gerçekleştirilmiştir. 1487 yılında Bartolomeu Diaz Ümit Burnu’nu keşfetmiş ve 1498 yılında Vasca de Gama’nın Ümit Burnu’nu da dolaşarak Afrika’nın güneyinden Hindistan’a ulaşması Afrika’nın önemli bir jeopolitik nokta haline gelmesine yol açmıştır. Uluslararası politik ortamda Avrupalı devletlerin Çin ve Hindistan ile yapılan ticaret yollarına hâkim olma isteği Afrika’da kolonileşme faaliyetlerine başlamalarına neden olmuştur. 18. yüzyılda Avrupa’da yaşanan “Sanayi Devrimi” sonucu artan üretim ve tüketim süreci için gerekli olan hammadde ve işgücü Afrika’nın sömürülmesini de hızlandırmıştır (Tamçelik, 2017).

Küresel bakımdan Afrika kıtasının jeopolitik önemini 4 farklı unsur içermektedir. Bunlar: ilk olarak Avrupalı devletler Afrika’yı büyüyen ekonomileri için hammadde deposu olarak görmüş ve Afrika’nın siyasi otorite boşluğundan, güçsüz ve sahipsiz olmasından faydalanmak istemektedirler. İkincisi, 1869 yılında Süveyş Kanalı’nın açılması ile deniz ticaretine güvenli ve kısa bir güzergâh kazandırılması bununla birlikte Kızıldeniz ve Aden Körfezi Afrika’nın ve dünyayı stratejik noktalarından biri haline gelmiştir. Üçüncüsü, küresel bir güç olmak için Afrika’da hükmedilen sömürgelerinin büyüklüğü diğer aktörler açısından psikolojik üstünlüğü elde etmesine yol açması. Son olarak ise Avrupalı devletlerin aralarındaki sorunun çözümü için kendi toplumuna ve kıtasına zarar vermeden Afrika’daki mücadele alanları ve çatışmaları alanları üzerinden gerçekleştirmeleridir (Tamçelik, 2017).

İkinci Dünya Savaşı Avrupa’yı yerle bir etmiş. Avrupa kıtasını Avrupalı devletlerin kendi başlarına savunamayacak hale gelmişlerdir. Bu durum ve değişen uluslararası politik durumla beraber klasik sömürgeciliğin sürdürülemez olması Afrika politikasını ve jeopolitiğini değiştirmiştir. Afrika’nın jeopolitik önemini kaybetmesi bundan sonraki süreçte Afrika’nın bağımsızlığını kazanması yol açmıştır.

Soğuk Savaş döneminde ise Avrupalılar uluslararası politikada etkilerinin azalması Afrika'daki etkisinin yerini Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine (SSCB) bırakmıştır. Bu iki kutuplu dünya düzeninde Afrika jeopolitiğinde değişimlere neden olmuştur. Tampon bölge olma misyonu ve kıtadaki ülkelerin çoğunlukta olduğu bir “Bağlantısızlar Hareketi” ortaya çıkmıştır.

Afrika'nın jeopolitiğinde gerçekleşen olumlu veya olumsuz değişimler Afrika'nın bizzat kendisinden kaynaklanmamaktadır. Küresel aktörlerin Afrika'ya verdiği önemle alakalı olarak değişmektedir. Küresel güçlerin Afrika'yı mücadele ve çatışma alanı olarak görmesi günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

2000'li yılların başlamasıyla Dünya'da enerji talebin artması, Afrika'nın enerji kaynakları açısından önemini arttırmaktadır. Yeni keşfedilen hidrokarbon rezervleri, değerli mineraller ve uranyum gibi stratejik kaynak rezervlerine sahip olması küresel güçlerin Afrika'ya yönelik planlamalarını değiştirmesine ve Afrika'ya önem vermeye başlamasına neden olmuştur.

Afrika'da günümüzün en önemli stratejik kaynaklarından olan uranyum açısından zengin bir bölgedir. Dünyadaki uranyum rezervlerinin %18'si Afrika kıtasında olduğu tahmin edilmektedir. Dünyada 2018 yılında uranyum madenlerinde çıkarılan toplam 53498 tU uranyumun 8782 tU Afrika'dan çıkartılmıştır. Bu dünyada ki üretimin % 16,4'lük kısmını karşılamaktadır (OECD-NEA&IAEA, 2019).

Son yıllarda enerji kaynaklarındaki azalma, petrol fiyatlarındaki artış, petrol üretimi tepe noktasına ulaşması ve fiyat istikrarsızlığı durumu yeni kaynakların bulunması ve enerji piyasasına kazanımı için çok uluslu şirketlerin Afrika'nın enerji kaynaklarına olan ilgisini ve yatırımlarını artırmasına neden olmuştur. Bu durum sonucunda yatırım yapılan Afrika devletlerinin şehirleşme oranı giderek artmaktadır. 1990 yılında %37 olan şehirleşme oranı 2010 yılında %56'ya çıkmıştır. 2030 yılında Afrika ülkelerinin %64 oranında şehirleşmesi tahmin edilmektedir. Bu şehirleşme oranı Afrikalı devletlerin enerjiye olan ihtiyacını ve talebini artırmaktadır (Adıgüzel, 2017).

Afrika kıtasında 2016 yılında, 1971'deki benzer bir oranda (%7,8), dünya enerjisinin %8'ini üretmiştir. Afrika'nın enerji üretimine baktığımız zaman biyokütle (%35) ve petrol (%34), ardından doğal gaz (%15) ve kömür (%14) hakimdir. Afrika'nın küresel enerji arzına katkı payı 1971'de %3,5'ten 2016'da %5,9'a çıktı ve birçok Afrika

ülkesinin fosil yakıt ithalatına bağımlı olmasına rağmen, dünyaya ham petrol, doğalgaz ve kömür ihraç etmektedir (OECD/IEA, 2018b).

Biyoyakıtların üretimi ve tüketimi, Afrika genelinde 2016 yılında toplam birincil enerji olarak kullanım oranı %8'dir, dünya ortalamasından (%10) oldukça yüksektir (OECD/IEA, 2018b). Kişi başına düşen milli gelirin düşük olması, kırsal bölgelerin elektrik enerjisine erişiminin bulunmaması ve Afrika genelinde kırsal nüfusun yüksek olması odun ve odun kömürünün kullanımını artıran faktörlerdir. Biyoyakıt olarak odun kullanılması büyük orman alanlarının yok edilmesine, canlı çeşitliliğinin azalmasına ve iklim değişikliğine yol açmaktadır.

Afrika'daki petrol arama ve sondaj faaliyetleri son 10 yılda büyük artış göstermiştir. Çok uluslu petrol şirketleri Çad, Sudan, Moritanya, Mali ve Nijer ile anlaşmalar yaparak alanları genişletmektedirler. 2011 yılında Libya'da Kaddafi'nin devrilmesiyle beraber yaşanan siyasi otorite boşluğu Libya'nın enerji kaynaklarını ve arama, çıkarma faaliyetlerinde etkin olamamasına neden olmuştur. Moritanya, Cezayir ve Mali üçgeninde bulunan Taoudenni bölgesinde, Moritanya Fransız Total şirketine petrol arama ruhsatı vermesi, Mali'nin de Cezayir şirketi olan Sonatrach şirketine aynı imkanları tanınması bölgedeki petrolü Afrikalı devletlerin kendi imkanlarıyla çıkaramaması bu sebeple kaynaklardan elde edilecek gelirin azalmasına yol açmaktadır. Enerji kaynaklarından yaşanan gelir kaybı Afrikalı devletlerin teknoloji, finans ve sanayii gibi alanlarda yatırımlar yapamaması sonucu ve kısır döngü devam etmektedir (Tandoğan, 2014).

İngiltere, BP'nin (The British Petroleum Company) Ayn Salah ve İllizi'deki ofislerinin yanı sıra, Sipex şirketi aracılığıyla Nijer'de petrol sondaj çalışmalarına yönelmiştir.

Avrupalı devletlerin Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını azaltmak adına Nijerya doğalgazını Nijer üzerinden geçecek boru hatları ile Cezayir'den Avrupa'ya taşınması için Trans-Sahara Doğalgaz Boru Hattı projesi hayata geçirilmek istenmektedir. Fransız Total, İspanyol Gas Natural ve İtalyan Eni şirketleri proje her türlü desteği vereceklerini açıklamışlardır. Rusya, Avrupa'nın bu proje ile kendisine olan enerji bağımlılığının azalacağını kaygısıyla Trans-Sahara Doğalgaz Boru Hattı projesini engellemek için

Nijerya'nın enerji şirketlerinden Nigaz ile Gazprom arasında ticari ortaklık anlaşması yapmıştır (Tandoğan, 2014).

Libya'nın en büyük petrol şirketlerinden biri olan Holding Petrol (LOHL)'ün Tunus, Fas ve Nijer'deki dağıtım hizmetlerinin 2007 yılında Amerikan Exxon Mobil şirketi tarafından satın alınması, Fransa'yı rahatsız etmiştir. Devralınan bu şirket, bir yıl sonra Amerikan şirketlerinin Senegal'deki enerji hizmetlerini satın almıştır. 2011 yılının sonuna gelindiğinde ABD'nin devraldığı LOHL şirketi, Afrika çapında 3000 enerji dağıtım noktasına sahip olmuştur. Diğer yandan ABD'nin Nijer Deltası'ndaki petrol şirketlerinin günde 838 bin varil petrol çıkartması, bölgedeki petrol ve doğalgaz gelirlerinin hangi seviyelerde olduğunu anlayabilmek açısından yeterli olacaktır (Tandoğan, 2014).

Çin Afrika'nın sahil ülkelerinde petrol arama çalışmalarına başlamış ve Afrika'daki enerji rekabetine katılmıştır. 2003 yılından itibaren Çin Petrol Şirketi (CNPC), Nijer'deki Tenere bölgesinde petrol arama ve Çad Cumhuriyeti'nde petrol sondaj çalışmalarını sürdürmektedir. Moritanya'da 2005 yılından beri petrol arama ve sondaj faaliyetlerine devam etmektedir. Mali'de ise Çin'in Sinopec şirketi 2004 yılında, ülkenin kuzeyindeki Tinbüktü ve Gao şehirlerinde beş ayrı bölgede iki sondaj ruhsatı almayı başarmıştır (Tandoğan, 2014). Çin'in Afrika'da etkin rol alması ve kıtaya yatırımlar yapması başta ABD olmak üzere diğer küresel aktörleri rahatsız etmektedir. Çin'in yatırımları ile daha detaylı bilgiyi Çin bölümde ele alınacaktır.

Uluslararası arenada bir güç mücadelesinin aktörleri ABD, AB, Çin ve Rusya olarak görülmektedir. Bu güç mücadelesinin rekabet alanlarından bir tanesi de zengin yer altı kaynakları olan Afrika'dır. Sürekli açlık, yoksulluk, iç savaş, siyasi otorite boşluğu gibi sorunlarla uğraşan Afrika beklenin aksine hızlı büyüme rakamlarına ulaşmıştır. IMF'in ekonomik verileri incelendiğinde 2001-2010 arası dönemde dünyanın en hızlı büyüyen on ekonomisinin altısı Sahra altı Afrika ülkeleridir. Angola %11,1 yıllık büyüme, Nijerya %8,9'luk yıllık büyüme, Etiyopya %8,4'lük yıllık büyüme, Çad %7,9'luk yıllık büyüme, Mozambik %7,9'luk yıllık büyüme ve Ruanda %7,6'luk yıllık büyüme sağlamışlardır. Bu ülkelerin büyümesinde önemli etkenlerden bir tanesi Sahra altı Afrika'da bulunan petrol ve doğalgaz rezervleridir. ABD, AB ve Çin gibi küresel güçler bu doğal kaynaklar üzerindeki rekabeti Sahra altı ülkelerin büyümesine katkı sağlamıştır (Tamçelik ve Şahin, 2014).

2.4.1. DOĞU AFRİKA VE GÜNEY AFRİKA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ VE YATIRIMLAR

Afrika Kalkınma Bankasına göre Doğu Afrika ülkeleri şunlardır: Cibuti, Eritre, Kenya, Somali, Sudan, Tanzanya, Komorlar, Seyşeller, Burundi, Etiyopya, Güney Sudan, Ruanda ve Uganda’dır (Commerce ve Trade, 2019). Bu ülkelerin toplam nüfusu yaklaşık 370 milyondur ve Afrika kıtasının toplam nüfusunun yaklaşık %30,8 tekabül etmektedir (*African Statistical Yearbook 2019*, 2019).

Doğu Afrika bölgesinin artan nüfusu ve ekonomik büyümesi sonucu dünya ekonomileri için bir pazar haline dönüşmüştür. Son dönemde Afrika’da yatırımlarını artıran Çin ve Hindistan, Doğu Afrika ülkeleri için önemli partner ülkelerdir. Ekonomik entegrasyonun farklı pazarlara erişimi sağlamak adına fayda sağlayacağından Doğu Afrika ülkelerinden Burundi, Kenya, Ruanda, Uganda ve Tanzanya, ‘Doğu Afrika Topluluğunu’ kurmuştur (EAC, 2019). Ortak çıkarların ekonomi alanında bir araya gelmesi yeni pazarlar yaratılması ve refahı artmak adına bölgesel toplulukların faydası büyüktür ancak bölgedeki siyasi istikrarsızlık, enerji sorunu ve insan kaynağının niteliksiz oluşu sebebiyle ‘Doğu Afrika Topluluğu’ girişimi başarısız olmuştur.

Enerjinin en kullanışlı hali elektrik enerjisidir. Ancak bu enerji kaynağına ulaşmak Doğu Afrika Ülkeleri için pahalı bir enerji kaynağıdır. Altyapı yetersizliği sebebiyle Doğu Afrika’nın kırsalın elektriğe ulaşmak haneler için pek mümkün değildir. Doğu Afrika ülkelerinin kentsel bölgelerinde yaşayan insanların yarısı için elektrik enerjisine ulaşım mümkündür. Tablo 3 görüleceği üzere elektrik enerjisinin üretimi hidroelektrik enerjisi santralleri, jeotermal ve fosil yakıtlar ile çalışan santraller tarafından üretilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji miktarı düşük ve ekonomik değeri bulunmamaktadır.

Tablo 3 Doğu Afrika Topluluğu Ülkelerinin Elektrik Enerjisi Üretimi 2017 (GWh)

Ülkeler	Toplam Üretimi	Elektrik Hidro Üretimi	Elektrik Fosil Üretilen Üretimi	Yakıtlardan Elektrik Üretimi
Burundi	192	186		4
Kenya	438	438		-
Ruanda	32	13		19
Uganda	19860	72		19267
Tanzanya	3454	2519		684
Etiyopya	11661	10825		4

Kaynak: (*African Statistical Yearbook 2019*, 2019)

Doğu Afrika bölgesinde enerji kaynakları eşit şekilde dağılmamıştır. Uganda'da ve Kenya'da kömür rezervleri bulunmamaktadır. Ancak Uganda'da petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu 2006 yılında Albert Gölü'nde çıkarmaya değer miktarda rezerv bulunmuştur. Uganda bu çıkarım maliyetini kendi iç kaynaklarından karşılayamamakta ve yabancı yatırımcılar bu işi üstlenmişlerdir. Uganda'nın petrol çıkarma işleri yatırım yapan şirketler: İngiliz Tullow Oil, Fransız Total ve Çin'in CNOOC şirkettir (Dursun, 2015a).

Uganda yenilenebilir enerji kaynaklarından olan güneş enerjisi potansiyeli yüksek olan bir ülkedir. Soroti, Kabulasoke, Tororo, Mayuge, Gomba ve Wasiko bölgelerinden inşa edilen ve yapımı süren güneş enerjisi santralleri ile toplamda 1105 MW'lık enerji üretim kapasitesine ulaşacaktır. Nil Nehri'nin kaynağı olan Victoria Gölü, Uganda'nın tam ortasında bulunmaktadır. Nil Nehri dünya üzerinde bulunan en uzun nehirlerden bir tanesidir. Uganda oldukça yüksek bir hidroelektrik enerji potansiyeline sahip olan Nil Nehrinden yeterince fayda sağlayamamaktadır. Uganda Enerji Bakanlığının hazırladığı verilere göre Hidroelektrik enerji üretimi 852 MW yapım aşamasında olan santrallerle birlikte 789,7 MW'lık ek kapasite artırımı gerçekleşmiş olacaktır (Dursun, 2015a).

Kenya, 45 milyondan fazla nüfusu ve 2017 yılı itibariyle 3,260 \$ kişi başına olan milli geliri ile Afrika'nın büyük ekonomilerinden biridir. Ülke yüksek bir şehirleşme oranına sahiptir bu nedenle enerji ihtiyacı giderek artmaktadır (*African Statistical Yearbook 2019*, 2019). Kenya, en çok biyokütle enerjisinden faydalanmaktadır. Biyokütle enerjisi odun atıklarından sağlanmaktadır. Ormanlar Kenya yüzölçümünün %2'sine tekabül etmektedir. Kenya hükümeti biyodizel enerji için bitki üretimine teşvik etmek için politikalar üretmektedir (Dursun, 2015a). Kenya'nın başkenti Nairobi'de yıllık 800,000 ton katı atık oluşmaktadır ancak bu atık miktarının tamamından faydalanılamamaktadır. Bu katı atıklar ile ilgili herhangi bir proje araştırmamız sonucu bulunamamıştır.

Kenya güneş enerjisi potansiyeli oldukça yüksektir (Günlük 4kWhm/gün ile 6kWhm/gün). Güneş enerjisi potansiyeli en yüksek olan şehir Nairobi'dir. Küçük veya büyük ölçekli güneş enerjisi santralleri kurulması enerji çeşitliliği ve verimi için Kenya'ya fayda sağlayacaktır. Kenya elektrik enerjisini birincil olarak hidrolik enerji santrallerinden karşılamaktadır. Hidrolik enerji potansiyeli 3000-6000 MW arası bir potansiyele sahiptir. Tana, Ewaso Ngiro, Athi Havzası, Victoria Gölü ve Rift Vadisinde olmak üzere 15 adet hidroelektrik santrali bulunan Kenya'da inşası Gitaru Barajı enerji üretim kapasitesi (225 MW) en büyük olan barajıdır ve bölgenin önemli bir kısmının enerji talebini bu baraj sağlamaktadır (Dursun, 2015a).

Doğu Afrika ülkelerinin enerji çeşitliliği ve enerji verimini artırması adına yenilebilir enerji kaynaklarına yatırım yapması bu potansiyeli kullanması ekonomisi ve yaşayan halkın hayat kalitesinin yükselmesi için zaruridir. Doğu Afrika bölgesinin hem yenilebilir enerji kaynakları hem de yenilenemez enerji kaynakları açısından bölgesel farklılıklar ve rezerv açısından farklılıklar bulunmaktadır. Gerçek şudur ki Doğu Afrika bölgesi enerji potansiyeli yüksek bir bölgedir ancak bu potansiyelden yararlanamamaktadır. Bölgenin ekonomik olarak zayıf durumu ve siyasi istikrarsızlık yabancı yatırımcıların bölgede yatırım yapmasını teşvik edici politikalar uygulanmalıdır.

2.4.1.1. RÖNESANS BARAJI

Nil Nehri havzasından 11 Afrika ülkesi ve yaklaşık 250 milyon insan bu nehirden yararlanmaktadır. Eritre, Etiyopya, Sudan ve Mısır doğu alt havzasında bulunur. Güneyde kalan alt havzasında Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Güney Sudan, Uganda, Ruanda, Burundi ve Ekvator bulunur. Büyük Göller alt havzasını ise Kongo, Kenya ve Tanzanya

bulunmaktadır. Kaynağı Victoria Gölü olan Nil Nehri yaklaşık 6670 km uzunluğundadır ve Akdeniz'e dökülür. Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinden geçen Nil birçok biyolojik çeşitliliğe ve çevresel etkilere sahiptir. Nil Nehri besleyen iki kolu bulunmaktadır bunlar; Beyaz Nil olarak adlandırılan Victoria Gölü'nden çıkan ve Mavi Nil olarak adlandırılan kaynağı Etiyopya'nın dağlık bölgesi olan nehirdir bu iki nehir Sudan'ın başkenti Hartum'da birleşerek Mısır'a kadar uzanarak Nil Nehri oluşturur. Mavi Nil, Nil havzasına %65 ila %85 arasında katkı yapmaktadır (Veilleux, 2018).

Afrika kıtasına genel olarak bakıldığında su kaynakları açısından kurak bir kıtadır. Afrika'nın yaşam kaynağı olan Nil Nehri bu sebeple çok fazla insana ev sahipliği yapmakta ve birçok siyasi karışıklığın, bulaşıcı hastalıkların yoğun olarak görüldüğü, altyapı eksiklerinin bulunduğu ve devletler arasında krize neden olan bir bölgedir.

Rönesans Barajı, Etiyopya hükümetinin kalkınma hedefleri açısından yapılan en büyük inşaat projesidir. Etiyopya hükümeti, Rönesans Barajı ile 2025 yılına kadar olan süreçte ülkedeki yoksulluğun bitmesini hedeflemektedir. Yabancı ülkelerdeki yatırımcıları ülkeye çekmenin ilk adımı sürekli ve güvenilir enerjiyi sağlamaktır. Bu sayede yeni fabrikalar kurulması için hem yabancı yatırımcı hem de yerli girişimcilere imkân sağlayacaktır. Mevcut enerji kaynağı olarak kullanılan biyokütle enerjisi Mavi Nil üzerindeki ormanların kesilmesine ve erozyona sebep olmaktadır. Baraj sayesinde bu sorun aşılabilecektir. Projenin finansal kaynağını vatandaşlar ve tahvil satışı yoluyla sağlanmaktadır. Şu anda 2000 MW enerji üretimine sahip olan Etiyopya, Rönesans Barajı ile 6000 MW'lık ek bir enerji kapasitesine sahip olacaktır (Veilleux, 2018).

Etiyopya, Binyıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda temiz enerjinin Doğu Afrika bölgesinde merkez ülke konumuna gelmek istemektedir ve bu doğrultuda birçok güneş enerji santrali, rüzgâr enerjisi santralleri ve hidroelektrik santrali planladıklarını belirtmektedir ("Energy Solutions for Africa | International Rivers", y.y.).

Rönesans Barajı projesi, Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında güç dengeleri değiştirmektedir ve krize yol açmaktadır. Nil Nehri birçok ülke için geçim kaynağı ve su kaynağı konumundadır. Bu sebeple ortak su kaynaklarının kullanımı anlaşmalar yoluyla çözülmesi gerekmektedir. Rönesans Barajı üzerinde oluşan krizin ana nedeni, Etiyopya sınırları içerisinde doğan Mavi Nil sularının Nil havzasının %65 ila %85 oranında

beslemesi ve barajın Mavi Nil üzerinde yapılması sonucu suyun kontrolünün Etiyopya devletine geçmesi, Mısır ve Sudan'ın bu su kaynağına bağımlı olmasıdır.

Rönesans Barajı projesi yaklaşık 4 milyar \$ maliyeti olan bir projedir. Etiyopya, bu denli bir büyük projeyi yabancı sermaye olmadan ve ortak su kaynaklarını kullandığı komşu devletlerin rızası olmadan gerçekleştirmesi mümkün değildir. Proje tek taraflı girişimlerle sürse de Etiyopya hükümeti, Mısır ve Sudan devletini müzakereye çağırıştır. Bu müzakere süreci basına kapalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu müzakere süreci sonunda Rönesans Barajının faydalarını ve olumsuz sonuçlarını değerlendirmesi için uluslararası uzmanlardan oluşan bir çalışma grubu oluşturmuşlardır. Bu çalışma grubunun çalışması sonucunda çıkan sonuç, üç ülke bilimsel çalışmalara destek vererek, barajın olumlu veya olumsuz etkilerini verilerle ortaya koymayı ve barajın doldurulması ve işletilmesi için gereken kılavuzların hazırlanmasını içeren İlkeler Deklarasyonu'nu 2015 yılında imzaladılar. İlkeler Deklarasyonu, Mısır ve Sudan'a üretilen enerjinin satımında öncelik verilmesi, baraj için kullanılan suyun miktarında komşu ülkelerin çıkarlarının korunması, oluşabilecek zarar sonucunda tazmini sağlamak ve bu sorunların çözümü için ortak bir yapı kurulması önerilmiştir ("Mısır ve Etiyopya arasında Rönesans barajı krizi", y.y.).

Mısır, Sudan ve Etiyopya tarafından yürütülen müzakereler, Afrika'nın kendi sorunlarını kendi aralarında ve uzlaşma kültürü çerçevesi yürütmesi için kıta adına önemli bir gelişme olarak kıta tarihinde yer edinmiştir. Bu müzakereler sonucu şimdilik komşu devletler arasında yaşanabilecek sıcak çatışmayı önlemiş gözükmektedir. Ancak Rönesans Barajı'nın işletilmesi ile ilgili somut bir anlaşma sağlanamamıştır.

2.4.2. SAHRA-ALTI AFRİKA'NIN ENERJİ POTANSİYELİ VE YATIRIMLAR

Sahra-altı Afrika (Güney Afrika Devleti hariç) bölgesi elektrifikasyon açısından dünyadaki en düşük seviyeye sahip bölgedir. Bölgede yaşayan halkın %60'ı elektrik enerjisine ulaşımı bulunmamaktadır ("Energy Solutions for Africa | International Rivers", y.y.). Yenilenebilir enerji potansiyeli açısından bölge oldukça yüksek bir kapasiteye sahiptir ancak bu potansiyel değerlendirilememektedir. Sahra-altı Afrika bölgesindeki ülkelerin birçoğu siyasi istikrarsızlık, iç savaş ve terörizmle mücadele etmektedir. Sahra-altı Afrika bölgesinin gelişmesinin yavaş olmasının nedenleri enerjiye erişimin sınırlı olması, enerji fiyatlandırmasının yüksek olması, teknolojik yetersizlik ve bu sorunların çözümü için politika üreticilerinin uyguladığı politikaların yetersiz kalmasıdır.

Sahra-altı Afrika ülkelerinde üretilen enerjinin %51'i hidrokarbon kaynaklardan, %48'i biyokütle enerjisinden, %1'i ise yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaktadır (Lin ve Abudu, 2019). Fosil enerji kaynakları dünyanın genelinde olduğu gibi Afrika kıtasında da homojen olarak dağılmamaktadır. Batı Afrika bölgesinde yer alan Nijerya, 2016 yılında Afrika'nın tamamında üretilen petrolün %24'ünden fazlasını üreterek Afrika'nın ana petrol üreticisi olmuştur. Kuzey Afrika'da, temel enerji üretim kaynağı ham petrol ve doğalgaz'dır: 2016 yılında Cezayir Afrika'daki doğal gazın yaklaşık %48'ini ve ham petrolün %19'unu, Mısır ise ham petrolün %9'unu ve doğalgazın %18'ini üretmektedir. Güney Afrika'da, kömür ve ham petrol üretimi yüksek seviyelerdedir; Dünyanın en büyük beşinci kömür ihracatçısı olan Güney Afrika Cumhuriyeti, 2016 yılında Afrika kömürünün %96'sını üretirken, Angola, Afrika'daki ikinci en büyük ham petrol üreticisidir ve bölge üretiminin %23'ü üretmektedir. Doğu ve Orta Afrika'daki enerji üretimine biyokütle enerjisi hakimdir (OECD/IEA, 2018b).

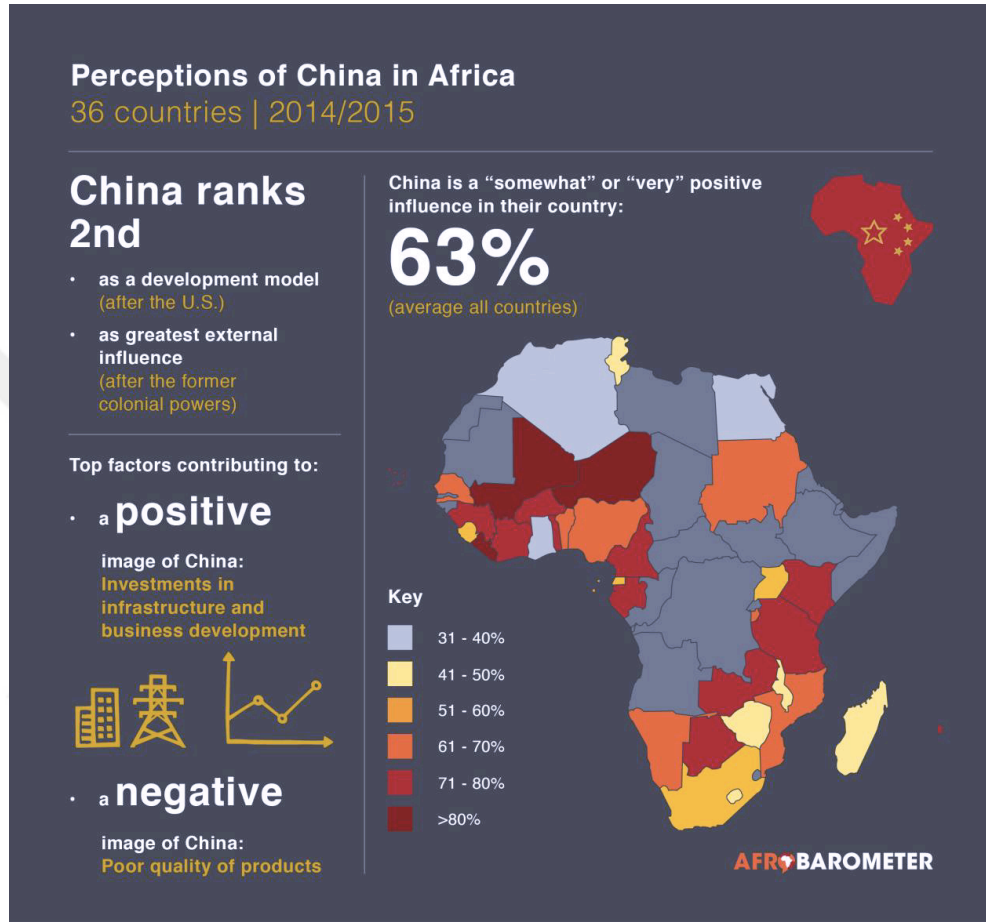
Afrika Kalkınma Bankası ve Uluslararası Enerji Ajansının yaptığı gelecek projeksiyonlarında 2040 yılına kadar olan dönem içinde 60 milyon \$'dan fazla yatırımın sadece elektrik dağıtım şebekelerini iyileştirmek için kaynak ayrılması gerektiğini belirtilmiştir. Afrika Kalkınma Bankası son yıllarda yatırımlarının %12'sini enerji sektörüne ayırmıştır (Dursun, 2015b). Sahra-altı Afrika ülkeleri petrol, doğalgaz ve kömür açısından yüksek rezervlere sahiptir ancak zayıf ekonomileri, nitelikli insan gücünün az olması, siyasi istikrarsızlık gibi nedenler bu potansiyel enerji kaynaklarından verimli bir şekilde yararlanamamalarına yol açmaktadır. Rusya, ABD, Türkiye ve Çin gibi ülkeler Sahra-altı Afrika ülkelerinin enerji potansiyelleri artırmak adına yatırımlarda bulunmaktadır.

2.5. AFRİKA ÜLKELERİNİN ÇİN'E BAKIŞ AÇISI

Çin, son yıllarda kıta ile olan ilişkilerini hızla arttırdı; 2000 yılında, Sahra altı Afrika ile stratejik ilişkilerinin kurumsal aracı olarak Çin-Afrika İş birliği Forumu (FOCAC) oluşturdu. Çin'in Afrika'yla ticareti 2000'de 10 milyar dolardan 2014'te 220 milyar dolara yükseldi ve 2015'te 300 milyar dolara yaklaştı. Afrika iç pazarına uygun ucuz mal ve hizmet ihtiyacına uygun kıtanın telekomünikasyon ve altyapı gelişimine yatırımlar yapmıştır. Çin, rekabetçi fiyat politikası ve Batılı rakiplerine kıyasla güçlü bir yedekleme hizmeti sunmaktadır. Afrika'da yatırım alanlarını çeşitlendirmek adına küçük Çinli yatırımcılar gıda satış noktalarında, perakende mağazalarda ve tekstil sektörlerinde büyük bir büyüme kaydetmiştir. Öte yandan Çin, ağırlıklı olarak petrol ve tarım ürünü ile

birlikte daha az miktarda Afrika'dan mineral ithal etmektedir. Ayrıca, çoğu işçi ve tüccar olan 1 milyondan fazla Çinlinin son on yılda Afrika'ya taşındığı da tahmin ediliyor (Lekorwe, Chingwete, Okuru ve Samson, 2016).

Tablo 4 Afrika Ülkelerinin Çin Algısı

Kaynak: (Lekorwe ve diğerleri, 2016)

Afrobarometer'ın 36 Afrika ülkesinde, 54,000 vatandaşla yapılan araştırmada demokrasi, yönetim, ekonomik koşullarla ve Afrika'ya yatırım yapan yabancı devletlerle ilgili sorular sorulmuştur. Ankete katılımcılara kalkınma modelleri ile ilgili sorulardaki cevaplar bölgeye ve ülkeye göre farklılık göstermektedir. Çin'in Afrika'daki kalkınma modeli (%27), ABD'nin kalkınma modeli Güney ve Kuzey Afrika'daki (%35) politikalarına eş değer bir destek bulunmaktadır. Orta Afrika'da ise Çin lider durumdadır (%35). Güney Afrika'da bulunan 5 ülke Lesotho Krallığı (%36), Esvatini (%32), Namibya (%31), Zimbabwe (%27) ve Malavi (%31) de en çok desteklenen kalkınma modeli Güney Afrika kalkınma modelidir. Hangi ülkenin kendi ülkesinin geleceği için en

iyi gelişme modelini sunduğu sorulduğunda, katılımcıların üçte birine (%30) yakını ABD'yi seçmektedir. Çin ise %24'ünü takip eder. %13 ise eski sömürge güçlerinin gelecekteki kalkınma için en iyi modeli sunduğunu söylüyorlar. Kıtanın en büyük ikinci ekonomisi olan Güney Afrika, Afrika vatandaşlarının %11'inden destek alıyor (Lekorwe ve diğerleri, 2016).

Afrikalıların çoğunluğu (%56), Çin'in ekonomik kalkınma yardımını, ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için "kısmen" veya "çok" iyi bir iş çıkardığını düşünüyor. Afrikalıların neredeyse üçte ikisi (%63) Çin'in etkisinin "kısmen" veya "çok" olumlu olduğunu söylerken, yalnızca %15'i bunu çok / çok olumsuz olarak görüyor. Olumlu görüşler en çok Mali (%92), Nijer (%84) ve Liberya (%81)'da görülür. Çin'in Afrika'daki olumlu imajına katkıda bulunan en önemli etkenler, ankete katılanlara göre altyapı / geliştirme ve iş yatırımları ve ürünlerinin maliyeti, ürünlerinin kalitesi göze çarpıyor. Politik ve sosyal düşünceler, Çin'in kıtadaki imajını etkileyen faktörler arasında düşük sırada yer almaktadır (Lekorwe ve diğerleri, 2016).

Afrika Birliği Başkanı ve Ruanda Başkanı Paul Kagame Çin'in Afrika'daki yatırımlarını ve iş birliğinden "Derin Dönüşüm" kaynağı olarak övgüyle bahsetmektedir. Çoğu Afrikalı devlet başkanı bu görüşü benimsemekte ve Çin'e karşı olumlu yaklaşımını devam ettirmektedir. Afrikalılar, Çin yardım ve yatırımlarındaki eksikliklerin, ticaretteki dengesizlikten ağır borçlara, düşük kaliteli mallardan yozlaşmış uygulamalara gibi olumsuz durumların farkındadırlar. Afrikalılar ayrıca birçok Çinli yatırımcının sürdürülebilirlik konusunda bir kaygı duymakta ve bazı iş ilişkilerinin bazı durumlarda Afrika ülkelerinin ulusal çıkarlarıyla uyuşmadığını biliyorlar. Afrikalılar, Çinli işletmelerin nadiren yozlaşmış uygulamalarla mücadele ettiğini ve hesap verebilirliği arttırmak istemektedirler. Çin'in bu eksikliklerin bazıları için bir sorumluluk almasını beklerken, aynı zamanda Afrika'nın düzenleyici ve uygulama mekanizmalarının zayıf yanlarının ve kendilerine hizmet eden hükümetlerin de ana suçlu olduğunu kabul ediyorlar. Çinli şirketlerin, Batılı şirketler gibi, Afrika devletlerinin zayıflıklarını avantajları için kullandığını farkındadırlar (Maru, 2019).

Genel anlamda Afrika da Çin'e karşı oluşan olumlu tutum her durumda geçerli değildir. Milliyetçiliğin baskın olduğu Moritanya'da 2010 yılında 25 yıllığına balıkçılık alanındaki anlaşma ile ilgili görüşmeler sürerken Moritanya milletvekillerinde bazıları "Çin'in Moritanya karasularında bir devlet kurmaya" amaçladığını iddia etmiştir. Bu

eleştirilere rağmen anlaşma meclisten onay almıştır. Toplumsal düzeyde protestolara sebep olan anlaşma dönemin Moritanya Cumhurbaşkanı Muhammed Veled Abdül Aziz'in destekle birlikte Moritanya-Çin ilişkileri etkilememiştir. Abdül Aziz, ilaveten Çin'in "Tek Kuşak Tek Yol" projesini desteklediklerini ve içerisinde yer almak istediklerini belirtmiştir (Bayram, 2018).

Eski İngiliz Sömürgesi olan Zambiya'da 2005 senesinde Çinli şirketlerce işletilen maden ve fabrika ölümlü kazalar sonucu halk Çin'i protesto etmiştir. 2006 seçimlerinde devlet başkanlığına aday olan Michael Sata "Çin'in yardım ve yatırımlarını Truva atı" olarak eleştirmiş ve tamamen Çin karşıtı bir seçim kampanyası yürütmüştür. Sata eski sömürgeci devlet İngiltere'nin geri gelmesini ve Çinlilerin Zambiya'yı terk etmesini istemiştir. Sata "*İngilizler doğal kaynaklarımızı sömürdüler, fakat en azından bize iyi baktılar. Okul inşa ettiler, dillerini öğretiler, bizi İngiliz medeniyeti ile tanıştırdılar. Batı kapitalizminin en azından insani yüzü var, Çinlilerse yalnızca bizi sömürmek için varlar*" demiştir. Sata seçimleri kazanırsa Çin yerine Tayvan ile ilişkilere başlayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Çin, Sata kazanırsa Zambiya ile ilişkilerin duracağını belirtmiştir. Sata seçimi kaybetmiştir ancak yüzde 29 oy oranı ile Çin karşıtlığını arttırdığını görmekteyiz. Ancak toplam faydanın yüksek olması Çin'in bazı olumsuz yönlerinin önüne geçmesi Afrikalı devletlerin Çin'e olumlu bakmasını sağlamaktadır. Moritanya ve Zambiya örnekleri, Çin yatırımlarını arttıkça bu tip olayların ne gibi etkiler doğuracağını daha fazla test etmesine yol açacaktır (Bayram, 2018).

Batılı güçlerin Çin'in Afrika politikalarını eleştirmektedir. Bu eleştirilerinin sebebi ABD eski Güvenlik Danışmanı John Bolton, 2018 senesinde Heritage Düşünce Kuruluşu'nun politika brifinginde yaptığı konuşmada şunları söylemektedir; Çin'in Afrika'daki eylemleri yeni sömürgecilik anlayışı ile hareket ettiğini iddia etmiştir. "Çin rüşvet, gizli anlaşmalarla ve verdikleri borçlar ile Afrika devletlerini esir almaktadır" demiştir. İngiltere ve Fransa gibi diğer batı hükümetleri de Çin'in Afrika'ya yatırımlarını kaygıyla izlemektedirler. Çin, Güney Sudan, Sudan ve Gabon gibi petrol yönünden zengin ülkelerde baskıcı yönetimleri desteklediğini ileri sürerek eleştirmektedir. Dahası, Çin'i bir kaynak ve enerjiye aç bir dev, yozlaşmış ve yetersiz hükümetlerin bir sömürücüsü, bir ticari fırsatçı ve Afrika çevresinin büyük bir kirletici olarak algıladılar (Maru, 2019).

Sonuç olarak, Afrikalılar Batı'nın Çin-Afrika iş birliğine ilişkin eleştirilerine çekinceyle yaklaşmaktadırlar. 2018 Eylül ayındaki FOCAC toplantısında Güney Afrika Devlet Başkanı Cyril Ramaphosa, Afrika'nın konumunu şöyle özetledi: "Afrika, eski sömürgeci güçlerin inandığı gibi Çin'in Afrika'yı ele geçiren yeni bir sömürgecilik düzeni oluşturmakta olduğu görüşünü ret etmektedir" dedi. Çin, Afrika ülkeleri arasında diğer kültürlerle ve devletlere saygı duyan bir aktör olarak ün yapmıştır. Bu görüş, birçok Afrika devlet başkanı tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.

3. ÇİN

Çin, dış dünyanın genelinde ve kendisi tarafından "büyük devlet" olarak kabul edilmektedir. Büyük devlet olarak kabul edilmesinin nedenlerinden biri tarihidir. MÖ 15. yüzyıla kadar dayanan egemen devlet kültürü bulunmaktadır. Çin belirli dönemde işgallere uğramıştır ancak Kissinger'in ifade ettiği şekilde "her çöküşten sonra doğanın değişmez bir kanunu gibi kendini yeniden oluşturmuştur". Çin'in büyük devlet olmasının bir diğer nedeni ise coğrafi büyüklüğüdür. Çin 14 ülke ile 22,457 km kara sınırı ve 14,500 km kıyı hattı sınırı bulunmaktadır. Komşu devletler, kuzey doğuda Rusya ve Kuzey Kore, Kuzeyde Moğolistan, güneyde ise Vietnam, Laos, Myanmar, Hindistan, Bhutan ve Nepal, güney doğusunda ise Pakistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile komşudur. Deniz sınır komşuları ise Japonya, Güney Kore ve Filipinlerdir. Çin 9,5 milyon kilometre kare karasal alan ile dünyanın en büyük ikinci devletidir. En büyük ülke ise komşusu olan Rusya'dır. Ülkenin bu kadar büyük bir alana yayılması çeşitli iklimlerin, yeryüzü şekillerinin ve doğal olayların bir arada bulunması Çin'in kendisini dünyanın merkezi görmesinde etkili olmuştur. Tabii bir diğer büyüklük unsuru ise nüfustur. Nüfusun tarihsel durumuna baktığımız zaman istikrarlı bir durum görülmektedir. 14. yüzyılın sonunda tarımsal tekniklerin artması ve verimin artması nüfusu etkilemiş ve hızlı bir artış eğilimine girmiştir. 19. yüzyılda nüfus 430 milyon bulmuş ve 20. yüzyılın son çeyreğinde 1 milyarı aşmıştır. 2010 yılında yapılan nüfus sayımına göre 1 milyar 370 milyon kişi yaşamaktadır ve Çin dünyanın en kalabalık ülkesidir. Çin bu nüfus artışını önlemen için 1979 yılında "tek çift, tek çocuk" politikasını hayata geçirmiştir. Bu politikanın sonucu olarak nüfus artış yüzde 0,43'e kadar düşmüştür ve nüfusun yaşlanma hızının artması, 2016 yılında bu politika da revize edilerek evli çiftlerin iki çocuk sahibi olmasına izin verilmiştir (Bayram, 2018). Çin'in bir diğer büyüklüğü ise ekonomik büyüklüğüdür ancak ilerleyen bölümlerde bu ekonomik büyüklüğe geniş bir şekilde ele alınacaktır.

3.1. ÇİN'İN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çin kelimesi, Pinyin¹ yazım sisteminde Latin harfliyle Zhongguo, Türkçe okunuşu ise Conguo'dur. Merkez ülke anlamına gelmektedir. 4000 yıldır varlığını sürdüren Çin devleti kültürel ve ekonomik üstünlüğü pekiştirmesiyle Çin'in dışındaki dünyayı "barbar" olarak nitelemekte ve kendisini dünyanın merkezi olarak görmekteydi ve dış dünyadaki gelişmelerle ilgilenme ve takip etme gereği duymuyorlardı. Çin, günümüzde ve tarihin büyük bir bölümünde dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olduğu bir gerçektir. Bu ekonomik büyüklüğün yanında teknolojik gelişmelerde ilkleri başarmış ve icatları dünyanın geneline ulaşması yüzyıllar sonra gerçekleşmiştir. Pusula ve barut Çinliler tarafından bulunmuştur. Kâğıt 1. yüzyılda Çin'de kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa'da kullanılmaya 10. yüzyılı bulmuştur. Kitap basımı ve değiştirilebilir harflerle yapılan kitap basımı Çin'de sırasıyla 9. yüzyıl ve 11. yüzyılda yapılmaktaydı ve 10. yüzyılda tarım teknikleri ile ilgili kitaplar Çinli çiftçilere dağıtılmaktaydı. Avrupa'da ise matbaa 15. yüzyılda faaliyete geçmiştir. Çin, kâğıt para kullanımına 7. yüzyılda başlamış, Avrupa ise bin yıl sonra 17. yüzyılda başlamıştır. Malzeme biliminde oldukça gelişmiş olan Çin maden işlemeye MÖ 5. yüzyılda başlamıştır. 12. yüzyılda Çin'in çelik üretimi sanayi devriminin gerçekleştiği 18. yüzyılın İngiltere'sinin iki katı üretimi bulunmaktaydı. Bu durum göstermektedir ki Çin İmparatorluk döneminde teknolojik ve ekonomik olarak dünyanın çok önünde bir gelişim göstermiştir (Oktay, 2019).

Çin, bürokrasi ve toplumsal örgütlenme açısından zamanının çok ilerisinde olan bir ülkedir. Weber'e göre Çin bürokrasisi Han Hanedanlığından Qing Hanedanlığına kadar patrimonial² karakter taşımaktadır. Ancak bu durumun bir istisnası bulunmaktadır. 1300 yıl boyunca bürokrasiye girmek isteyen yetenekli Çinliler, bürokrasi sınavlarına tabii tutularak imparatorluğun idari ve askeri örgütlenmesinde yeteneklerine göre görev verilmektedir. Yapılan bu sınavda ahlak, felsefe ve edebiyat gibi disiplinlerden sorular sorulmaktadır. Bu sayede Çin İmparatorluğu eğitim görmüş, yetenekli ve liyakat sahibi bir bürokrasi kadrosu ortaya çıkmıştır. Ülkenin yönetim sistemi 18. yüzyılda Avrupalı

¹ Çin'in geleneksel yazı sisteminde, her sesi tanımlayan harfler yerine kavramları tanımlayan şekiller kullanılmaktadır. Bu şekilleri yazmak ve okumanın yabancılar için zor olması sebebiyle 1950'lerden itibaren Latin harfleriyle yazmak için geliştirilen bir sistemdir. Pinyin sistemine örnek olarak Türkçe imla kurallarına göre Şanghay şeklinde yazılan Pinyin'e göre Shanghai yazılmaktadır (Oktay, 2019).

² Patrimonial bürokrasi, geleneksel ve feodal otoritenin iki biçimini yansıtmaktadır. Otoritenin akrabaları, yakın arkadaşları ve aynı düşüncelere sahip toplum kesimlerinden oluşan bürokratik yapıdır (Kaçer, 2017).

aydınlara ilham kaynağı olmuştur. Bu bürokratik sistem ve yönetim anlayışı 19. yüzyıla kadar hiç değişmeden devam etmiştir. Çin İmparatorluğu tarihi boyunca birçok kez işgal edilmesine ve tahtına yabancıların oturmasına rağmen bu sistem siyasi değişikliklerden bağımsız olarak devam etmiş hem de bu bürokratik sistemin varlığı Çin İmparatorluğu'nun tahtına farklı etnik köken ve kültürden biri oturduğunda Çin'i Çin İmparatoru olarak yönetmesini sağlamış ve bu sayede 19. yüzyıla kadar değişmeden devam etmiştir (Kaçer, 2017), (Oktay, 2019).

Avrupalı tüccarların Çin ile imparatorluk döneminde yaptıkları ticaret, imparatorluğun izin verdiği limanlarda ve kendi kurallarına göre yapılan kısıtlı bir ticaret olmuştur. Çin İmparatorluğu bu ticareti Çin kültürünün ürünlerine ihtiyaç duyan barbar topluluklarla yapılan ticaret olarak görmektedir. Bu Avrupalı tüccarların çoğunluğunu İngilizler oluşturmaktaydı. Aldıkları ürünler ise çay, porselen ve ipekten oluşuyor ve İngilizler Çinlilere ürün satmakta zorlanıyorlardı bu sebeple İngiltere ve Çin arasında büyük ticaret açığı meydana gelmekteydi. Açığı kapatmak için İngilizler sömürgesi halinde bulunan Hindistan'da yetiştirilen afyonu Çin'e sokarak bu açığı kapatmak istemiştir. Bağımlılığın artması sonucu afyona talep artıyor elde edilen gelir İngiltere'nin açığı kapatmasına yardımcı oluyordu. Artan bağımlılığın halk sağlığını bozması sonucu Çin bu ticarete engel olmak birtakım önlemler almıştır. İngiltere bu önlemleri savaş sebebi saymış ve 1839 yılında Birinci Afyon Savaşı başlamıştır. Dış dünyayı barbar olarak niteleyen ve Sanayi devrimini ve değişen savaş teknolojilerini takip etmeyen Çin bu savaşta aldığı büyük yenilgiyle dünyada bir şeylerin değişmiş olduğunun farkına varmıştır (Oktay, 2019).

Çin İmparatorluğunun Afyon Savaşlarındaki yenilgisi Avrupalı devletler, Rusya ve Japonya için Çin'in yenilebileceği ve kolay lokma olduğunun farkına varılmasına yol açmıştır ve gücü yeten herkes Çin'den bir şeyler alma savaşına girmiştir. Afyon Savaşını takip eden yıllarda Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya, Japonya, İtalya gibi güçlü devletler her türlü anlaşmazlık durumunda Çin İmparatorluğuna savaş açmış ve sonunda yüksek miktarlarda savaş tazminatı kazanmıştır. Hiçbir dönemde Çin tamamen işgal edilmemiştir. Çin'in önemli limanlarının olduğu ve jeopolitik açıdan önemli noktaların yabancı devletlerin kontrolüne girmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır; Hong Kong İngiltere'nin, Tayvan Japonya'nın, Mançurya Rusya'nın, Makao Portekiz'in kontrolüne girmiştir. Bir takım önemli limanlarda mülkiyetleri olmasa yönetimleri yabancı devletlerin kontroline verilmiştir. "Anlaşma Limanları" olarak tanımlanan bu

bölgelerde işgal güçlerinin kolluk kuvvetleri tarafından ve kendi yasalarına göre yönetildiği yönetimler oluşmuştur. Bu topraklarda yaşayan Çinliler içinde işgalci güçlerin yasaları uygulanmaktaydı. Anlaşma Limanları zamanla 100 yakın bölgede oluşturulmuştur bu limanlarda kurulan üretim tesisleri kuruluyor bu bölgelerde üretilen ürünler ile Çin ile serbest ticaret yapılıyordu. Bu önemli ticaret alanlarından ve ticaretten vergi alamayan Çin'in ekonomisi zora girmiş ve yapılan birçok savaştan yenilgiyle ayrılması sonucu ödeyeceği savaş tazminatlarının büyük miktarlara gelmesi ve Çin bu borçları ödeyemez duruma gelmesi sonucu Osmanlı'daki Düyun-u Umumiye benzeri bir kuruluş kurulmuş ve elde edilen vergiler yabancıların kontrolüne geçmekte ve savaş tazminatları mahsup edilip kalan gelir merkezi hükümete gönderilmekteydi. Merkezi hükümetin bu durumdan dolayı oluşan itibar ve otorite kaybı eyalet hükümetlerinin güç kazanmasına neden olmuştur. Çin'in 2000 yıllık dünyanın merkezi politikasına olan inancın azalmasıyla oluşan Batılılaşma hareketleri 1911 yılında Çin İmparatorluğunun sonu getirmiştir. Uygulamada çok bir etkinliği olmayan Çin Cumhuriyeti kurulmuştur (Oktay, 2019).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Batılı devletlerin Çin'deki etkilerinin azalması sonucu Çin toparlanmak isterken bir başka sorun ile yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu sorun eyalet hükümetlerinin güçlenmesi sonucu ortaya çıkan "savaş ağaları" sorunudur. Merkezi hükümetin zayıflaması ve otoritesini kaybetmesi sonucu eyalet hükümetlerinin, ekonomilerinin güçlendirmesi ve ordularını modernize etmesi sonucu diğer eyaletlerle de rekabete girerek Çin'in başkentini kim ele geçirirse onun hükümet olduğu, yağma ve katliamların yapıldığı, halka ağır vergilerin konulduğu bir savaş dönemi yaşanmaktaydı. Bu kaotik ortamda yenileşme hareketleri, yeni düşünce akımları ve Çin'i yeniden ayağa kaldırmak amacıyla yeni örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. "Anlaşma limanları" bu yeni örgütlenmeler için uygun ortamı sağlamıştır. 1920'li yıllarda iki oluşum ortaya çıkmıştır. Çin Komünist Partisi (ÇKP) ve Guomindang (Ulusal Parti). Bu iki oluşum "savaş ağaları" karşı birleşmiş ve bunları kontrol altına almışlardır. Sonrası dönemde Ulusal Parti, Komünist Partisi mensuplarına yönelik Shanghai'de büyük bir katliam gerçekleştirmiş ve Çin Cumhuriyeti'nin yönetimini ele geçirmiştir. Bu katliamdan sonra ÇKP kırsala çekilmiştir ve kırsal bölgelerde yönetimleri ele geçirip toparlanma ve yoğun bir örgütlenme dönemine girmiştir. Bu dönemde ÇKP'nin kurucularından olan Mao Zedong yükselerek partinin lideri olmuştur. ÇKP'nin içerisinde Sovyetler Birliği'nin etkisi görülmektedir. Sovyetlerde eğitim görmüş ve partiye katılmış

Çinliler, danışman olarak görev almaktaydı. Ancak Mao, ele geçirilen bölgelerin yönetimi için Sovyetlerin uyguladığı uygulamalar yerine ülke şartlarına uygun yaklaşımlar geliştirmiştir. Başarılı olan bu yaklaşımlar sonucunda 1943 yılında parti başkanı olmuştur (Fenby, 2008).

1937’de Japonya’nın Çin’i işgal hareketlerine karşı Çin Komünist Partisi ve Ulusal Parti Japonya’ya karşı birlik oluşturmuşlardır ancak bu iş birliği kısa sürmüştür ve üç tarafta birbiriyle savaşmıştır. Japonya ülkenin sanayi ve ticaret bölgeleri olan Beijing ve Shanghai’nin içinde bulunduğu doğu bölgelerine saldırmış ve ele geçirmiştir. Ulusal Parti ise Çin’in iç kesimlerine doğru çekilmiştir. Bu sırada İkinci Dünya Savaşı başlamış ve Japonya’nın yenilmesiyle bu üç taraflı savaş tekrar iç savaşa dönüşmüştür. Ulusal Parti ABD tarafından desteklenmektedir. ÇKP ise Sovyetler Birliği tarafından desteklenmektedir. Askerî açıdan Ulusal Parti daha güçlü gözüktüğü bu savaşta ÇKP daha başarılı askeri stratejiler uygulayarak ve bölge halkını yanına geçen başarılı politikalar uygulaması sonucu bu iç savaşı ÇKP tarafı kazanmıştır. Ulusal Parti taraftarları ise Tayvan Adasına çekilmişler ve burada Çin Cumhuriyeti’nin devamı olarak nitelendirdikleri bir yönetim kurmuşlardır (Oktay, 2019).

3.1.1. ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞU VE YÖNETİM YAPISI

Çin Halk Cumhuriyeti 1 Ekim 1949’da Mao Zeodong önderliğinde kurulmuştur. Çin, ÇKP’nin büyük bir güce sahip olduğu tek parti ile yönetilen bir devlettir. ÇKP, Marksizm-Leninizm ideolojisi, Mao Zedong’un Düşüncesi, Deng Xiaoping’in Teorisi, Jiang Zemin’in Üç Temsilcisi, Hu Jintao’nun Ahenkli Topluluğu ve Xi Jinping’in Düşüncesine ile yönetilmesi ve gelecekteki yöneticilerin bu düşünce tarzı ile ülkeyi yönetmesi adına Ekim 2017’deki bir haftalık Komünist Parti Kongresi’nden sonra alınan karar ile bu anlayış anayasaya yazılmıştır. Bu noktada verilen mesaj “Çin’i eski büyüklüğe getirmek.” Önemli ekonomik özgürlükleri kısıtlayan otoriter bir rejim bulunan Çin’de, Çin Komünist Partisi (ÇKP), Ulusal Halk Kongresi (NPC) ve Merkez Halk Hükümeti’ni (Devlet Konseyi olarak da bilinir) içeren yönetim sistemi içinde yönetilmektedir (Lahtinen, 2018).

Çin Komünist Partisinin Genel Sekreteri hem Çin Halk Cumhuriyeti’nin devlet başkanı hem de partinin en üst düzey yöneticisi durumundadır. ÇKP’nin en üst düzey karar organı 25 üyeden oluşan Politbüro’dur. Politbüro Daimî Komitesi, 7 üyeden oluşur, ÇKP Genel Sekreteri, Başbakan, Ulusal Halk Kongresi Başkanı gibi üyelere oluşan

küçük bir gruptur. Politbüro Daimî Komitesi, ülke yönetimi ile ilgili kararların alındığı yerdir. Başbakan, Genel Sekreter'den sonra ikinci yetkili kişidir. Politbüro'nun üyeleri beş yılda bir düzenlenen seçimlerle seçilen 2000'nin üzerinde delegesi bulunan Ulusal Parti Kongresi delegeleri tarafından bir sonraki seçime kadar 200 asil 150 yedek olacak şekilde üyelerini seçtiği ve yetkilerini devrettiği Merkez Parti Komitesi tarafından belirlenir. Ulusal Halk Kongresi ve Ulusal Parti Kongresi karıştırılmamalı ikisi de farklı iki meclistir. Ulusal Parti Kongresi, Parti Genel Sekreterini, Politbüro ve Politbüro Daimî Komitesi üyelerini seçerken Ulusal Halk Kongresi ise devlet başkanı, başbakan ve üst düzey devlet görevlilerini seçmektedir (Oktay, 2019).

Ulusal Halk Kongresi, Çin'in en yüksek devlet organıdır. Kongrenin ve daimî komitenin görev süresi 5 yıldır. 3000 üyesi bulunan kongre yılda bir kez toplanmaktadır. Ulusal Halk Kongresi, ÇKP önderliğinde etkili bir ideolojik açıdan sembolik kurumdur. Adaylar köy komitelerinden, ÇKP'nin yerel örgütlenmeleri içerisinde seçilmektedir. Adayların adaylık süreçleri sıkı bir kontrolden geçmektedir. Bağımsız ya da başka bir siyasi parti oluşumuna, adaylığına müsaade edilmemektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkanlığı, devlet başkanı olarak, bağımsız bir devlet hükümeti olarak ulusal meselelere kendisi karar vermediği ancak gücünü Ulusal Halk Kongresinden ve daimî komitesinin kararlarına göre uygulayan bir organdır. Kasım 2012'deki 18. Parti Kongresinde, yedi üyeden oluşan yeni Politbüro Daimî Komitesi açıklandı. Ulusal Parti Kongresi'nin Merkez Komitesi'nin genel sekreteri olan Xi Jinping Merkez Askeri Komisyonu Başkanı olarak seçildi ve 2016 yılında kongre tarafından resmen "ana lider" unvanı verilmiştir. Mart 2013'te devlet başkanlığına seçildi. Xi, Ekim 2017'de yapılan 19. Parti Kongresi'nde Ulusal Halk Kongresi Merkez Komitesi Genel Sekreterliği görevine yeniden seçildi ve ayrıca Askeri Konsey başkanı olarak da seçildi. 2018 yılında yapılan anayasa değişikliği ile anayasada bulunan 10 yıllık görev sınırı kaldırıldı ve Xi Jinping'in süresiz olarak başkanlığının önü açılmıştır (Lahtinen, 2018).

ÇKP hem merkezi hem de yerel örgütlenmelere sahiptir. Ülke genelindeki parti üyeleri, hükümet, askeri ve iç güvenlik hizmetlerinde ve ayrıca birçok finansal ve ticari kuruluşlarda, üniversitelerde, akademi ve sosyal organizasyonlarda üst sıralarda yer almaktadır. ÇKP hiçbir şekilde örgütlü muhalefet veya bağımsız siyasi partiye hoşgörü göstermez. Özel tartışmalarda göreceli özgürlüğe rağmen, Çin'in medyası son derece kısıtlayıcı olmaya devam ediyor. Tüm Çin televizyonu, radyo ve gazeteler parti

kontrolündedir. Çin yasaları resmi olarak toplumun tüm kesimlerine eşit muamele garantisi veriyor ancak bu pratikte her zaman başarılı olmamaktadır (“Freedom in the World 2019 China Profile”, 2019).

Harita 3 Çin'in İdari Haritası

Kaynak: <https://geology.com/world/china-satellite-image.shtml>

Çin idari yapısına baktığımız zaman merkez, eyalet, il, bölge, ilçe ve köyden oluşan 6 aşamalı bir idari yapı görmekteyiz. 36 eyalet ve benzeri idari yapılanması bulunan bölge bulunmaktadır. Bunların 22'si eyalet olarak tanımlanmakta. Beijing, Tianjin, Shanghai, Chongqing birer kent olsalar da idari açıdan eyalet düzeyindedirler. Otonom bölge olarak nitelendirilen ancak uygulamada eyaletlerden önemli bir farkı bulunmayan 5 bölge bulunmaktadır: Tibet, Xinjiang, İç Moğolistan, Ningxia, Guangxi. Eyalet düzeninin bir parçasını da iç işlerinde bağımsız, dış işlerde ÇHC'ye bağlı “Özel İdari Bölge” olarak adlandırılan bölgeler oluşturmaktadır. Hong Kong 1800 yıllarındaki Afyon Savaşında İngiltere'nin yönetimine girmiştir. 1997'de Çin ile İngiltere arasında yapılan anlaşma ile Çin'e geri verilmiştir. Anlaşmaya göre “Bir Ülke İki Sistem” olarak adlandırılan sistem ile iç işlerinde en az 50 yıl boyunca kendi politik ve ekonomik sistemini uygulayabilecek, para birimi ve kanunlarını kendisi çıkarıp uygulayabilecektir ancak dış işlerde Çin'e bağlı olacaktır (Oktay, 2019).

3.1.2. TAYVAN VE TEK ÇİN POLİTİKASI

Çin Komünist Partisi lideri Mao Zedong tarafından Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanı ile Komünist Partisi ve Ulusal Parti arasındaki iç savaşı sonlandırdı. Ulusal Parti yönetim kadrosu ve ordusu Tayvan adasına çekildi. Tayvan Çin anakarası kıyısından 145 km uzaktadır. Tayvan'daki yönetim kendisini Çin Cumhuriyetinin devamı olarak nitelendirmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti, Tayvan'ı Çin'in bir parçası olarak görüyor ve Tayvan bağımsızlığa yönelirse, güç kullanmaktan çekinmeyeceğini belirtmektedir ancak son yıllarda diplomatik yollarla ilişkiler yumuşatılmıştır. Çin, Tayvan'ın Çin'in son toprak parçası olduğunu vurgulamakta, adanın bağımsızlığı ve uluslararası alanda tanınmasına yönelik bir hareketin Çin'in iç işlerine karışmak olarak algılanacağını belirtmektedir. Hong Kong'u İngiltere'den, Macau ise Portekiz'den ülke sınırları içine dahil edilmiştir. Çin'in beklentisi Tayvan sorununu da benzer bir çözüm yöntemiyle sonuçlandırılmasıdır. Çin'in Tek Çin Politikası, Çin'in toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve Tayvan ile yakın bağlar kurması arasında hassas bir denge oluşturmaktadır. Çin, Tayvan'ın uluslararası toplumdan izole olması için, onun dünyanın pek çok ülkesi ve BM tarafından bağımsız bir ülke olarak tanınmasını engellemeye yönelik çalışmalar yürütmektedir (Keyvan, 2017). Çin, Tayvan'ın tanınmasına karşı dış politika da "Tek Çin" politikasını yürütmekte kararlılığını sürdürmektedir. Bu süreçte, Çin ve Tayvan arasındaki ilişkiler ekonomik ve kültürel olarak ilişkiler gelişmiştir. ABD sürece dahil olmakta ve "barışçıl çözüm" için sağlayacağı ile ilgili taahhütler vermektedir. İç savaş döneminde desteklediği Ulusal Partiyi, Tayvan'a çekildiği zamanda desteğini sürdürmüştür. Tayvan yönetimine askeri teknoloji ve silah satarak kendini savunmasına destek vermektedir. Çin, ABD'nin Tayvan ile olan ilişkisini kesmesini beklemektedir. Çin, ABD'nin Tayvan'a yönelik politikasını Çin'in iç işlerine müdahale olarak görmektedir. ABD, ÇHC'nin 1949'da komünist ideolojiyle kurulması nedeniyle diplomatik ilişkilerini askıya almıştır. ABD Başkanı'nın Nixon'ın Şubat 1972'de Çin'e yaptığı ziyaret ile ilişkileri tekrardan canlandırmıştır (Lahtinen, 2018).

Çin Halk Cumhuriyeti'ni Afrikalı ülkelerin desteği ile 1971 yılında Çin Cumhuriyeti yerine Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Tek Çin politikasında bu önemli bir ilerleme olarak görülmektedir. BM'ye üyeliği ile birlikte Tayvan'ı tanıyan Afrika ülkelerinin sayısında ciddi bir düşüş sağlanmıştır. Günümüzde Afrika'da sadece iki ülke Burkina Fosa ve Svaziland, Tayvan'ı tanımaktadır ve Tayvan ile bağlarını koparma planları olmadığı söylemektedir. Çin, Afrika'daki ekonomik etkisinin oldukça yüksek

olduğu bilinen bir gerçektir ve bu iki ülke bu etkiye ne kadar dayanabileceğini zaman gösterecektir.

3.2. ÇİN'İN EKONOMİSİ VE EKONOMİK REFORMLARI

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla günümüze kadar olan dönemi ikiye ayırarak incelememiz mümkündür. İkiye ayırdığımız dönemler Mao dönemi ve Deng Xiaoping önderliğinde reform dönemidir. Bu iki dönem birbirinden tamamen farklı dönemlerdir. Mao dönemi, dışa kapalı ve merkezi planlamaya dayalı ekonomik politikaların uygulandığı bir dönemdir. Xiaoping döneminde ise reformlar yapılmış ve dışa daha çok açık bir ekonomi, dünyadaki gelişmelere adapte ve serbest piyasa ekonomisine yaklaşan uygulamaların başladığı dönemdir.

3.2.1. MAO ZEDONG DÖNEMİ ÇİN EKONOMİSİ

1949'da iç savaş ve Japonya ile savaştan çıkan ve yeni bir ideoloji ile kurulan Çin Halk Cumhuriyeti öncelikle ülkenin altyapısını yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Dönemin Komünist ekonomilerden olan Sovyetlerden ilham alınarak hazırlanan planlı ekonomiye geçiş sağlanmıştır. 1953'te ilk planlı ekonomi yürürlüğe koyulmuştur. Planın hazırlanmasında Sovyetler Birliğinden danışmanlık ve uygulanmasında teknik destek sağlanmıştır. Bu dönemde yaklaşık 6000 Sovyet danışman görev almış. 10000'den fazla Çinli öğrenci Sovyetler Birliğinde eğitim görmüştür (Çalık, 2011).

Birinci beş yıllık plana genel hatlarıyla baktığımız zaman, altyapının önemli bir kısmı inşa edilmiştir. Planın temel hedefi ise ağır sanayiye dayalı yüksek ekonomik büyüme elde edebilmektir. Sovyetlerle kurulan yakın ilişkiler fayda sağlamış ve ihracat artmıştır. Demir-çelik, çimento ve madencilik sanayi sektörlerinde büyüme sağlamıştır. Enflasyon oranları düşmüştür. Devlet kontrolünde olan ekonomi şehirlerde girişimcileri kamu kurumlarıyla çalışmaya, iş birliği yapmaya zorlamaktadır. Kırsalda ise çiftçileri kooperatiflere katılmaya zorlamaktadır. Bu politikalar sonucu kooperatiflere üye olan çiftçi sayısı 1954 %2 iken, 1956 yılında %98 olmuştur. Şehirlerde özel fabrikaların ve dükkanların çoğunluğu kooperatiflere ve kamu-özel ortaklığına dönüştürülmüştür (Çalık, 2011).

İkinci beş yıllık kalkınma dönemi 1958 yılında başlamış ve Mao bu dönemi "İleriye Doğru Büyük Hamle" olarak isimlendirmiştir. ÇHC öncesi Çin ekonomisi tarıma dayalı feodal bir yapı olarak görebiliriz. İleriye doğru büyük hamle ile feodal yapıdan

komünizme geçişin tamamlanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda bireysel tarım üretimi tamamen yasaklanmıştır. Devlet, halkı ortalama büyüklüğü 20.000 kişi olacak şekilde ama gerçekte 100.000 kişiye yaklaşan 24.000 komün şeklinde düzenlemiştir. Komün çiftliklerinde küçük sanayi birimleri oluşturulmuş ve demir-çelik üretimi yapılmaktadır. Bu demir-çelik atölyelerinin kurulmasındaki amaç tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi sağlamaktır. Bu komünlerde üretilen ürünlerin yaşam için gerekli kısmı köylüler tarafından alınıp geri kalan kısmı ise devlete verilmektedir (Oktay, 2019).

O dönemde Çin toplumunun büyük çoğunluğunun kırsalda yaşaması sebebiyle Mao demir-çelik sanayisini kırsaldan başlatıp ülkenin geneline yaymak istemekte ve on beş yıl içerisinde İngiltere'nin çelik üretimini seviyeleri yakalamayı hedeflenmekteydi. Oransal olarak baktığımız zaman artan yatırımların büyük çoğunluğu ağır sanayiye yapılmıştır. 1956 yılında ağır sanayi yatırımı %38 iken 1958 yılında %56 seviyelerine çıkmıştır. İleriye doğru büyük hamle dönemi ilk yıllarında başarılı olmuş ancak 1959-1962 yılları arasında baş gösteren kuraklık ve olumsuz hava koşulları tarım üretimini sekteye uğratmış ve tarımdan elde edilen gelir ile sanayi yatırımlarının gerçekleşmesi ekonomiyi kötü etkilenmiştir. Çin'de milyonlarca insan açlık sebebiyle canından olmuştur. Bu büyük felaket sonucu Çin devrimine olan inanç sarsılmıştır. Katı devletçi ekonomik politikalar yürüten merkezi hükümet daha ılımlı politikalar izlemeye başlamıştır. Köylerdeki ürünlerin serbest pazarda satılmasına izin verilmiş ve şehirlere yiyecek sağlanması için ek bir yol açılmıştır (Çalık, 2011).

1965 yılında ekonomi normale dönmüştü ancak Mao, ülkesinde ve dünyada sosyalizmin etkisini yitirdiğini düşünmekteydi. Sovyetler Birliğinde bürokratların oluşturduğu sömürü düzeninin aynısının kendi ülkesinde artmaya başladığını ve devrimci ideallerden uzaklaştığını sadece kendi çıkarlarını düşünen bir sınıf ortaya çıktığını görmüştür. Bu düşüncede 'Büyük İleri Atılım' sonucu kötüye giden ekonomiden normale dönmesi için uygulanan yöntemlerin sosyalizmden uzaklaşma belirtileri göstermesi ve Parti içerisinde Mao'nun görüşlerine önem verilmemesi bu düşünceleri oluşturmasında etkili olmuştur. Mao eski gücünü kazanmak adına "Kültür Devrimi" hareketini başlatacaktır. Mao, sosyalist devrime rağmen halen kültür ve eğitim alanında burjuva anlayışının devam ettiğini belirterek gençleri bu konu eylem yapmaları için örgütlemiştir. ÇKP Merkez Komitesinin 1966 yılında "büyük proleter kültür devrimi" genelgesini yayımlayarak bu devrimi resmi hale getirmiştir. Bu devrim hareketiyle, silahlı kuvvetlerde, üniversitelerde, parti içerisinde ve bürokraside burjuva olarak niteledikleri

insanlardan arındırmak istemektedir. Bu sebeple eğitim kurumları 1972 yılına kadar kapalı kalacaktır. Bu öğrenci grupları kendilerine “Kızıl Muhafız” olarak isimlendirmişlerdir. Kızıl Muhafızlar tespit ettikleri insanları şiddet kullanarak suçları itirafa zorluyorlar ve idam etmekteydiler. Bu hareket en başta ÇKP’yi hedef almaktaydı. Mao’ya muhalif kesimin içerisinde tedirginlik olmuştur. Bu olaylar çerçevesinde kendini güvende hisseden Mao ve çevresiydi. İleride piyasa reformlarının öncüsü olan Deng Xiaoping bu olaylardan nasibini almış ve oğlu felç geçirmiştir (Oktay, 2019). Ancak ilerleyen yıllarda Kızıl Muhafızlar kontrolden çıkmışlar ve ülkede anarşi baş göstermeye başlamıştır. Mao’nun kontrolünden çıkan Kızıl Muhafızları etkisiz hale getirmek için ordu devreye girmiş ve yakalan Kızıl Muhafızlar kırsal kesimlere sürgün edilmiştir.

3.2.2. EKONOMİK REFORM DÖNEMİ

Mao Zedong’un 1979’da ölümünden sonra başa Mao’nun etkisinde onun yolundan ilerleyeceğini beyan eden Hua Guofeng geçmiştir. Mao dönemi politikalar sonucu Çin ekonomisi gerilemiş, Kültür Devrimi ve İleriye Doğru Büyük Adım politikaları başarısız olmuştur. Parti içerisinde önderliğini Deng Xiaoping’in yaptığı reformist kesim Hua Guofeng’i etkisiz hale getirmiştir. Kâğıt üzerinde halen devlet başkanı Hua olmasına rağmen ekonomide reformlar hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Mao ölümünden sonra Çin’in durumuna baktığımız zaman iç karışıqlarla yaralanmış ve durgun ekonomiyle mücadele eden bir devlet görmekteyiz. Çin bu dönemde az gelişmiş ülke durumundadır. Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH), Asya kıtasının ortalamasının yarısından az, Afrika ortalamasının üçte ikisinden azdır. Ekonomi olarak Zambiya ile eş değer ekonomik verilere sahiptir (Lahtinen, 2018).

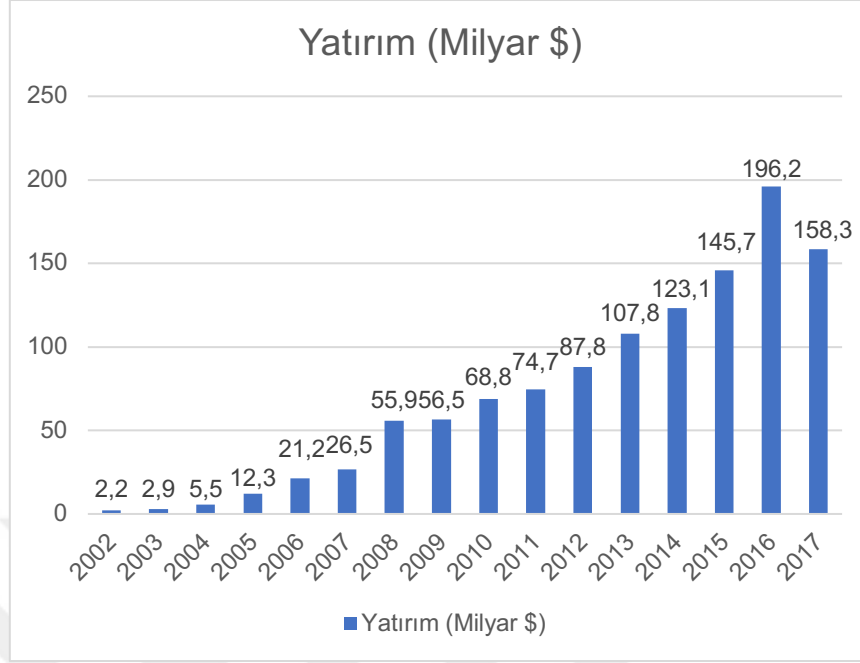
1979 yılı itibariyle Deng liderliğinde ekonomik reform dönemine giren Çin Halk Cumhuriyeti planlı ekonomi döneminden pazar ekonomisine geçişi başlamıştır. Reformun döneminde Mao dönemi uygulamalar olan fiyat kontrolü, tarım komünleri ve sınırlı dış ticaret gibi uygulamalardan vazgeçildi ve piyasa ekonomisi için gerekli düzenlemeler yapıldı. Devlet kontrolünde de olsa bankacılık sisteminin temelleri atıldı. Çiftçilere serbest piyasada ürünlerini satma imkânı ve mülkiyet imtiyazları elde etmişlerdir. Deng bu ekonomik sistemi “Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi” olarak tanımlamaktadır (Deniz, 2015). Ticaret alanında ise doğrudan yabancı yatırımın önü açılmış ve gümrük oranları düşürülmüştür gelir vergisi yabancı şirketler için %15 oranı belirlenmiştir. Çinli girişimciler için bu oran %33 ve devlet şirketleri için gelir vergi

%55'tir. 2001 Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği için yapılan reformlar arasında bu oranların iyileştirilmesi ve herkes için eşit gelir vergisi alınması için düzenlemeler yapılmıştır. Açık kapı politikası ile yabancı sermayenin ülkeye girmesini teşvik edici politikalar uygulamıştır (Oktay, 2019). Bu politikalar Deng'in veciz sözü olan "Kedi fare yakalayabildikten sonra rengi siyah veya beyaz olmuş fark etmez" ifadesiyle Çin her neye ihtiyacı var ise onu her yerden ithal etmeye üretim yapmaya başlamıştır.

Çin'in ithalatı serbest bırakması ve ihracatın teşvik edilmesi sonucu 1980'lerde, yabancı yatırımcılar Çin'e yatırım yapmaya ve ucuz iş gücü sayesinde maliyetlerini azaltarak daha yüksek kar oranları ile üretim yapma imkânı elde etmişlerdir. İhracat için ithal edilen ham maddenin ve yerel olarak üretilen malzemeleri işlemek için diğer bir isimlendirmeye "Fason Üretim" yapılması için, Shenzhen, Zhuhai, Xiamen, Shantou bölgelerinde, bağımsız olarak veya Çinli işletmelerle ortaklaşa fabrikalar kurulması için bu bölgeleri "Özel Ekonomik Bölge" olarak ilan edilmiştir. Bu bölgelerde ihraç edilmek üzere üretilen ürünlerin üretilmesi adına ithal edilen hammaddelerden gümrük vergisi alınmamaktadır. Bu imtiyazların verilmesindeki birincil amaçlar ise Çin iş gücünü ile yabancıların teknik bilgisini ve sermaye birikimini sağlamaktır (Li, 2017).

1999'da Çin, Çinli şirketleri denizaşırı yatırım yapmaya teşvik etmek için "Go Out" veya "Going Global Strategy" olarak adlandırdığı girişimleri başlattı. Ardından 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne girişi Çin'i küresel ekonomiye entegre olmasıyla Çin yüksek büyüme oranları elde etti ve bu büyüme öngörülemez ve dikkat çekici bir büyümeydi. Çin, dünyanın en büyük üretim merkezi haline gelmişti. ABD merkezli uluslararası politik iktisadi düzende sözünü arttırma amacı güden Çin, gerçekleştirdiği dış yatırımlarla hem bölgesel hem de küresel bağlamda hegemonik sürece ortak olmak istemektedir. Kuşak ve Yol Projesi de bu sürecin bir ürünü ve son dönemin en büyük bütünleşme girişimlerinden biri olarak dünya ekonomisi gündeminde yer almaktadır. Çin, endüstrilerini ve inşaat şirketlerini yeni pazarlara ulaşmak Afrika'nın petrol kaynaklarına ve petrol ürünlerine ihtiyaç duymaktadır (Donou-Adonsou ve Lim, 2018).

Tablo 5 Çin Dış Yatırımlarının Seyri (2002-2017, Milyar USD)

Kaynak: (EY, 2018)

Çin, pazar ekonomisinin avantajlarından büyük oranda fayda sağlamıştır. Yalnızca 40 yıl içerisinde dünyanın en büyük ikinci ekonomisi, dünyanın en büyük emek yoğun üretim merkezi haline gelmiştir. İhracata dayalı üretim konusunda uzmanlaşmıştır. 800 milyona yakın insan yoksulluktan kurtulmuştur (İMF, 2018). İnsani Gelişme Endeksi istikrarlı bir şekilde yükseldi. Uzun yaşam beklentisi, eğitim düzeyi ve okuryazarlık oranları diğer orta gelirli ülkelerinkilerle aynı oranlara sahiptir. Bugün, çoğu Çinli vatandaş her zamankinden daha iyi şartlara sahiptir (World Bank, 2019).

3.2.3. ÇİN'İN EKONOMİK BÜYÜMESİ

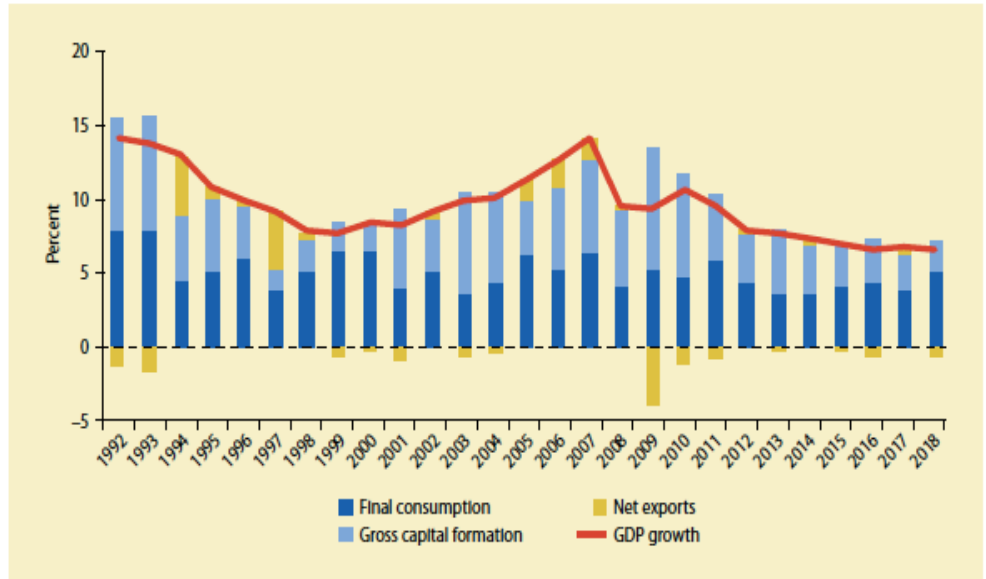
Çin, son 40 yılda ekonomide elde ettiği yüksek oranlarda büyüme ile küresel ekonomik bir güç haline gelmiştir.

Reform öncesi döneme (1960 – 1978) baktığımız zaman Çin Ticaret Bakanlığının açıkladığı reel GSYH ortalama büyüme oranı %5,3'tür. Gelişmekte olan bir ekonomide büyüme hızı yatırımların artması olduğunu söyleyebiliriz. Altyapı, yeni üretim tesisleri ve diğer kaynakların geliştirilmesi için harcanan para ve alınan verim doğru orantılı olması bir ülkenin büyüme oranlarını artıran faktörlerdir. Çin 1990 yılında %3,9 büyümüştür. 1991 yılından 2011 yılına kadar ortalama %10 ekonomik büyüme

sağlamıştır. 2011 yılından itibaren ise yıllık %7 büyüme sağlanmıştır (World Bank Group, 2019).

1978'deki reformun başlangıcında, tüm işgücünü ve ekonomideki yatırımlar devlet ve kolektif şirketler tarafından yapılmaktaydı. Reformlarla birlikte, devletin payı, işgücü piyasasının yüzde 20'ye ve GSYİH içerisindeki payı yüzde 30'a düştü. Piyasaya yönelik reformlar özel sektörün ekonomi içerisinde önemli roller üstlenmesine ve hızla genişlemesine izin verdi (World Bank Group, 2019).

Tablo 6 1992-2018 Yılları Arası Sermaye Artışı, İhracat ve Nihai Tüketim Oranlarındaki Büyüme

Kaynak: (World Bank Group, 2019)

Çin'in büyümesinde artan yatırımlar kadar artan tasarruflarda büyümeyi etkileyen ekonomik verilerden bir tanesidir. Tasarruflar = Yatırımlar + Cari İşlemler Dengesi özdeşliğine göre durumu analiz edersek ulusal tasarruflar yatırımların altında kalıyorsa aradaki fark cari işlemler açığı gerçekleşmektedir. Bu sebeple bu açığı kapatmak için dış yatırımın ülkeye getirilmesi gerekiyor. Çin'de ise bu durum tam tersidir ve cari işlemler fazlası oluşmakta ve Çin dış dünyaya kaynak aktarmaktadır. Çin ulusal tasarruf oranlarında dünyada birinci konumdadır. 2013 yılında Çin'in tasarruf oranı %51 iken ABD'de %17, dünya genelinde ise %22'dir. Tasarrufların yüksek olmasının sebebi Mao dönemi uygulanan planlı ekonomik politikalarıdır. 2000'li yıllardan itibaren uygulanan

ekonomik politikalar bu yüksek tasarruf oranının artmasında rol oynamaktadır (Oktay, 2019), (Li, 2017).

2008 yılında ABD konut piyasasında oluşmuş olan balonun patlamasıyla ABD'nin en büyük dördüncü büyük bankası olan Lehman Brothers iflas etmiştir ve küresel ekonomi resesyona girmiştir. 2008 krizi, 1930 Büyük Ekonomik Krizi sonrası dünya ikinci büyük ekonomik krize yol açmıştır. Bu ekonomik krizden ABD ve sonrasında en çok etkilenen ülkelerden biriside Çin olmuştur. 2008 krizi Çin ekonomisinin yapısal sorunları ortaya çıkarmış ve ekonomik büyüme modelinin değişmesine yol açmıştır. 2008 kriziyle Çin'in ihracatı, ithalatı ve doğrudan yabancı sermaye girişi azaldı, GSYİH büyümesi yavaşladı ve milyonlarca Çinli işçi işini kaybetmiştir. Çin hükümeti, 586 milyar dolarlık ekonomik teşvik paketi uygulayarak ve bankaların kredi limitlerini artırarak para politikalarını gevşetmiştir. 2008'de Çin'in büyüme hızı %4,6 gerileyerek %9,6 seviyelerine gelmiştir (İMF, 2018). Çin, 2009, 2010 ve 2011 yılında %9,5 büyüme hedefine ulaşmıştır. 2012 yılında ise %7,8 büyüme oranı yakalanmış ve Çin hükümeti ekonomik büyüme hedeflerini %7,5 olarak güncellemiştir. 2015 yılında Çin'in ekonomik büyüme oranları 25 yılın en düşük seviyelerine %6,9 oranına gerilemiştir (World Bank, 2019). 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ise bu %6,5 seviyelerinde büyüme hızı elde etmiştir. Çin'in büyüme oranlarındaki düşük eğilimi dünya piyasaların şok etkisi yaratmıştır.

Çin'in ekonomik büyümesi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Yüksek oranlardaki büyüme hızının korunması ve ülkenin çoğu yerinde gelir adaletsizliğine karşı oluşan protestolarla mücadele hükümetin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Ekonomik büyüme çevresel sorunlara da yol açmaktadır. Bunlardan bir tanesi hava kirliliği ülkenin en acil sorunlarından bir tanesi haline gelmiştir. Çin dünyanın atmosfere en çok karbon salınımına yol açan ülkesidir bunun sonucundan Çin'in birçok şehrinde hava kalitesi uluslararası sağlık örgütünün standartlarını karşılamamaktadır. Gelir eşitsizliğinin artması, kırsal ile şehirler arasında oluşan gelişmişlik farkları büyümesi ekonomik sorunların artmasına yol açmaktadır. Tek Çocuk politikası sonucu ortaya çıkan cinsiyet dengesizliği ve yaşlanan nüfus Çin için demografik sorunlar oluşturmaktadır (Lahtinen, 2018).

3.3. ÇİN'İN ENERJİ İHTİYACI

Enerji tüketimi, modern ekonomik büyümeye katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Çin'in ekonomik büyümesi sonucu artan enerji ihtiyacı ülke içindeki enerji kaynaklarından karşılayamayacak duruma gelmiştir. Bu nedenle Çin enerji kaynakları açısından dışa bağımlı bir ülkedir. Küresel ve bölgesel güç olan Çin'in enerji güvenliğini sağlamak öncelikli konulardan bir tanesidir. Ekonomik büyümesinin yanı sıra Çin'in her geçen gün artan nüfusu, teknolojik gelişmeyle birlikte bireylerin artan enerji talebi ile birlikte Çin için hayatta kalma savaşı olarak görülmektedir.

Tablo 7 Yıllara Göre Çin'in Enerji Tüketimi (MTOE)

Yıllar	Enerji Tüketimi (MTOE)
1990	871
1995	1045
2000	1130
2005	1782
2010	2537
2015	2976
2016	3017

Kaynak: (OECD/IEA, 2018a)

Tablo 7'den de anlaşılacağı üzere Çin'in giderek artan bir enerji tüketimi mevcuttur. Çin 2009 yılında dünyanın en fazla enerji tüketen ülkesi olmuştur. Soğuk Savaş sonrası biten iki kutuplu dünya düzeninde Çin, ABD'yi dengeleyici güç olarak ortaya çıkmıştır. Çin, bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik olarak önemli başarılar imza atmıştır. Bu ekonomik başarıların devamı için enerji kaynaklarının sürekli ve güvenli bir şekilde Çin'e ulaşımı hem ulusal hem de uluslararası güvenlik meselelerinde enerjiyi daha fazla önceleyen bir politika anlayışını gerekli hale getirmiştir. Özellikle enerji ithal edilen ülkelerde meydana gelen ani siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ve

yönetim değişiklikleri Çin özelinde iç ve dış politikanın daha fazla birbirine bağımlı hale gelmesine neden olmuştur.

Asya kıtası, OECD'nin ardından dünyadaki en büyük ikinci enerji üreten bölgedir ve 2016'da küresel üretimin yaklaşık %28,2'sini oluşturmuştur. Yalnızca Çin, bölgedeki enerji üretiminin %60,8'ini sağlamıştır. Hindistan (%14,4) ve Endonezya (%11,2) birlikte kıta üretiminin dörtte birini oluşturmaktadır (OECD/IEA, 2018b).

Tablo 8 Çin'in Yıllara Göre Kömür Üretim ve Tüketimi (2006-2017)

Yıllar	Tüketim (Milyar Ton)	Üretim (Milyar Ton)
2006	1,454	1,328
2007	1,584	1,439
2008	1,609	1,491
2009	1,685	1,537
2010	1,748	1,665
2011	1,903	1,851
2012	1,927	1,873
2013	1,969	1,894
2014	1,954	1,864
2015	1,913	1,825
2016	1,889	1,691
2017	1,892	1,747

Kaynak: (BP, 2019), (OECD/IEA, 2018b)

Tablo 8 görüleceği üzere kömür, Çin için önemini korumaktadır. 2016 yılında Asya kıtasında üretilen elektriğin %64'ü kömürden elde edilmiştir. Dünya genelinde ise bu oran %38'dir. Çin'de elektriğin %69'un kömürden üretilmiştir. Çin'de yoğun olarak

yaşanan hava kirliliği sonucu yavaş yavaş kömürden diğer enerji kaynaklarına geçilmektedir (doğalgaz, nükleer, hidroelektrik ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları) (OECD/IEA, 2018b).

Tablo 9 Çin Yıllara Göre Günlük Petrol Üretimi ve Tüketimi (2007-2017)

Yıllar	Petrol Tüketimi (Milyon Varil)	Petrol Üretimi (Milyon Varil)
2007	7,8	3,74
2008	7,94	3,71
2009	8,27	3,8
2010	9,43	4,07
2011	9,76	4,07
2012	10,23	4,15
2013	10,7	4,2
2014	11,2	4,3
2015	11,9	4,3
2016	12,3	3,99
2017	12,79	3,84

Kaynak: (BP, 2019)

2018 yılında Çin dünya petrol tüketiminde %13,5 ile tüketimde dünya ikincisidir. Aynı yıl içerisinde ABD dünya petrol tüketiminde %20,5 ile dünya lideridir (BP, 2019). Çin'deki enerji tüketiminin %90'ı fosil enerji kaynaklarından elde etmektedir. Çin, 2015 yılında petrol ihtiyacının %61'ini Orta Doğu bölgesinden ithal etmiştir. Orta Doğu bölgesinde yaşanan siyasi karışıklıklar, Çin'in enerji arzını etkilemektedir. Bu bölgede yaşanan siyasi krizler tüm dünyayı etkilemektedir (Musa, Zhonghua, Ibrahim ve Habib, 2018).

Tablo 10 Çin'in Yıllara Göre Doğalgaz Tüketimi ve Üretimi

Yıllar	Doğalgaz Tüketimi (Milyon Metreküp)	Doğalgaz Üretimi (Milyon Metreküp)
2007	71,1	69,8
2008	81,9	80,9
2009	90,2	85,9
2010	108,9	96,5
2011	135,2	106,2
2012	150,9	111,5
2013	121,8	171,9
2014	188,4	131,2
2015	194,7	135,7
2016	209,4	137,9
2017	240,4	149,7

Kaynak: (OECD/IEA, 2018a)

Tablo 10'da görüleceği üzere Çin için doğalgaz çok kullanılan bir enerji kaynağı değildir ancak son yıllarda artış göstermiştir. Bunun sebebi ise Çin'in enerji güvenliği ve çeşitliliğini sağlamak adına uyguladığı politikalarıdır. Rusya ile yapılan enerji anlaşmaları sonucunda Çin Kalkınma Bankasının finanse ettiği ve Rusya'ya sunulan kredi imkânları ile Sibirya Doğalgaz Boru Hattı Projesi önemli bir enerji yatırımdır. Ayrıca Uygur-Özerk bölgesi Kazakistan ile Çin arasındaki doğalgaz boru hatları ve İpek Yolu Projesi ile inşaa sürecinin ilerleyen yıllarda başlaması düşünülen boru hatları açısından bir enerji üssü konumundadır.

Çin, dünyanın geneline göre yenilenebilir enerji kaynaklarına en büyük yatırımı yaptı. Çin'de, yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji 32 mtoe (milyon ton

eşdeğeri petrol) miktarında ek enerji üretmiştir, tüm OECD ülkelerinin (26 mtoe) ek üretiminden fazladır. Çin'in doğalgaz tüketimi (Tablo 10), geçen yıla göre %18 artış gösterdi. Bu artış, büyük ölçüde yerel hava kalitesini iyileştirmek için sanayi ve binalarda kömürden doğalgaza geçişi teşvik eden çevre politikalarının sürdürülmesi ve 2018 yılında endüstriyel faaliyetlerde yaşanan güçlü büyüme ile ortaya çıkmıştır (BP, 2019).

Tablo 11 Çin'in Petrol İthal Ettiği Kaynak Ülkeler

Kaynak Ülkeler	Miktar (Milyar Dolar)	Çin'in Toplam Petrol İthalatındaki Yüzdesi (%)
Rusya	23,7	14,6
Suudi Arabistan	20,5	12,6
Angola	19,8	12,2
Irak	13,8	8,5
Umman	12,2	7,5
İran	11,9	7,3
Brezilya	8,8	5,4
Kuveyt	7,1	4,4
BAE	4,1	2,5
Diğerleri	33,7	21

Kaynak : (BP, 2019). ("Crude Oil Imports by Country", y.y.)

Rusya, İran, Angola ve Venezüella'ya karşı uygulanan ekonomik yaptırımlar ve Irak'ta meydana gelen iç istikrarsızlık Çin'in enerji ithal ettiği ülkelerin hedef alındığı bir gerçekliktir. ABD'nin 2017 yılı sonlarından itibaren Çin'i hedef alan ticari tarif uygulamaları ve son olarak Çin Silahlı Kuvvetlerine uygulanan yaptırımlar Çin'in farklı

sahalarda ABD ile rekabet içinde olduğunu açığa çıkarmaktadır. Özellikle İran'ın ekonomik yaptırımlarla müzakere masasına çekilmek istenmesi ve ABD'nin dayatmacı tavrı, Çin başta olmak üzere gelişmekte olan ülkeleri rahatsız etmektedir. Bu olumsuz küresel ortam Çin başta olmak üzere ABD'nin hedefinde olan ülkeleri daha sıkı bir iş birliğine itmektir. Şangay İş birliği Örgütü ve Avrasya Ekonomi Topluluğu gibi uluslararası kurumların gelecek yıllarda hem ulusal hem de uluslararası alanlarda daha sıkı bir iş birliğine gitmesi bu bakımdan muhtemel bir sonuç olarak görülmektedir.

Diğer önemli bir enerji tüketim alanı olan nükleer enerjide Çin, dünya nükleer enerji tüketiminin %9,4'ünü gerçekleştirmektedir (BP, 2019). Önemli barajlara sahip olan ve buradan yüksek düzeyli olarak yararlanan Çin, dünya hidroelektrik tüketiminin %28,5'ini gerçekleştirmektedir. Yenilenebilir enerjiye son yıllarda önemli yatırımlar gerçekleştiren Çin bu enerji alanında dünya genelinde %21,9'luk paya sahiptir. Dünya biyo yakıt tüketiminin %2,6'sını gerçekleştiren Çin, Dünya elektrik üretiminde ise %25,4'lük pay ile en büyük elektrik üreticisi konumundadır (OECD/IEA, 2018a). Dünya karbon salınımının %27,6'sını gerçekleştiren Çin, ABD'nin %15,2'lik payına kıyasla dünyanın en fazla karbon salınımı gerçekleştiren ülkesidir.

Dünyanın geneline ve Çin'in enerji tüketimine baktığımız zaman halen fosil yakıtların önemli rol oynadığı açıktır. Dünyada fosil kaynakların rezervlerinin azalmasıyla beraber fosil yakıtların kullanımı sürdürülebilir değildir. Bu sebeple Çin hükümeti alternatif enerji kaynaklarına olan yatırımları artırmaktadır. Çin, yenilenebilir enerji sektöründe lider olmayı hedeflemiştir. Günümüzdeki planlara bakacak olursak Afrika kıtasında halen bakir petrol sahaları bulunmaktadır. Çin bu saik ile Afrika'daki enerji yatırımlarını artırmakta ve kıta ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Çin'in artan enerji talebini karşılamada ve enerji güvenliğini sağlamak adına Afrika kıtası önemli bir rol oynamaktadır.

3.4. ÇİN – AFRİKA İLİŞKİLERİ

Çin ile Afrika kıtası arasındaki ilişkiler M.Ö. 206 – M.S. 220 yılları arasında hüküm süren Han Hanedanı dönemine kadar götürmek mümkündür. İki bölge arasındaki ticaret 960-1279 yılları arasında iktidarda olan Tang Hanedanı döneminde gelişme kaydetmiştir (Wu, 2007).

Milattan önce başlayan Çin-Afrika ilişkileri günümüze gelindiğinde uluslararası atmosferin etkisi altında şekil aldığı görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde ve günümüzde geliştirdikleri ilişkiler dikkat çekici olan taraflar, 1950'li yıllardan itibaren “ulusal özgürlük ve bağımsızlık” temelinde bir politika geliştirmişlerdir (Snow, 1989). Çin'in 1978'de ekonomik reform ve başlatılmasından günümüze kadar hızlı bir ekonomik gelişme kaydedildi. 1990'lı yıllarla birlikte, Çinli işletmelerin Afrika ile ticaret yapmalarına ve yatırım yapmalarına gittikçe daha fazla istekli hale geldi. Mayıs 1995'te, Çin hükümeti Çin işletmelerinin Afrika'ya girmesine yardımcı olmak için yeni bir finansman kanalı olarak imtiyazlı krediler vermeye başladı. Çin'in İhracat-İthalat Bankası, imtiyazlı kredinin tek tedarikçisi haline geldi (Aiping ve Zhan, 2018).

Soğuk Savaş öncesi dönemde Afrika ile diplomatik ilişkileri bulunmayan, Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemdeki gelişmeler ekseninde kıta ile kısıtlı ilişkilere sahip olan Çin'in 1990'lı yıllarda Afrika ile ilişkilerinde önemli gelişmeler olurken, 2000'li yıllar söz konusu gelişmelerin ekonomik göstergelere yansıdığı yıllar olmuştur. Çin'in kıtadaki dış yardım politikası, genel anlamda gelişmekte olan stratejisinin bir parçasıdır. Çin'in dış ticareti konusundaki temel otorite ise Ticaret Bakanlığı'dır. Bakanlığa bağlı Dış Yardım Bölümü ve Dış Yardım İhale Kurulu da projelere ilişkin ana yönetim birimleri olarak bilinmektedirler. Bunların dışında Finans Bakanlığı, Dış İlişkiler, Ulusal Savunma, Bilim ve Teknoloji, Büyükelçilikler ve Devlet Konseyi gibi devlet kurumlarının farklı birimler karar alma süreçlerine dahil edilebilmektedirler. Söz konusu birimler, kendi bütçelerine göre yardım politikalarını da düzenlemektedir (Tepebaş, 2016).

Çin-Afrika İş birliği Forumu (FOCAC), Çin ve Afrika için etkili bir platform ve çok taraflı bir mekanizmadır, ülkeler toplu istişareler yürütmek ve pragmatik iş birliğini yürütmek için 2000 yılında kurulmasından bu yana, her üç yılda bir toplanan altı bakanlık konferansı bugüne kadar başarıyla gerçekleştirildi. Konferanslara ev sahipliği yapmak için Çin ve Afrika şehirleri sırayla kullanılıyor. İlki 2000 yılında Pekin'de gerçekleşmiş, üçüncü (2006) ve beşinci (2012) bakanlar konferansına da Pekin ev sahipliği yapmıştır. Etiyopya'dan Addis Ababa, Mısır'ın Şarm El-Şeyh'i ve Güney Afrika'nın Johannesburg'u sırasıyla ikinci (2003), dördüncü (2009) ve altıncı (2015) bakanlık konferanslarını gerçekleştirdi. Bunlar arasında, 2006 Pekin konferansı ve 2015 Johannesburg konferansı başkanlar zirvesi olarak gerçekleşmiştir. Eylül 2018'de gerçekleşen toplantı, FOCAC adına üçüncü zirve ve yedinci bakanlık konferansını Pekin'de yeniden düzenlendi ve bu

da FOCAC mekanizmasının gelişimi üzerinde önemli bir etki yaratmıştır (Aiping ve Zhan, 2018).

Çin – Afrika İş birliği formu adıyla ilk toplantısını 2000 yılının Ekim ayında Pekin’de toplanmıştır. Söz konusu Forum’da Çin – Afrika İş birliği Forumu Deklarasyonu ile Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Çin – Afrika İş birliği Programı başlıkları altında 21. Yüzyılda uzun vadeli istikrarlı ve karşılıklı kazanımlara dayalı bir yol haritasına ilişkin iki belge kabul edilmiştir.

Çin Hükümeti, Afrika ülkelerine yönelik yardımlarını sürdürme vaadinde bulunurken, özellikle şu hususlara vurgu yapmıştır: Ekonomik ve sosyal kalkınmada Çin – Afrika iş birliğinin geliştirilmesi, Afrika ülkelerinin 1,2 milyar dolar tutarındaki borçlarından muaf tutulmaları, Afrika’daki Çin girişimlerinin daha iyi tesis edilebilmesine yönelik özel bir fon oluşturulması ve söz konusu fonun desteklenmesi, Afrika İnsan Kaynakları Kalkınma Fonu’nun oluşturulması ve kıtanın ekonomik kalkınması doğrultusunda daha çok kişiye mesleki eğitim verilmesidir. FOCAC’ın 2. Bakanlar Konferansı, 2003 yılında aralık ayında Etiyopya’nın başkenti ve aynı zamanda Afrika Birliği’nin de merkezi olan Addis Ababa’da yapılmıştır. Ayrıca zirve kapsamında Çin – Afrika İş Konferansı toplanırken, 1 milyar dolar tutarında 21 iş birliği anlaşması imzalanmıştır. 2. Bakanlar Konferansı’nın öne çıkan konuları “Çin’in Dört Nokta Önerisi” olarak adlandırdığı belgenin başlıkları olmuştur. Bu öneriler şunlardır: Karşılıklı destekle geleneksel Çin – Afrika dostluğunun geliştirilmesi, yoğun danışma aracılığıyla uluslararası ilişkiler alanında iş birliğinin güçlendirilmesi, uyum ve iş birliği içerisinde küreselleşmenin güçlüklerine karşı birlikte hareket edilmesi, İşbirliğinin artırılması sonucu Çin ile Afrika arasında dostluk ilişkilerinde yeni bir fasıl açılmasına karar verilmiştir (Tepebaş, 2010). Çin – Afrika İş birliği Forumu Pekin Zirvesi ve 3. Bakanlar Konferansı ise Kasım 2006’da gerçekleştirilmiştir. 48 Afrika ülkesinde 41’i Zirve’ye Devlet ve Hükümet Başkanı düzeyinde katılım sağlanmıştır. Zirvenin bitiminde ise Pekin Deklarasyonu kabul edilmiştir. 2007 – 2009 dönemine ilişkin Çin ile Afrika arasındaki siyasi ve ekonomik iş birliğinin yanı sıra sosyal kalkınma ve uluslararası ilişkiler konularında iş birliğine ilişkin bir yol haritası üzerinde mutabakat sağlanmıştır (Tepebaş, 2016). 2006 Pekin Zirvesi, 2009 Şarm El Şeyh Konferansı, 2015 Johannesburg Zirvesi ve en son 2018 Pekin Zirvelerinde olgunlaşan devletler arası faizsiz kredilerin Afrika ülkelerinin mali yükünü önemli ölçüde azalttığı görülmektedir.

3.4.1. YUMUŞAK GÜÇ STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE ÇİN-AFRİKA İLİŞKİLERİ

Çin, son yıllarda uluslararası arenada ekonomik açıdan yükselişe geçmesi ve dünyanın en büyük enerji tüketimine sahip ülke olması bu enerji ihtiyacını dış kaynaklara mecbur olması uluslararası politik düzende iyi ilişkiler kurmayı zorunlu kılmıştır. Geçmişteki uluslararası krizlerde uyguladığı politika ve tutumlar sonrasında ‘sorumsuz ve ilişki kurulması zor olan bir devlet’ algısını yıkmak için yumuşak güç stratejisini uygulamaya başlamıştır.

Uluslararası ilişkilerde güç kavramı üzerinde uzlaşa sağlanan bir tanımla bulunmamaktadır. 1990 yılında ilk olarak yumuşak güç (Soft Power) terimini kullanan Joseph S. Nye güç kavramını şu şekilde tanımlamaktadır ‘başkanlarının davranışlarını kendi isteklerimiz doğrultusunda yönlendirmek ve istediğimiz sonuçları elde etmektir.’ Bu tanımla beraber isteklerimizi ne şekilde yerine getirilmesini sağlayacağımızı seçmek güç kavramının çeşitlerini oluşturur. Onları tehdit ile zorlayabiliriz, ekonomik olarak ambargo seçeneklerini kullanarak ya da askeri seçenekleri uygulayarak isteklerimizi yerine getirebiliriz buna literatürde sert güç olarak tanımlanmaktadır. Yumuşak güç ise, devletlerin hedeflerini gerçekleştirmek için diğer devlet ile iş birliği yapması ve diğer devletin tercihlerini şekillendirme yeteneğidir. Bunu ise şu şekilde gerçekleştirir; diplomatik ilişki kurduğu devlet ile çıkarlarını ve isteklerini aynı çizgiye getirmek için kamuoyunu ikna etmek adına eğitim ve yardım programları düzenlemek, hükümet harici sivil toplum örgütleri aracılığıyla ülkesinin imajını olumlu etkiler yapacak organizasyonlar düzenlemektir. Bir diğer yumuşak güç aracı ise kültürdür. Ülkenin kültürü evrensel değerler içermesi diğer ülkenin bu ülkenin çıkarları ve değerlerini benimsemesini daha kolay hale getirmektedir. Siyasi değerler yumuşak güç uygulamalarında önemlidir, insan hak ve özgürlüklerine önem verilmesi, hukukun üstünlüğü, ilişki kurduğun ülkenin iç işlerine karışmaması ve insanı yardım gibi konular dış politikasına ilke edinmiş devletlere yumuşak güç stratejisini uygulandığını söyleyebilmekteyiz (Nye, 2004).

Çin, 1990’ların başı itibariyle yumuşak güç kavramını etkili olmaya başlamıştır. 2002 yılında Hu Jintao’nun devlet başkanı olmasıyla ve yumuşak güç kavramının Konfüçyanizm ile paralel anlayışlar içermektedir. Çin kültür ve medeniyeti Konfüçyanizm felsefesinin etkin olduğu bir millettir bu felsefe Çin devletine komşuları

veya diğerk devletlerle ilişkilerinde düşmanca tavır takınmamasını ve halkına yumuşak güç uygulamalarıyla paralel politikalar yürütmesini öğütlemektedir (Vural, 2017).

Küreselleşmiş bir dünyada yumuşak güç giderek daha önemli hale geldi. Ülkenin dış politikasının bir parçası haline gelmiş olan yumuşak güç hem yurtiçinde hem de yurtdışında Çin'in imajını olumlu etkilemektedir. Çin hükümeti, Afrika'da zihinleri ve kalpleri kazanmak ve böylece Afrika ülkelerine güç elde etmek için yumuşak gücünü Afrika'ya uzattı. Hepsi iç içe geçmiş, diplomasi, ekonomik faaliyetler, yardım ve kültür gibi güçlü güç araçlarından bir arada kullandı. Çin diplomasisinin amacı, Çin dış politikasının güvenilirliğini artırmak ve Afrika'daki seçkin ve karar vericilere ulaşmak. Ziyaretler ve konferanslar sırasında hükümet düzeyinde kişisel diplomasi uygulanmaktadır. Seminerler, öğrenci değişimleri, burslar ve çalışma gezileri, insan-insan ilişkilerini genişletmenin ve geliştirmenin standart yollarıdır. Bununla birlikte, ekonomik bağların "kazan-kazan" iş birliği olarak görülmesi Çin-Afrika ilişkilerinin öncelikleri arasında yer almaktadır. 1950'lerden bu yana, Çin'in yardımı bölgeler arasında iyi niyet yarattı. Bugün, Afrika'ya Çin'in yardımı, Çin'in ticaret ve yatırım projelerinin bir parçası. Çin geleneksel kültürü tanıtan, Çin'in Konfüçyüs Enstitüleri'nde Çin dilini ve kültürünü tanıtan yumuşak gücüyle düzenlenmiştir (Lahtinen, 2018).

Çin'in kıta ile ilişkilerinin artan önemini farkında olan Xi Jinping, ilk yurtdışı ziyaretini 2013 Mart'ta, Çin devlet başkanı olarak açılmasının hemen ardından Afrika'ya yaptı. Çin'in Afrika'da 48 büyükelçiliği var, ayrıca Çin'in idari bölgelerinin 22 il, beş özerk bölge, dört belediye ve iki özel idari bölge (Hong Kong ve Macau) hepsinin Afrika ülkeleriyle ilişkileri var. Çin'in Merkez Askeri Komisyonu'nun güvenlik sorunları için 49 Afrika ülkesindeki meslektaşları ile sıkı bir iş birliği bulunmaktadır. Çin'in ulusal çıkarlarını teşvik etmek amacı ile elit kesimin ve halkın tutumlarını ve görüşlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemeyi hedefliyor. Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki yönetim deneyimi hakkında bilgi alışverişi yaygınlaştı (Donou-Adonsou ve Lim, 2018). Örneğin, Güney Afrika'nın iktidar partisi, Güney Afrika Ulusal Kongresi yetkililerini Çin Ulusal Kongresi Merkez Komitesinin Parti Okulu'nda çalışmak üzere görevlendirdi. Beijing Review'e göre, Temmuz 2016'nın sonunda, 70 bakanlık düzeyindeki yetkili, 37 elçi ve diplomat dahil olmak üzere 200'den fazla Afrikalı, Jiangsu Eyaletindeki Suzhou Endüstri Parkı'nı ziyaret etti. Bu deneyimin bir sonucu olarak, Afrikalılar ülkelerinde çeşitli sanayi parklarını kurmak ve geliştirmek için eğitim aldılar. Öğrenci değişim programlarıyla yüz binlerce profesyonel ve teknik personel Afrika'daki enerji nakil

hatlarında çalıştırılmak için Çin'de bulunan mesleki eğitim merkezlerinde eğitim görmüştür (Wenping, 2017).

Çin yumuşak güç diplomasisi aynı zamanda “somut diplomasi” olarak da kullanılıyor. Örneğin, Çin hükümeti Sudan devlet başkanı Ömer el-Beşir için başkanlık sarayı inşa etmiştir. Benzer inşaatları Angola, Burundi, Gine-Bissau, Lesoto, Malavi, Mozambik, Sierra'da yapmıştır. Etiyopya'daki Addis Ababa'daki Afrika Birliği merkezini 2012 yılında inşa edildi. Tamamen Çin hükümeti tarafından finanse edilen 200 milyon dolarlık bir hediye oldu (Harding, 2015).

3.4.2. BİR KUŞAK, BİR YOL PROJESİ VE AFRİKA'NIN KONUMU

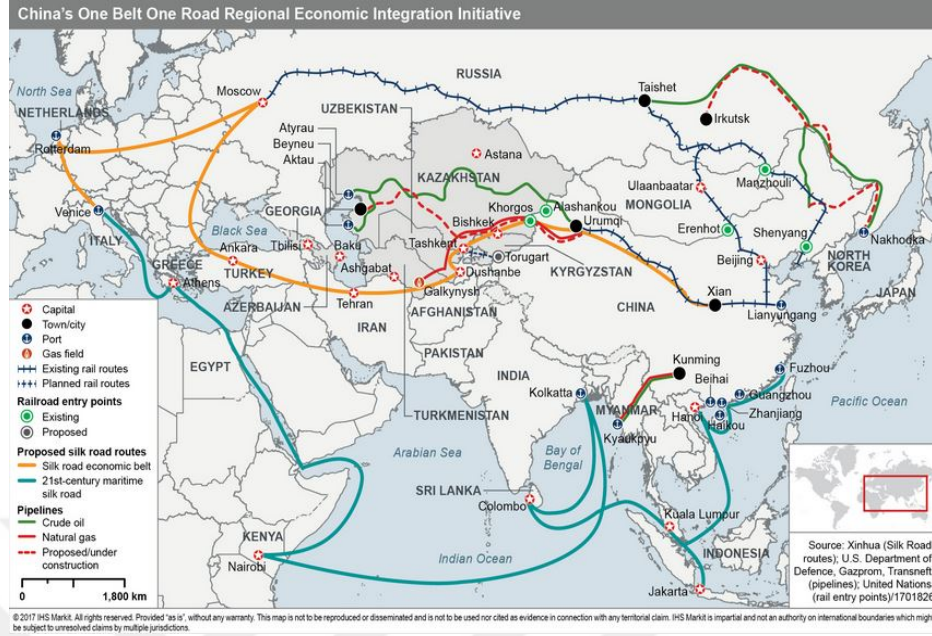
Yeni İpek Yolu girişimi, Çin'in küresel bir oyuncu olma zorunluluğunun bir parçası. Çin, sınırlarıyla Avrupa arasında uzanan tarihi İpek Yolu ticaret yolunu canlandırdı. 2013 yılında Orta ve Güneydoğu Asya'yı ziyareti sırasında Xi Jinping, Bir Kuşak, Bir Yol (One Belt One Road) projesini duyurdu. Yeni İpek Yolu projesi, daha aktif ve farklı dış politikasının bir parçası olan Xi'nin ana girişimidir. 28 Mart 2015 yılında Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve ÇHC Ticaret Bakanlığı hazırladığı plan Devlet Konseyi'nin onayı ile “Ortak İpek Yolu Ekonomik Kemer ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Oluşturma Vizyonu ve Eylemleri” adıyla resmi olarak yayınlandı. Asya, Avrupa, Okyanusya ve Afrika'daki yaklaşık 60 ülkeyi kapsayan liman, boru hattı ve demiryolları ağıyla ülkenin ekonomik gelişimini arttırmak için planlanmıştır. Xi, Çinli işletmeleri yurtdışında altyapı ve inşaat yatırımlarına teşvik etmektedir. Amaç açıktır yeni ticaret yolunun, özellikle çelik imalatında ve ağır sanayisini, Çin'in zengin endüstriyel kapasitesini dış pazara aktarmaktır. Bu sayede Çin'e ait işletmeler (KİT'ler) ve finansal kuruluşlar yeni pazarlara girebilecek ve böylece ulusal ekonomide istikrarı koruyabilecektir. Ancak, girişim sadece ekonomi ile ilgili değil; aynı zamanda jeopolitik amaçları da bulunmaktadır (Lahtinen, 2018).

Bir Kuşak Bir Yol ile Çin'i, Basra Körfezi ve Akdeniz ile Orta Asya ve Batı Asya üzerinden birbirine bağlamasıdır. Yeni İpek Yolu girişiminin parçası olan “21st Century Maritime Silk Road” planı ile Çin sahilinden Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu üzerinden bir rotada, Çin sahilinden Güney Çin Denizi'nden Güney Pasifik'e diğer bir rotaya gitmesi planlanmaktadır. Bu yeni koridorlar Çin'i diğer kıtalar Afrika ve Avrupa ile ilişkilendirecek. Çin dışişleri bakanı Wang Yi, 10 Ocak'taki Kenya dışişleri bakanı Amina Mohamed ile yaptığı ikili görüşmeler sonrasında, “Afrika'nın iyi bir dostu olarak

Çin'in rüyası Afrikalı arkadaşları olarak gerçekleştirmesine yardım etmek için çaba göstermeye istekli olduğunu” söyledi. 2015 yılında Bir Kuşak Bir Yol kapsamında, Bir iç şehir olan Kenya'nın başkenti Nairobi'yi Hint Okyanusu'ndaki bir liman olan Mombasa'ya bağlayan deniz ipek yolunu oluşturmak için Nairobi'yi Uganda, Ruanda, Burundi ve Güney Sudan'ın başkentleri ile birbirine bağlayan 3,8 milyar dolarlık bir demiryolu inşa etmektedir (Larmer, 2017). Çin ayrıca Cibuti, Tanzanya ve Mozambik'te liman geliştirme faaliyetlerinde de bulunuyor; Ayrıca Madagaskar ve Seyşel Adaları'ndaki limanlara yatırım yapma planları bulunmaktadır. Namibya'da, Walvis Körfezi'nde, devlete ait bir Çin şirketi, geniş bir liman genişletmesinin bir parçası olarak yapay bir yarımada inşa etmektedir. Walvis Körfezi'nde yapay yarımadanın askeri bir deniz üssünün olacağı söylentileri, Çinli yetkililer tarafından şiddetle reddedilmiştir (Tiezzi, 2014).

Çin'in Yeni İpek Yolu için 124 milyar dolarlık yatırım vaadi bulunmaktadır. Yeni İpek Yolu projesi büyük bir fırsat, ancak planı gerçeğe dönüştürmenin zorlukları da çok büyük. Yeni İpek Yolu projesinin Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlama amacını yerine geçerek gerçekleşmeyeceği belirsizliği koruyor. Sürdürülebilir bir plan olup olmadığı hakkında uzmanların görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Lojistik engeller, güvenlik riskleri ve politik belirsizlik ciddi engellerdir. Hindistan ve Rusya gibi diğer güçlerin de aynı alanlarda altyapı oluşturma ve siyasi etki kazanma konusunda kendi politikaları bulunmaktadır. Bu nedenle, birçok ülkenin ortak projeler yürütülmesinde bölgesel anlaşmazlıkların ortaya çıkma potansiyeli nedeniyle temkinli yaklaşmaktadır. Bu tür projelerin özel sektörün yatırımları ve girişimciliği yoluyla hayata geçirilmesini desteklemektedirler.

Harita 4 Yeni İpek Yolu Projesi

Kaynak: (Knowler, 2019)

3.4.3. ÇİN'İN AFRİKA'DAKİ YATIRIMLARI

Çin'in günümüzdeki ekonomi-politik durumunu incelediğimizde, güçlü ekonomik büyümesinin yanı sıra, hızla artan küresel siyasetteki varlığı, Çin'i, Afrika kıtası ile olan ilişkilerini yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Bunun nedeni, büyük ekonomilerin çoğunun istikrarlı büyümeyi sürdürmek için yeni pazarlara ihtiyaç duymasındır. Çin'in ortalama %10'luk büyümesinin, Afrika'da bol miktarda bulunan petrol ve diğer önemli doğal minerallere olan ihtiyacının artmasıdır. Şu anda Çin, Sahra-altı Afrika bölgesinin genelinde ana kalkınma ortağı olmuş ve aynı zamanda bölgede diplomatik ve politik ilişkilerini güçlendirmiştir. Afrika'da doğrudan yabancı yatırım (DYY) miktarı, 2016 yılına kadar toplam 708 proje için yaklaşık 67 milyar dolara ulaşmıştır. Mısır en çok doğrudan yabancı yatırımcıdan pay alan ülke olmuştur. Ticari hizmetler, finans ve enerji sektörü, Afrika'daki DYY için ana sektörlerdir. Altyapı ile ilgili projeler: İnşaat, bilgi ve iletişim teknolojileri, lojistik gibi sektörlerin DYY içerisindeki payı %13'tür (Khan ve Arora, 2017).

Başkan Jiang Zemin'in 1996'da Afrika turunu takiben, Çin ve Afrika arasında yeni bir ilişki kuruldu. Ancak bu ziyaret öncesinde Çin'in doğrudan yabancı yatırımları Afrika'da artmaya başlamıştı. Çin devlet başkanlarının Afrika'ya ziyaretleri ilişkileri güçlendirmektedir. Çin, Afrika ile ilişkilerinde siyasi ve ideolojik kaygılar gütmemiştir.

2004 yılından Başkan Hu Jintao Gabon'a yaptığı ziyaret ile Afrikalı ülkelerin iç işlerine karışmadıklarını ve ilişkileri karşılıklı yarar üzerine kurduklarını belirtmiştir (Donou-Adonsou ve Lim, 2018).

Afrika doğal kaynak rezervleri göz önünde dünyada varlığı ispatlanmış doğal kaynakların önemli bir kısmına sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında altın, platin, elmas, uranyum, doğalgaz gibi maddi getirisi yüksek değerli madenler bulunmaktadır. Bu değerli maden varlığı dış güçler nezdinde önem arz etmekte olup, büyümesinin devamı açısından söz konusu kaynaklara ihtiyaç duyan Çin nezdinde de önem arz etmektedir. Özellikle henüz keşfedilmemiş rezervleri ile yatırımcılara cezbedici fırsatlar sunmaktadır. Batılı çok uluslu şirketlerin, ekonomik ve siyasi sorunları bulunan ülkelere yatırım yapmaktan kaçındıkları, Çin'in ise bu konuda daha cesur adımlar attığı görülmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış yatırımlarının iki temel özelliği bulunmaktadır: Özel ekonomik bölgeler meydana getirmek ve sağlanan düşük faizli krediler ile kredilerin geri ödemesini doğal kaynaklar ile geri ödenmesi veya enerji kaynakları arama ve çıkarma imtiyazları ile ödenmesini sağlamaktadır. Çin bu kredi anlaşmalarını 'Çin İthalat-İhracat Bankası' (China Eximbank) aracılığıyla yaparak güvence altına almaktadır. Çin bu modeli 1970'lerde Japonya'da uygulamıştır. Bu sayede Çin enerji ihtiyacı karşılamakta ve enerji arzını çeşitlendirmektedir (Bilgesam, 2015).

Çin, Afrika ile ilişkileri ülkesel açıdan bakmamakta, sektör bazlı ele almaktadır. 2011 yılında Çin'in Afrika kıtasındaki ithalatının yaklaşık %64'ünü petrol, %16'sını demir ve diğer metal cevheri, %8'ini imalat sanayisi ürünleri ve %6'sını bakır oluşturmaktadır. Çin'in, Afrika ile olan ekonomik ilişkisinin büyük ölçüde enerji kaynakların çıkarılmasına dayandığı iddiasını doğrulamaktadır. Angola ve Sudan'ın neredeyse tamamında ham petrol üretildiğinden bu alanda bu ülkelerle çok güçlü bağları bulunmaktadır (Hanauer ve Morris, 2014).

Çin'in, Afrika'daki enerji faaliyetleri, enerjide dışa bağımlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Çin'in faaliyetleri, gelişmekte olan Afrikalı ülkelere enerji sektörünün gelişmesine katkıda bulunmakta ve enerji ihracatı için altyapısının geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca Afrika, Çin mallarına büyük bir pazar sunmaktadır. Çin mallarının ucuz olması, Afrikalılar tarafından temel ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamaktadır. Afrika'nın gayri safi yurtiçi hasılasının 2020 yılına kadar

2,6 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (World Bank Group, 2019). Çin'in enerji ihtiyacını karşılaması ve ihracatına pazar oluşturması, Çin'in Afrika ile ilişkilerinin merkezini oluşturmaktadır.

Afrika, Çin için bir üretim üssü haline gelmektedir. Etiyopya, dünyanın en fakir ülkelerinden bir tanesi iken şu an 96,1 milyon insanın yaşadığı, ekonomisi 2010-2018 arasında ortalama %10,9 büyümüştür (*African Statistical Yearbook 2019*, 2019). Çin'in Etiyopya'da yatırım yapmasının sebepleri ise düşük maliyet ve mevcut işgücünün fazla olmasıdır. Etiyopya hükümeti 2025 vizyonu ile beraber Afrika'nın en büyük üreticisi konumuna gelmek istemektedir. Bu amaç doğrultusunda Nil Nehri'nin en büyük hidroelektrik santrali olan Rönesans Barajını inşa etmektedir ve Çin bu projenin yatırımcılarından bir tanesidir. Çin ülkenin kalkınması ve sanayileşmesi adına demiryolu, karayolu ve enerji altyapısına yatırımlar yapmaktadır. Etiyopyalı yerel şirketler ve Çinli şirketler ortaklaşa yürüttükleri küçük otomobil sektörü kapsamında ürettikleri otomobilleri en büyük rakipleri olan Japonya'dan daha ucuza imal etmektedirler. Bu üretilen otomobillerin ihracatı için Etiyopya'yı Cibuti limanına bağlayan demiryolunu inşa etmişlerdir. Çin, Etiyopya'da yenilenebilir enerji sektörüne de yatırım yapmaktadır. Bu kapsamda Çinli bir şirket tarafından 2016 yılında yeşil enerji ile çalışan Hawassa Endüstri Parkı inşa edilmiştir ve içerisinde 35 üretim tesisi bulunmaktadır (Lahtinen, 2018).

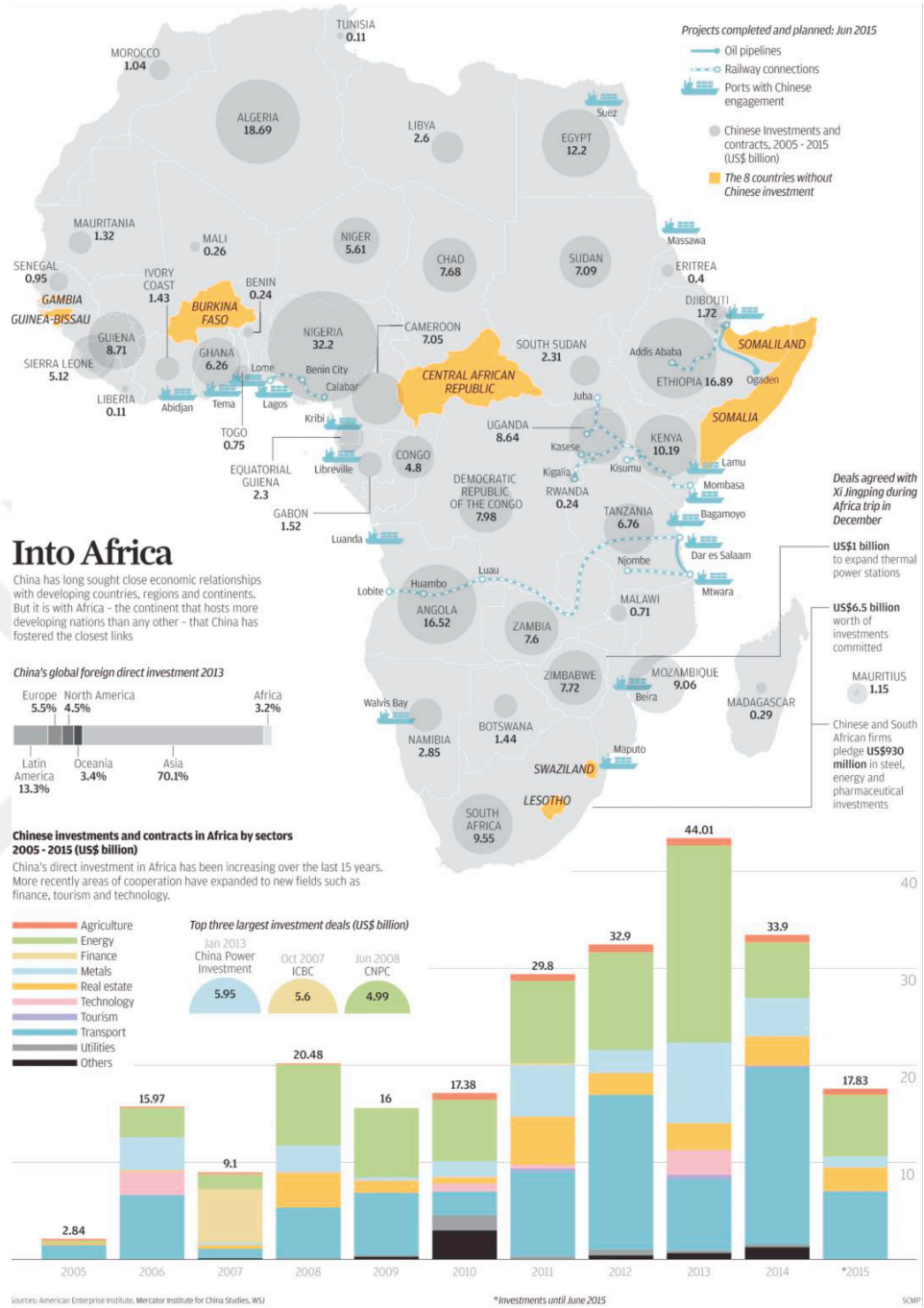
Tablo 12 Çin'in Afrika Kıtadaki Bazı Yatırımları

Ülke	Kaynak Konusu	Altyapı Projeleri
Zambiya	Kömür ve Bakır	
Mozambik	Kömür ve Petrol Altyapısı	Spor Alanları
Zimbabve	Kömür ve Ferrakrom Keşfi	Yol, Mobil Telefon Ağları, Elektrik Altyapısı
Etiyopya	İlaç Üretimi, Petrol Arama ve Çıkarma	Rönesans Barajı Finansmanı, Yol

Orta Afrika Cumhuriyeti	Uranyum	Çimento Fabrikaları ve spor Alanları
Gabon	Kereste, Manganez, Demir ve Petrol	Sosyal Merkezler, Yollar, Hastaneler
Mali	Pamuk	Kongre Merkezleri, Yollar
Sudan	Petrol	Petrol Hatları, Hidro - Elektrik Santralleri
Nijerya	Petrol	Petrol Hatları, Altyapı Hizmetleri
Cezayir	Rafineri	Baraj ve Havalimanları
Angola	Petrol	Petrol Hatları ve Altyapı Hizmetleri

Kaynak: (Tepebaş, 2010)

Harita 5 Çin'in Afrika'ya Yatırımları

Kaynak: (Khan ve Arora, 2017)

FOCAC ile birlikte, Çin-Afrika dostluğunu derinleştirdi ve siyasi alanda karşılıklı güven ortamını sağlamıştır. Forumu bağlı olarak, Çin ve Afrika arasındaki ticaret hacmi hızla artmaktadır. 2009'dan beri Çin, Afrika'nın en büyük ticaret ortağı olmuştur. 2017'de ticaret hacmi 170 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Çinli işletmelerin Afrika'daki insani yardımları ve hibeleri 3,1 milyar dolara ulaşmıştır. 2017 yılında Çin, Afrika'ya 100

milyar dolar yatırım yapmıştır. Çin, Etiyopya, Kenya, Cibuti, Mozambik, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cezayir, Zambiya ve Fildişi Sahilleri'ne en çok yatırım yapan yabancı devlet olmuştur. Çin, Afrika'da çok sayıda demiryolları, otoyollar, havaalanları, limanlar, köprüler, hidroelektrik santralleri, doğal gaz boru hatları ve telekomünikasyon altyapısı projelerinin inşaatını üstlenmiştir. Çin'in Afrika'daki olumlu imajı için en çok etkileyen projeler altyapı projeleridir. Çin, Afrika'da 20 köprü, 80'den fazla enerji santrali, 200'den fazla okul ve 80 stadyum inşa etmiştir (Aiping ve Zhan, 2018).

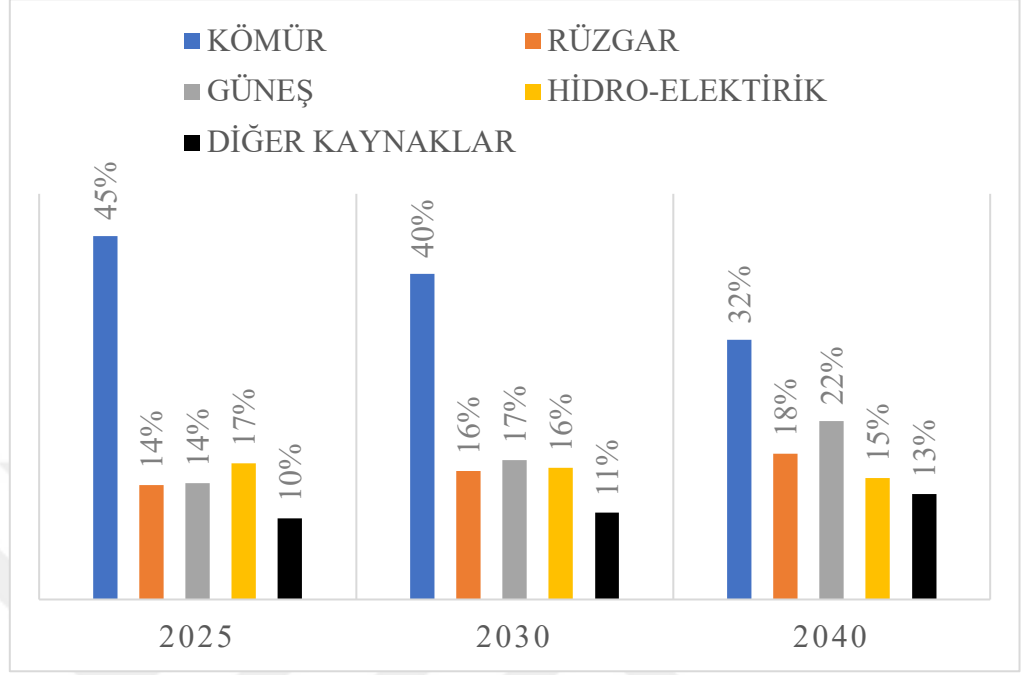
Çin ve Afrika ortaklaşa olarak birçok ekonomik ve ticari iş birliği bölgesi, sanayi parkları, serbest ticaret bölgeleri ve özel ekonomik bölgeler inşa etmiş, Çinli şirketlerin Afrika'ya yatırım yapması için yeni pazarlar sağlamıştır. Bunlar arasında en etkili olanı Mısır'daki Süveyş Ekonomik Bölgesi'dir. Etiyopya'daki Doğu Sanayi Bölgesi, Nijerya'daki Lekki Serbest Bölgesi, Zambiya-Çin Ekonomik ve Ticaret İş birliği Bölgesi, Nijerya'daki Ogun-Guangdong Serbest Ticaret Bölgesi, Çad'daki Sunshine Uluslararası Endüstri Parkı, Uganda'daki Tian Tang Endüstri Parkı ve Etiyopya-Çin Hafif Sanayi Şehri. Bu sanayi parkları veya ekonomik ve ticari iş birliği bölgeleri, Afrikalı insanlar için çok sayıda iş imkânı sağlamış ve teknoloji transferleri gerçekleşmiştir. Afrika ülkelerinin ihracat ve döviz kazancını artırmış. Afrikalı hükümetlerin vergi ve mali gelirlerini arttırdı. Afrika'nın üretim işleme kapasitesini ve sanayileşme seviyesini arttırdı ve hepsi Çin-Afrika ilişkilerindeki 'kazan-kazan' modeline önemli katkılarda bulundu ve Afrika ekonomilerinin çeşitliliğini arttırmıştır (Aiping ve Zhan, 2018).

Batılı aktörler, Çin'in Afrika'daki artan rolünü eleştirmektedirler. Eleştiriler, "Çin'in Afrika'da yalnızca doğal kaynaklara erişmek, Afrika'nın topraklarını satın almak istediği ve yerel işgücünden ziyade çoğunlukla Çin vatandaşlarını istihdam ettiğine" yönündeki iddiaları içermektedir. Diğer eleştiriler ise, birçok Çinli şirketin düşük standartlardaki hizmetleri ve ürünleri Afrika'ya ihraç ettiği ve yerel işletmelerin zayıflamasına neden olduğunu öne sürmektedir. Siyasi bir takım eleştiriler ise Çin'in, Zimbabwe ve Zambiya gibi, otokratik, diktatöryel ve şeffaf olmayan rejimlerle çalışması ciddi biçimde eleştirilmektedir (Lekorwe ve diğerleri, 2016).

SONUÇ

Uluslararası politika, küresel ekonomilerin gelişmesi, teknolojinin erişilebilir olması, iklim değişikliğine artan kaygılar ve dünyanın çok kutuplu duruma gelmesi gibi faktörlerle beraber karmaşık ve kompleks bir hale gelmektedir. Uluslararası güvenliğin temelini oluşturan, küresel iş birliği ve evrensel değerlere saygı kavramlarına olan bağlılık gün geçtikçe azalmaktadır. Dünyanın oyun kurucusu konumunda bulunan Amerika, 2017 yılında Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle beraber “Önce Amerika” ve “Amerika’yı Mükemmel Yap” politikasını benimsemiştir. Bu politika değişikliğiyle beraber ABD, ‘Trans Pasifik Ticaret Anlaşması’ ve ‘Paris İklim Değişikliği Anlaşması’ çekilmiştir. ABD ekonomide liberalleşmesin öncü devletlerinden olmasına rağmen son dönemde korumacı ekonomik politikalar uygulamaktadır. Bu korumacı politikalar sonucu ‘Çin-Amerika Ticaret Savaş’ olarak isimlendirilen, iki ülke arasındaki ticarete ek gümrükler getirilmesi uluslararası piyasaları etkilemektedir. Afrika Kalkınma Bankası, ABD'nin Trans Pasifik Ticaret Anlaşmasından çekilmesinin ABD-Afrika arasındaki yapılan ve yapılacak olan ticaret anlaşmalarına olumlu etkisi olacağını ve Afrika'nın küresel aktör rolünü güçlendireceğini düşünmektedir. Özellikle ABD ile yaşanan ticaret savaşları sonrası daha fazla belirgin hale gelen Çin-ABD rekabeti enerji alanında farklı argümanların kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Çin'in bu bakımdan enerji güvenliğini sağlamak için farklı ülkelerde giriştiği ekonomik yatırım hamleleri gelecek yıllardaki ekonomik kalkınmanın sürdürülmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Dünya kömür, petrol ve hidroelektrik tüketiminde başat bir konumda olan Çin özellikle kömürü yerel bir kaynak olması nedeniyle daha fazla tüketmektedir.

Tablo 13 Çin'in Enerji Üretiminde Enerji Kaynaklarının Gelecek Projeksiyonu (2025-2040)

Kaynak: (EY, 2018), (OECD/IEA, 2018a)

Tablo 13’de Çin’in 2025, 2030 ve 2040 yıllarına göre enerji üretiminde kaynak çeşitliliğinin Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yapılan gelecek projeksiyonu gösterilmektedir. Kömür yerel enerji kaynağı olarak Çin’de kullanılmaya devam edeceği bu projeksiyonda belirtilmiştir. Çin, günümüzde dünyaya en çok karbon salınımı yapan ülke konumunu koruyacaktır. Çin’de meydana gelen doğal afetler ve hava kirliliğinin insanlar üzerindeki olumsuz etkisi düşünüldüğünde enerji güvenliğinin iklim güvenliği ile paralel olduğu görülmektedir. Bu bakımdan enerjinin sadece ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirilmesi iklim ve insan güvenliği açısından önemli sorunların gelecekte ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti, 40 yıl içerisinde gelişmekte olan ülkeler içerisinde bir süper güç haline dönüşmüştür. Çin küresel ölçekten 100’den fazla ticaret ortağına sahiptir ve bu ticari ortaklıklar ekonomik büyümesinde önemli bir yere sahiptir. Çin-Afrika ilişkileri son birkaç yıldır gündemde olan bir konudur. Afrika kıtası, Çin ekonomisi ve dış politikası açısından stratejik bir öneme sahiptir. Çin devletine ait şirketler ve özel sektör, Afrika’nın ekonomik olarak büyümesine yardımcı olmaktadır. Birçok Afrika ülkesi Çin’e olan bağılıklarının, küreselleşmelerini engellemekte, ülkelerinin

gelişmesinde sorunlar teşkil ettiğini düşünmektedir ve ekonomik çeşitlilik kazanmalarına engel olduğunu savunmaktadır. Batılı aktörler Çin'in Afrika ile ilişkisini "Afrika için mücadele eden", "yeni sömürgeci güç" ve "enerji diplomasisi" gibi eleştiriler yöneltmektedir. Batılılar, Afrika'yı karmaşık ve küçük bir pazar olarak görmektedir. Ancak ÇHC ve Çinli şirketler bu pazarlara girdiler ve siyasi olarak istikrarsız, iç savaş ve terörle mücadele eden bölgelerde ticaret ve yatırımlar yaptılar. Batılı aktörler, Afrika'da sadece insani yardım konusuna odaklanmışlardır. Çin, Afrikalı devletlerle girdiği ekonomik ilişkileri sayesinde Birleşmiş Milletler'deki gücünü artırmış ve BMGK üyeliğine Afrikalı ülkelerin oyları sayesinde girmiştir. Çin, yurtdışındaki ilk askeri üssünü Cibuti'de kurmuştur. Askeri üssün açılması Çin'in Afrika'da yumuşak güç politikasına devam mı edeceği yoksa sert güç politikası mı yürüteceği belirsizliğini korumaktadır. Ancak, Çin'in Afrika üzerindeki ekonomik ve jeopolitik hırsı ve etkinliği giderek artmaktadır.

Küresel güç statüsünü değiştirmek adına Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in yeni ipek yolu projesi kapsamında yer alan 'Bir Kuşak, Bir Yol' projesi, Çin'in ekonomik ve politik etkisini yatırım ve ticaret ile artırmak değil aynı zamanda kültür, eğitim ve turizm alanlarındaki etkisini artırmak yönündedir. Bu sayede elde edeceği güç ile Asya, Orta Doğu ve Afrika'daki askeri güç dengesine katkıda bulunarak dünyanın yeni 'Süper Gücü' olmayı hedeflediği tahmin edilmektedir.

Çin, Afrika'daki çıkarlarını ve iş birliğini ilerletmek için yumuşak güç kullanmıştır. Afrikalı devletlerle olan ilişkilerinde, ülkelerin iç siyasetinden bağımsız ve iç işlerine karışmama ilkesi ile hareket etmiştir. Yumuşak güç kapsamında, geleneksel Çin kültürünü ve Çince öğrenimini teşvik etmek için Afrika'nın her yerinde Konfüçyüs Enstitüleri kurmuştur. Bu kurumlar aracılığı ile Çin kültürünü Afrikalı halklara anlatmak, öğrenci değişim programları ve öğrenci bursları verilmiştir. Ancak Çin'in bu kültür diplomasisi Afrikalılar üzerinde ticaret ve yatırımlar kadar etkili olmamıştır.

2008 yılında Amerika'da patlak veren ekonomik kriz ile birlikte, Afrikalı devletler ekonomilerinin Çin'e bağımlılığının ekonomilerinin gelişimi açısından zararlı olduğu fark etmişlerdir. Afrikalı devletler için ekonomilerinin çeşitlendirmek için fırsatlar aramaktaydı. Çin ise bu fırsattan yararlanarak Afrika'daki yatırım portföyünü genişletmiştir. Çin, Afrika'nın altyapısına yatırım yapmaya devam ederken enerji ve mal üretim sektörlerine de dahil olmuş ve üretilen bu ürünler hem Afrika iç pazarına hem de

dünya pazarlarına satılmaktadır. Çinli şirketler dünya standartlarına erişmek için mücadele ediyorlar, bu yüzden uluslararası ticaret kurallarına ve politikalarına uymaları gerekiyor. Bu noktada, Çinli şirketlerin Afrika'daki en büyük sorunu, kurumsal yönetim ve hesap verilebilirliktir. Bu iki unsur uluslararası ekonomide yüksek öneme sahiptir. Bu şirketler, işbirlikçi iş modelleri bulunmaması, kapasite geliştirmeye katkıları ve gölgeli iş uygulamaları nedeniyle eleştiriliyor. Çin devletine ait işletmelerin Afrika'daki uygulamalarından ders alması ve küreselleşmelerine yardımcı olmak için bu eleştirileri göz önünde bulundurmaları gerekiyor. Afrika da sivil toplum örgütleri, Çinli şirketlere, çalışma koşullarını iyileştirilmesi, yerel işgücünün kullanımını aynı zamanda yerel topluluklarla olan ilişkilerini ve Afrika halklarıyla olan iletişimlerini geliştirmesi için baskı yapılmaktadır. Bu görünüşe göre en zor iş, ama yapmaya değer çünkü Afrika ile ilişkileri geliştirmek adına kıtanın değerlerine uyum sağlayabilecek bir ortak olmaları gerekmektedir.

Afrika kıtası artık Çin, Avrupa ve ABD gibi güçlerin sanayileşmesi ve gelişmesi için sömürülen kıta olmaktan çıkması gerekmektedir. Afrika'nın genç ve dinamik nüfusu için istihdam yaratılması, iyi yönetim ve kentleşme taleplerinin Afrika'nın kaynaklarını Afrika için kullanarak gerçekleştirilmelidir. Çin'in Afrika'nın altyapısına yatırım yapmaktadır. Bu yatırımları enerji ve düşük maliyetli ürün elde edilmesi yerine yerel insan gücüne eğitime yatırım yapılması ve katma değeri yüksek ürünler üretilmesine yardımcı olabilirler. Bu sayede artan gelir seviyesi Afrikalı halk fayda sağlayacak ve gelir eşitsizliğini azaltacaktır. Bu nedenle birçok Afrika ülkesi gelecek için ekonomik, sosyal ve politik konumlarını güçlendirecek politikalar üretmelidir. Afrika Birliği, Afrika Kalkınma Bankası, NEPAD ve Bölgesel Ekonomik Topluluklar gibi örgütlerin etkin çalışmasının sağlanması gerekmektedir.

Afrika'nın gelişmesinde birtakım engeller bulunmaktadır. Bu engeller ise; doğal kaynaklarından elde edilen gelirin büyük bir kısmının kötü yönetilmesi, kaynakların verimli kullanamamasıdır. Nihayet son on yıl içerisinde bu sorunla ilgili gelişmeler yaşanmıştır ancak yeterli seviyede değildir. Pek çok Afrika ülkesi az gelişmişlikle verdikleri mücadelede başarısız olmuştur. Bunun sebebi genel kanı ya göre, Afrikalı elitler ve kötü yönetimidir. Afrika'nın tarihsel sürecine bakıldığında Afrikalı liderlerin 30 yılı aşkın sürelerle iktidarda kaldıkları görülmektedir. Bu liderlerin yönetime gelme şekilleri genellikle askeri darbeler sonucu olmuştur. Bu yönetimler diktatör yönetimler olarak varlıklarını sürdürmüş ve sürdürmektedir. Bu durum uluslararası toplumda ve

Afrikalılar arasında tepkiye yol açmaktadır. BM Binyıllık Kalkınma hedefleri doğrultusunda Afrika'ya sosyal refah seviyelerinin artırılması için eylem çağrısında bulunmaktadır. İklim değışiklikleri, kıta adına muazzam ekonomik ve ekolojik zorluklar yaratmaktadır. İnsanların yaşamlarının iyileştirilmesi, ekolojik sorunların, enerjinin toplumun her kesimi tarafından erişilebilir olması, ekonomik büyüme gibi taleplerin yerine getirilmesi siyasi iktidarların sorumluluğudur. Afrikalı toplumlar, bu taleplerini dile getiriyorlar ancak birçok Afrika ülkesinde (Kenya, Liberya, Malavi, Senegal, Sierra Leone, Gana, Etiyopya, Gambiya, Tanzania, Uganda) tek parti egemenliği veya diktatör yönetimler iktidardadır. Birçok Afrikalı, Sivil Toplum Kuruluşları aracılığıyla siyasi ve medeni hakları elde etmek ve kullanmak için mücadele vermektedir.

Afrika'nın problemleri olmasına rağmen umutların tükendiği bir kıta olarak görülmemektedir. Gelişen ve değışen teknolojiler, çok kutuplu dünya düzeninde değışen güç statüleri fırsatlar ve beklentiler yaratmaktadır. Afrika'nın her zamankinden daha fazla büyümeye ve sürdürülebilir kalkınmaya ihtiyacı var. Dinamik ve genç nüfusu fazla olan, doğal kaynaklar açısından zengin olan Afrika bunu gerçekleştirebilir. Sayıca fazla olan insan kaynağını eğiterek var olan potansiyelin açığa çıkarılması bu sorunun çözümü için ilk yapılması gerektir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmak, iklim değışikliklerinin etkisini azaltmak adına önemlidir. Geleneksel enerji kaynaklarından elde edilen verim günümüz teknolojisi ile yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilememektedir. Bu kaynakların verimlerini artıracak teknolojiler üretmek Afrika'nın sürdürülebilir kalkınmasına çok önemli katkılar yapacaktır. Geleneksel enerji kaynaklarından elde edilen gelirlerin kıta içerisinde verimli kullanılması adına etkin kalkınma politikalarının üretilmesi ve uygulanması kıtanın gelişmesi adına kısa vadede verimli olacaktır. Bu politika önerilerini gerçekleştirmek için en önemli görev Afrika hükümetlerine düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdi, Z. (2017). Afrika'nın Kısa Tarihi. H. Çomak, C. Sancaktar ve H. Y. Çınar (Ed.), *Afrika Politikası* içinde (1.Baskı., ss. 3–16). İstanbul: Beta.
- About the African Union. (2019). *African Union*. 22 Ekim 2019 tarihinde <https://au.int/en/overview> adresinden erişildi.
- Adıgüzel, Z. (2017). Enerji Yönetimi. H. Çomak, C. Sancaktar ve H. Y. Çınar (Ed.), *Afrika Politikası* içinde (ss. 429–438). İstanbul: Beta.
- African Statistical Yearbook 2019*. (2019). *African Development Bank Group*. Addis Ababa.
- Aiping, Z. ve Zhan, S. (2018). Achievements, and Prospects of the Forum on China-Africa Cooperation. *China International Studies*, 88–108.
- Akpınar, E. ve Başbüyük, A. (2011). Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 119–136. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=uvt&AN=143810&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid> adresinden erişildi.
- Altuner, G. (2017). Koloniyel Mirasın Afrika'daki Siyasal ve Ekonomik Gelişime Etkileri. H. Çomak, C. Sancaktar ve H. Y. Çınar (Ed.), *Afrika Politikası* içinde (ss. 309–315). İstanbul: Beta.
- Arpa, E. (2011). Sudan ve Darfur Sorunu. *Avrasya Etüdüleri*, 40(2), 97–122. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35338/392299> adresinden erişildi.
- AU. (2019). African Union Members States. *African Union*. 9 Ekim 2019 tarihinde https://au.int/en/member_states/countryprofiles2 adresinden erişildi.
- Aydın, H. (2018). Afrika Ekonomi-Politigi ve Türkiye'nin Konumu. *AFAM*. 30 Ekim 2019 tarihinde <https://www.afam.org.tr/afrika-ekonomi-politigi-ve-turkiyenin-konumu/> adresinden erişildi.
- Bayraç, H. N. (2009). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 115–142.

doi:10.17494/ogusbd.51006

- Bayram, M. (2014). Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 1* içinde (ss. 175–220). Nobel Kitap.
- Bayram, M. (2017). ÇİN'İN DARFUR POLİTİKASI. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 229–250. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/33344/371187> adresinden erişildi.
- Bayram, M. (2018). *Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin-Afrika İlişkileri*. Ankara: Savaş.
- Beybur, M. ve Albayrak, Ş. G. (2018). Afrika Kıtası'nın Coğrafi Konumu, Doğal Kaynakları, Ekonomisi ve Türkiye ile Olan Ekonomik İlişkileri. M. Çetinkaya (Ed.), *Afrika Ekonomi Politikası* içinde (ss. 167–201). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bilgesam. (2015). *Gelecek Vadeden Kıta: Afrika*. Bilgesam Yayınları (C. 70). Ankara. doi:10.1017/CBO9781107415324.004
- BP. (2019). *BP Statistical Review of World Energy Statistical Review of World*. London.
- Büyük Türkçe Sözlük. (2019). TDK. 15 Ekim 2019 tarihinde http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5da5c1ece0eff2.16526418 adresinden erişildi.
- Çalık, Ü. (2011). Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem). *Liberal Düşünce*, 16(64), 185–206.
- COMESA. (2019). Comesa Members. 9 Ekim 2019 tarihinde <https://www.comesa.int/> adresinden erişildi.
- Commerce, D. U. ve Trade, A. (2019). African Yearbook, (April).
- Crude Oil Imports by Country. (y.y.). 7 Ocak 2020 tarihinde <http://www.worldstopexports.com/crude-oil-imports-by-country/> adresinden erişildi.
- Çukurçayır, M. A. ve Sağır, H. (2007). ENERJİ SORUNU, ÇEVRE VE ALTERNATİF ENERJİ KAYNAKLARI, 258–278. <http://www.solar-academy.com/menus/Enerji-Sorunu-Cevre-ve-Alternatif-Enerji-Kaynaklari020316.pdf> adresinden erişildi.

- Demir, M. F. (2010). *Enerji Oyunu*. İstanbul: Ayrım Yayınları.
- Deniz, Y. (2015). Çin'in Ekonomik Dönüşümü Ve Üçüncü Dünya. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2(2), 64. doi:10.16954/bacad.07616
- Develi, A. ve Ademi, A. (2018). Afrika'da Bölgesel Ekonomik Bütünleşme. M. Çetinkaya (Ed.), *Afrika Ekonomi Politikası* içinde (ss. 207–233). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2017). *Enerji Kaynakları*. Enerji kaynakları. Ankara: PEGEM Akademi. doi:10.14527/9786053188384
- Donou-Adonsou, F. ve Lim, S. (2018). On the importance of Chinese investment in Africa. *Review of Development Finance*. doi:10.1016/j.rdf.2018.05.003
- Dursun, B. (2015a). Doğu Afrika'da Yenilebilir Enerji Kaynakları: Potansiyel ve Yatırımlar. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2* içinde (ss. 373–405). Ankara: Nobel Kitap.
- Dursun, B. (2015b). Sahra-Altı Afrika'da Enerji Kaynakları, Potansiyeli ve Yatırımları. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2* içinde (ss. 263–279). Ankara: Nobel Kitap.
- EAC. (2019). EAC Partner States. 9 Ekim 2019 tarihinde <https://www.eac.int/eac-partner-states> adresinden erişildi.
- ECOWAS. (2019). ECOWAS Member States. 9 Ekim 2019 tarihinde <https://www.ecowas.int/member-states/> adresinden erişildi.
- Ediger, V. Ş. (2017). Enerji Jeopolitiğinin Uluslararası İklim Değişikliği Girişimleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası İlişkiler*, 14(54), 45–70.
- Emeklier, B. ve Ergül, N. (2010). PETROLÜN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ YERİ: JEOPOLİTİK TEORİLER VE PETROPOLİTİK. *Bilge Strateji*, 2(3), 59–85. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/3807/51049> adresinden erişildi.
- Energy Solutions for Africa | International Rivers. (y.y.). 3 Aralık 2019 tarihinde <https://www.internationalrivers.org/energy-solutions-for-africa> adresinden erişildi.

- Erdoğan, S. (2016). Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Türkiye’de Nükleer Enerji. *Liberal Düşünce Dergisi*, (82), 79–98. https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/48152/609182#article_cite adresinden erişildi.
- EY. (2018). *China Go Abroad (8th issue) How does geopolitical dynamics affect future China overseas investment? China Mergers & Acquisitions Association*. Beijing.
- Fenby, J. (2008). *Modern China: The Fall and Rise of a Great Power, 1850 to the Present*.
- Freedom in the World 2019 China Profile. (2019). *The Freedom House*. 26 Kasım 2019 tarihinde <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/china> adresinden erişildi.
- Gül, M. ve Bayram, M. (2018). Afrika Kıtasının Uluslararası Ekonomi-Politik Konumundaki Değişime Tarihsel Bir Bakış. M. Çetinkaya (Ed.), *Afrika Ekonomi Politikası* içinde (ss. 35–69). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güneş Enerjisi ve Teknolojileri. (2019). *YEGM*. 14 Ekim 2019 tarihinde http://www.yegm.gov.tr/yenilenebilir/g_enj_tekno.aspx adresinden erişildi.
- Hanauer, L. ve Morris, L. J. (2014). Chinese Engagement in Africa: Drivers, Reactions and Implications for U.S. Policy. *Rand Corporation*, 6–9.
- Harding, A. (2015). Sudan’s Omar al-Bashir gets Chinese-built Presidential palace. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-africa-30990268> adresinden erişildi.
- IEA. (2019). Energy Security. *IEA*. 17 Ekim 2019 tarihinde <https://www.iea.org/topics/energysecurity/> adresinden erişildi.
- İMF. (2018). *World Economic Outlook*. Washington,DC.
- İpek, C. (2014). Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 111–130. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/5130/69850> adresinden erişildi.
- Kaçer, M. (2017). ÇİN BÜROKRASİ SINAVLARI: PATRİMONYAL

BÜROKRASİDE RASYONEL BİR GELENEK. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 145–166.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aicusbed/issue/31597/337296> adresinden erişildi.

Kaya, K. ve Koç, E. (2015). Energy Resources – State of Renewable Energy. *Mühendis ve Makina*, 56(668), 36–47.

Kaya, S. İ. (2012). Nükleer Enerji Dünyasında Çevre ve İnsan. *Abant İzzet Baysal University Graduate School of Social Sciences*, 24(24), 71–71.
doi:10.11616/abantsbe.286

Keyvan, Ö. Z. (2017). Çin'in Tek Çin Politikası ve ABD. *ANKASAM*. 26 Kasım 2019 tarihinde <https://ankasam.org/cinin-tek-cin-politikasi-ve-abd/> adresinden erişildi.

Khan, S. M. ve Arora, K. (2017). Scope of India's and China's Investment in African Continent. *Procedia Computer Science*, 122, 691–697.
doi:10.1016/j.procs.2017.11.425

Knowler, G. (2019). China-Europe Rail Services Cut Transit Times. *JOC.com*.
https://www.joc.com/sites/default/files/u1390826/china_belt_and_road.JPG adresinden erişildi.

Korkmaz, Ö. ve Develi, A. (2012). Türkiye'de Birincil Enerji Kullanımı, Üretimi ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. İstanbul Üniversitesi Merkez Bina Beyazıt İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Köseoğlu, Ö. ve Djamanca, B. (2016). Sahraaltı Afrika'da Bağımsızlık Sonrası Devlet İnşası, Siyasi İstikrar ve Devlet Kapasitesinin Güçlendirilmesi: Gine-Bissau Örneği. *International Journal of Political Studies*, 1(1), 54–67. doi:10.25272/J.2149-8539.2015.1.1.05

Lahtinen, A. (2018). *China's diplomacy and economic activities in Africa: Relations on the move*. *China's Diplomacy and Economic Activities in Africa: Relations on the Move*. doi:10.1007/978-3-319-69353-8

Larmer, B. (2017). Is China the World's New Colonial Power? *New York Times*. 1 Aralık

2019 tarihinde <https://www.nytimes.com/2017/05/02/magazine/is-china-the-worlds-new-colonial-power.html> adresinden erişildi.

Lekorwe, M., Chingwete, A., Okuru, M. ve Samson, R. (2016). China's Growing Presence in Africa Wins Largely Positive Popular Reviews.

Li, K.-W. (2017). China's Economic Reform Path. *Redefining Capitalism in Global Economic Development* içinde (ss. 331–358). doi:10.1016/b978-0-12-804181-9.00015-x

Lin, B. ve Abudu, H. (2019). Changes in Energy Intensity During the development Process : Evidence in Sub-Saharan Africa and Policy Implications. *Energy*, 183, 1012–1022. doi:10.1016/j.energy.2019.06.174

Mapping Africa's Natural Resources. (2018). *Aljazeera*. 26 Ekim 2019 tarihinde <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2016/10/mapping-africa-natural-resources-161020075811145.html> adresinden erişildi.

Maru, T. M. (2019). Why Africa loves China. *Aljazeera*. 1 Kasım 2019 tarihinde <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/africa-loves-china-190103121552367.html> adresinden erişildi.

Mısır ve Etiyopya arasında Rönesans barajı krizi. (y.y.). 3 Aralık 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/misir-ve-etiyopya-arasinda-ronesans-baraji-krizi/1119630#> adresinden erişildi.

Musa, S. D., Zhonghua, T., Ibrahim, A. O. ve Habib, M. (2018). China's energy status: A critical look at fossils and renewable options. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 81(March), 2281–2290. doi:10.1016/j.rser.2017.06.036

Nations, U. (2019). Members States. 19 Ekim 2019 tarihinde <https://www.un.org/en/member-states/index.html> adresinden erişildi.

Nükleer Enerji Bilgilendirme Kıtapçığı. (2017). *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı* içinde <https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FNükleer+Bilgilendirme+Kıtapçığı.pdf> adresinden erişildi.

- Nye, J. S. (2004). *Soft Power The Means To Success in World Politics*. New York: Public Affairs. doi:10.1002/hlca.19480310641
- OECD-NEA&IAEA. (2019). World Uranium Mining Production. *World Nuclear Association*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://www.world-nuclear.org/information-library/nuclear-fuel-cycle/mining-of-uranium/world-uranium-mining-production.aspx> adresinden erişildi.
- OECD/IEA. (2018a). World Energy Outlook 2018: Electricity. *IEA Publications*, 661. www.iea.org adresinden erişildi.
- OECD/IEA. (2018b). *World Energy Balances: Overview*. http://wds.iea.org/wds/pdf/WORLDBAL_Documentation.pdf adresinden erişildi.
- Oktay, F. (2019). *Çin Ekonomi ve Politika Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Öztürk, H. (2011). Darfur’da Yaşanan İç Savaşı Anlamak. *Avrasya Etüdlere*, 40(2), 123–144. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35338/392300> adresinden erişildi.
- Pala, C. (2003). 21.Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye. *Avrasya Dosyası, Enerji Özel*, 9(1), 5–37.
- Pamir, N. (2005). Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler. *Stratejik Analiz*, 68–74.
- Rüzgar Enerjisi. (2019). *YEGM*. 12 Ekim 2019 tarihinde http://www.yegm.gov.tr/yenilenebilir/ruzgar-ruzgar_enerjisi.aspx adresinden erişildi.
- SADC. (2019). SADC Member State. 9 Ekim 2019 tarihinde <https://www.sadc.int/member-states/> adresinden erişildi.
- Sarr, M. D. (2009). Afrika’daki Bölgesel Entegrasyon’un İncelenmesi ve Dış Ortaklık. *Türk ve Afrikalı Sivil Toplum Kuruluşları*, 53–64.
- Sevim, C. (2010). PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE

HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*; Sayı: 11; Sayfa 53 – 72 (20), 11(11), Sayfa 53 – 72 (20). doi:10.17752/gsd.16039

Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 7(26), 4378–4391. doi:10.19168/jyu.90260

Shepherd, W. ve Shepherd, D. W. (2003). *Energy Studies, Second Edition*. London: Imperial College Press. doi:10.16309/j.cnki.issn.1007-1776.2003.03.004

Snow, P. (1989). *The Star Raft: China's Encounter with Africa*. Cornell Universtiy Press, 24.

Sub-Saharan Africa, Middle East & North Africa Population. (2019). *World Bank*. 19 Ekim 2019 tarihinde <https://data.worldbank.org/?locations=ZG-ZQ> adresinden erişildi.

Tamçelik, S. (2014). *Küresel Politikada Yükselen Afrika*. (S. Tamçelik, Ed.). Ankara: Gazi Kitapevi.

Tamçelik, S. (2017). Afrika'da Enerji Güvenliği. H. Çomak, C. Sancaktar ve H. Y. Çınar (Ed.), *Afrika Politikası* içinde (ss. 437–458). Beta.

Tamçelik, S. ve Şahin, K. (2014). Afrika Jeopolitiği Bağlamında Türkiye-Afrika İlişkileri ve Stratejik Algı Mekanizmaları. *Küresel Politikada Yükselen Afrika* içinde (ss. 353–420). Ankara: Gazi Kitapevi.

Tamçelik, S. ve Sözbilir, M. (2017). Afrika'nın Toplumsal Yapısı. H. Çokmak, C. Sancaktar ve H. Y. Çınar (Ed.), *Afrika Politikası* içinde (ss. 19–33). İstanbul: Beta.

Tandoğan, M. (2014). Afrika'da Çok Uluslu Şirketlerin Enerji Rekabeti. *AFAM*.

TDK. (2019). Enerjinin Anlamı. 8 Ekim 2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.

Temurçi, K. ve Aliagaoglu, A. (2003). NÜKLEER ENERJİ ve TARTIŞMALAR IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE NÜKLEER ENERJİ GERÇEĞİ. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(2), 25–39. doi:10.1501/Cogbil_0000000034

Tepebaş, U. (2010). *Büyük Güçler ve Afrika*. Tasam Yayınları, İstanbul.

- Tepebaş, U. (2016). Yükselen Güçlerin Afrika'daki Kalkınma Politikaları: Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Örneği. *TASAM*. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2183/yukselen_cinin_afrika_politikalari adresinden erişildi.
- Tiezzi, S. (2014). China's "New Silk Road" Vision Revealed. *The Diplomat*. 1 Aralık 2019 tarihinde <https://thediplomat.com/2014/05/chinas-new-silk-road-vision-revealed> adresinden erişildi.
- Topcu, C. (2012). *Yenilenebilir Enerji Raporu. ÇUKUROVA KALKINMA AJANSI*. <http://www.cka.org.tr/dosyalar/enerji.pdf> adresinden erişildi.
- Uluşahin, A. (2009). Enerji Gereksiniminde Bazı Gerçekler, Jeotermal Enerji ve Yasal Durum. *YEKSEM 5. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, 155–160.
- UNECA. (2019a). ECCAS Economic Community of Central African States. 9 Ekim 2019 tarihinde <https://www.uneca.org/oria/pages/eccas-economic-community-central-african-states> adresinden erişildi.
- UNECA. (2019b). IGAD Intergovernmental Authority on Development. 9 Ekim 2019 tarihinde <https://www.uneca.org/oria/pages/igad-intergovernmental-authority-development> adresinden erişildi.
- UNECA Overview. (2019). *UNECA*. 24 Ekim 2019 tarihinde <https://www.uneca.org/pages/overview> adresinden erişildi.
- Veilleux, J. C. (2018). *Water Conflict Case Study – Ethiopia's Grand Renaissance Dam: Turning from Conflict to Cooperation* ☆. *Encyclopedia of the Anthropocene*. Elsevier Inc. doi:10.1016/b978-0-12-809665-9.09445-3
- Vinet, L. ve Zhedanov, A. (2011). A 'missing' family of classical orthogonal polynomials. *Journal of Physics A: Mathematical and Theoretical*, 44(8), 085201. doi:10.1088/1751-8113/44/8/085201
- Vural, A. (2017). Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin ' in Afrika Politikası. *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 1(AVRASYA ETÜDLERİ 51/2017-1)*, 123–152.
- Wenping, H. (2017). Intertwined Future. *Beijing Review*. 1 Aralık 2019 tarihinde

http://www.bjreview.com/Opinion/201701/t20170103_800084566.html adresinden erişildi.

World Bank. (2019). *Global Economic Prospects: Heightened Tensions, Subdued Investment. A World Bank Group, Flagship Report.* doi:10.2307/j.ctt183pb3w.5

World Bank Group. (2019). *Innovative China New Drivers of Growth.* doi:10.1596/978-1-4648-1335-1

Wu, Y. (2007). China in Africa. *China International Press*, 140.

YEKSEM. (2009). 5 . Yenilebilir Enerji Kaynakları Bildiriler Kitabı (s. 255). Diyarbakır: EMO Yayınları.

Yergin, D. (1988). Energy Security in the 1990s. *Foreign Affairs.* doi:10.2307/20043677

Yergin, D. (1991). *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yergin, D. (2011). *Energy, Security, and the Remaking of the Modern World.* New York: The Penguin Press.

Yılmaz, S. ve Kalkan, D. K. (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 169–199. <http://dergipark.gov.tr/uksad/issue/33359/371272> adresinden erişildi.

Yılmaz, M. (2017). Afrika ve Borç Sorunu. H. Çomak, C. Sancaktar ve H. Y. Çınar (Ed.), *Afrika Politikası* içinde (ss. 317–325). İstanbul: Beta.